

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

2'99(21)

**KRAJOWE CENTRUM DORADZTWA
ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Krajowe Centrum Doradztwa
Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu,
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63

Zespół redakcyjny:

A.P. Wiatrak (redaktor naczelny),
E.K. Chyłek, J. Kania, E. Kmita, W. Kujawiński,
E. Matuszak, A. Swulińska-Katulska, Z. Szalczyk,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmantowska

Druk:

Krajowe Centrum Doradztwa
Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel: (0-61) 823 20 81, 820-19-71, fax 820-19-71
Zlecenie nr 15/99, nakład 800 egz.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

EUGENIUSZ KAROL CHYLEK, MAREK STAWUJAK: Podstawowe problemy rozwoju wsi i rolnictwa w aspekcie integracji z UE	5
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Doradztwo rolnicze w stymulowaniu i wspieraniu wspólnych działań gospodarczych rolników.....	22
PIOTR CHAŁUPKA: Czynniki hamujące proces tworzenia grup producentów w Polsce.....	31
LECH GORAJ: Pozyskiwanie informacji o dochodach gospodarstw rolniczych w Unii Europejskiej i w Polsce	42
LECH OSTROWSKI: Rynek ziemi rolniczej w 1998 roku	69
BARBARA WOJSZNIS, SŁAWOMIR IGNATIUK: Problemy gospodarstw rolniczych bez następców w północno-wschodnim regionie kraju	82
MARIAN PODSTAWKA, ALEKSANDRA WICKA: Zróżnicowanie dochodowe gmin wiejskich w Polsce	88
ZOFIA KOŁOSZKO-CHOMENTOWSKA: Działania przedsiębiorcze mieszkańców wsi	105
AGATA JAŻWIŃSKA: Wychowanie poprzez agroturystykę.....	112

Z PRACY DORADCZEJ

BARBARA LEŚNIAK: Projektowanie rozwoju gospodarstw rolnych jako metoda doradztwa rolniczego	118
ANDRZEJ PRZEPIÓRA, MIKOŁAJ POMIN: Wspólne użytkowanie maszyn na przykładzie grupy producentów ze Sławia w województwie wielkopolskim.....	131
KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Rozpowszechnianie informacji rynkowej a działalność Ośrodków Doradztwa Rolniczego	136

INFORMACJE

EDWARD GACEK: Problemy dostosowania doświadczeń rolnictwa i wdrażania postępu odmianowego do gospodarki rynkowej i standardów UE.....	143
MARIA JASTRZĘBSKA: Zadania jednostek samorządu terytorialnego i organów administracji zespolonej w zakresie rolnictwa.....	147
IWONA ŚWIECHOWSKA: Wyniki VIII edycji konkursu: „Najlepsze czasopismo rolnicze ODR w 1998 r”.....	156
NOWOŚCI WYDAWNICZE.....	160

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

EUGENIUSZ K.CHYLEK, MAREK STAWUJAK: Basic problems of agriculture and rural development in the aspect of integration with EU.....	5
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Agricultural extension service in stimulation and supporting of common economic activities of farmers.....	22
PIOTR CHAŁUPKA: Factors hampering a process of producersgroup creation in Poland ...	31
LECH GORAJ: Searching information about income of agricultural farms in European Union and in Poland.....	42
LECH OSTROWSKI: Agricultural land market in 1998.....	69
BARBARA WOJSZNIS, SŁAWOMIR IGNATIUK: Problems of agricultural farms without successors in North-Eastern Poland	82
MARIAN PODSTAWKA, ALEKSANDRA WICKA: Differentiation of rural gminas (localities) incom in Poland	88
ZOFIA KOŁOSZKO-CHOMENTOWSKA: Enterprising activities of the country inhabitants ...	105
AGATA JAŻWIŃSKA: Education through agritourism	112

FROM EXTENSION SERVICE WORK

BARBARA LEŚNIAK: Projects of agricultural farm development as a method of agricultural advisory service	118
ANDRZEJ PRZEPIÓRA, MIKOŁAJ POMIN: Joint use of machinery on example of the producers group from Sławie in Wielkopolska voivodeship	131
KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Dissemination of market information and activity of Agricultural Advisory Service Centers.....	136

INFORMATION

EDWARD GACEK: Problems of adjustment agricultural experimentats and initiation of cultivar progress into market economy and EU standards.....	143
MARIA JASTRZĘBSKA: Tasks of local government units and joint administration organs in agriculture	147
IWONA ŚWIECHOWSKA: Results of 8-th edition of the contest for „The best agricultural magazin from Agricultural Extension Service Centres in 1998”	156
PUBLISHING NEWS	160

ARTYKUŁY

EUGENIUSZ KAROL CHYLEK, MAREK STAWUJAK
Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Warszawa

PODSTAWOWE PROBLEMY ROZWOJU WSI I ROLNICTWA W ASPEKcie INTEGRACJI Z UE

Wstęp

Okres dostosowywania się polskiego rolnictwa do warunków obowiązujących w Unii Europejskiej zgodnie z wcześniejszymi przewidywaniami będzie procesem długotrwałym. Poszukiwanie odpowiedniego miejsca dla sektora rolno-spożywczego w gospodarce narodowej i roli jaką ma w nim spełnić nie może jednak trwać zbyt długo, ponieważ jesteśmy w okresie niezwykle ważnym – rozpoczętych negocjacji członkowskich. Musimy określić jakie ma być optymalne usytuowanie polskiego rolnictwa w stosunku do Unii Europejskiej i gospodarki światowej. Wymaga to nie tylko określenia zakresu i stopnia naszych możliwości adaptacyjnych, ale przede wszystkim określenia stopnia zdolności sprostanienia nasilającej się konkurencyjności. Miarą sukcesu będzie osiągnięcie zdolności do kreowania i przyswajania współczesnych technologii i metod zarządzania w sferze produkcji, przetwórstwa i obrotu towarowego w uznanych na świecie standardach jakościowych.

Niezbędna staje się także zmiana charakteru środowiska wiejskiego w kierunku jego wielofunkcyjnego rozwoju. Wieś powinna przejmować nowe funkcje. Uznanie walorów naturalnego krajobrazu rolniczego i zdrowszych warunków życia w środowisku wiejskim to przede wszystkim rozszerzenie funkcji o charakterze rekreacyjnym i osiedleńczym, które związane są z migracją ludności miejskiej na wieś. Rozwój pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich może

przyspieszyć przemiany strukturalne, stwarzając możliwości stałego lub częściowego odchodzenia od pracy w rolnictwie.

Podstawowe znaczenie dla planu strategii rozwoju rolnictwa będzie miało zrozumienie odmienności sektora rolnego na tle innych działów gospodarki. Wsparcie modernizacji i restrukturyzacji rolnictwa z zewnątrz jest powszechne w innych krajach. Najdobitniejszym tego przykładem jest realizowana w krajach UE Wspólna Polityka Rolna, która jest wprowadzanie reformowana, ale głównie w kierunku zmiany celów wsparcia, a nie rezygnacji z jej stosowania. Nadal podstawowym zadaniem WPR pozostaje ochrona dochodów rolników. Podnoszony u nas często argument, że można dotować rolnictwo UE, ponieważ w rolnictwie zatrudniona jest mała liczba osób nie jest trafny, bowiem dotowana jest produkcja, a nie osoby zatrudnione przy jej tworzeniu.

Nieodłączną część procesu dostosowawczego stanowią działania legislacyjne, prowadzące do rozwiązań ustawowych o znaczeniu systemowym. W miarę postępu prac integracyjnych przyjmowane będą dalsze akty prawne regulujące dostosowanie rolnictwa i gospodarki żywnościowej zgodne z wymogami UE, a zwłaszcza pozwalające na zastosowanie Wspólnej Polityki Rolnej oraz polityki strukturalnej. Do świadomości przeciętnego mieszkańca Polski, w tym także rolnika zaczyna docierać przekonanie, że w perspektywie kilku lat znaleźć się może on i jego gospodarstwo w znacząco odmiennym od dzisiejszego otoczeniu ekonomicznym.

Wyznaczenie kierunków działań oraz nakreślenie sposobów łagodzenia procesu dostosowawczego jest priorytetem rządu. Urząd Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej spełnia w tym zakresie rolę wiodącą i jego działania skoncentrowane są na określeniu strategii rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

Analiza sytuacji ekonomiczno-społecznej w rolnictwie polskim

W Polsce bardzo powoli maleje liczba ludności wiejskiej. W końcu 1997 r. jej udział wynosił 38,1 % ogółu ludności. Powszechny spis rolny wykazał, że w 1996 r. z gospodarstwami rolnymi na wsi związanych było 50,9 % ludności wiejskiej. Udział ludności wiejskiej w poszczególnych województwach jest znacznie zróżnicowany, od 20,5% w województwie śląskim do 59,0% w podkarpackim.

Podstawowymi uwarunkowaniami realizacji działań związanych z przemianami na obszarach wiejskich są uwarunkowania tkwiące w rolnictwie i na wsi. W rolnictwie zatrudnionych jest 4,3 mln osób, tj. 23,3% ogółu pracujących (23 osoby na 100 ha), podczas gdy średnio w UE zatrudnienie wynosi ok. 3%. Z 8,2 mln osób związanych z indywidualnymi gospodarstwami aż 77,8% pozostaje w gospodarstwach o powierzchni do 10 ha. Z 2 mln gospodarstw rolnych około 0,9 mln prowadzi towarową produkcję rolną. Średni areal gospodarstwa (łącznie z państwowymi i spółdzielczymi oraz spółkami) wynosi w Polsce około 9 ha użytków rolnych, a indywidualnych gospodarstw rolnych prawie 7 ha, pod-

czas gdy w UE wynosi przeciętnie 16 ha (w Grecji niewiele ponad 5 ha, w Wlk. Brytanii ok. 70 ha). Warto podkreślić, że struktura gospodarstw w Polsce nie różni się od sytuacji w krajach UE przed ich przyłączeniem, np. w Grecji przeciętna wielkość gospodarstwa wynosiła 4,6 ha (72% gospodarstw posiadało areał od 1 do 5 ha), a udział pracujących w rolnictwie, w ogólnym zatrudnieniu, wynosił 30%. W wielu krajach (Hiszpania, Grecja, Portugalia) z reguły niższa niż w Polsce była jednostkowa wydajność produkcji roślinnej i zwierzęcej, przy równie wysokim zatrudnieniu. Dodatkową barierą rozwoju szczególnie w Polsce południowo-wschodniej i centralnej są rozłogi gospodarstw. Zaledwie 16% gospodarstw posiada grunty w 1 działce, prawie 41% w 2-3, a ponad 6% na powyżej 10 działkach. Czasami odległość pomiędzy działkami przekracza 10 km. Zaledwie 7,3% indywidualnych gospodarstw rolnych (151 tys.) w Polsce prowadzi działalność pozarolniczą, a z 8,2 mln osób związanych z gospodarstwami rolnymi niespełna 16% pracuje poza gospodarstwem. W krajach UE ok. 30% właścicieli gospodarstw rolnych zatrudnionych jest poza rolnictwem, (w Portugalii ok. 40% właścicieli ma dodatkową pracę, natomiast we Włoszech i Wlk. Brytanii ok. 1/4 właścicieli).

Z przedstawionych danych wynika jednoznacznie, że w Polsce, w przeciwieństwie do UE, znaczna część społeczeństwa uzależniona jest wyłącznie od dochodów uzyskiwanych z pracy w rolnictwie. Dane z krajów UE wskazują, że zapewnienie dochodów na poziomie zbliżonym do innych działów gospodarki, dla znacznie większych obszarowo gospodarstw i dla znacznie mniejszej liczby ludności, wymaga zaangażowania różnorodnych środków i instrumentów składających się na Wspólną Politykę Rolną.

Ludność wiejska posiada niższy poziom wykształcenia niż ludność zamieszkała w miastach. Sytuacja niskiego poziomu wykształcenia, obok niekorzystnego wpływu na tempo modernizacji rolnictwa, zmniejsza możliwości szerszego rozwinięcia pozarolniczej działalności gospodarczej na wsi, co mogłoby stanowić alternatywę dla pracy w rolnictwie dla występującej nadwyżki siły roboczej. Udział osób w wieku 15 lat i więcej mieszkających na wsi i w mieście wg. poziomu wykształcenia przedstawia się następująco:

Poziom wykształcenie ludności	Struktura wykształcenia (w %)	
	Miasta	Obszary wiejskie
Ogółem	100	100
Wykształcenie		
-Wyższe	9,8	1,9
-Średnie i policealne	34,1	15,4
-Zasadnicze	24,7	28,1
-Podstawowe	27,6	43,8
-Niepełne podstawowe lub bez wykształcenia	3,8	10,8

Źródło: Wg danych GUS.

W 1995r. aktywność ekonomiczną ludności wiejskiej w wieku 15 lat i więcej (w porównaniu z ludnością miejską) charakteryzowały następujące udziały:

- a) czynnych zawodowo - 64,9% (53,6% - miasto);
w tym:
 - pracujących - 59,1% (45,7% - miasto)
 - bezrobotnych - 5,8% (7,9% - miasto)
- b) biernych zawodowo - 35,1% (46,4% - miasto).

Z przeprowadzonego w 1996 r. Powszechnego Spisu Rolnego (PSR) wynikało, że w rolnictwie, łowiectwie i leśnictwie pracowało 27,5% ogółu pracujących w 1996 roku. Udział osób fizycznych pracujących w rolnictwie maleje w wolnym tempie, głównie z braku miejsc pracy dla nadwyżki pracujących w gospodarstwach rolnych. Szacuje się, że nadwyżka pracujących, wśród ludności związanej z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi, wynosiło około 900 tysięcy osób (23% pracujących w tych gospodarstwach). Blisko 55% tej nadwyżki stanowią potencjalni bezrobotni (około 500 tys. osób) - w zdecydowanej większości na wsi. W tym czasie bezrobocie rejestrowane na wsi wynosiło około 1065 tysięcy osób. Zatem potencjalni bezrobotni łącznie z bezrobociem rejestrowanym stanowili w 1996 roku około 1,5 mln osób. Część skutków tego bezrobocia jest lokalizowana w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Dotyczy to głównie osób, które utraciły pracę poza rolnictwem, a wywodzili się z terenów wiejskich.

W okresie transformacji systemowej i restrukturyzacji poszczególnych gałęzi gospodarki wiele osób łączących pracę na roli z zatrudnieniem w sferze przemysłu lub usług zostało zwolnionych z pracy w ramach tzw. grupowych redukcji zatrudnienia, nie uzyskując jednocześnie statusu osoby bezrobotnej, w związku z posiadaniem nieruchomości rolnej o powierzchni powyżej 2 ha przeliczeniowych.

W celu zachęcenia ww. osób do podjęcia zatrudnienia lub działalności gospodarczej poza rolnictwem, do ustawy o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu wprowadzono zapis umożliwiający sfinansowanie ze środków Funduszu Pracy szkolenia przygotowującego do pracy poza rolnictwem. Osoby korzystające z ww. szkolenia mają prawo do dodatku szkoleniowego oraz świadczeń z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, powstałych w związku z odbywaniem szkolenia na zasadach przewidzianych dla pracowników.

Strategia rządu polskiego w stosunku do rolnictwa polskiego

„Średniookresowa Strategia Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich”, po przedstawieniu jej Radzie Ministrów, została przyjęta jako dokument rządowy w dniu 21 kwietnia 1998 r. Strategia zgodnie z jej założeniami określa jakie działania w sferze gospodarki żywnościowej powinny być podjęte, by możliwe

było określenie przyszłego optymalnego usytuowania polskiego rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego w warunkach Unii Europejskiej, a także gospodarki światowej. Tworzona obecnie nowa struktura organizacyjna państwa, wg założeń koalicji AWS-UW, zapewni decentralizację kształtowania i realizacji szeregu działań z zakresu polityki gospodarczej, w tym rolniczej. Programy z zakresu rolnictwa i obszarów wiejskich powinny być opracowywane na różnych szczeblach, przy zróżnicowanym zakresie i poziomie wspierania tych programów ze środków publicznych i pomocy zagranicznej. W dokumentach Rządu Rzeczypospolitej Polski określono cztery priorytetowe cele polityki rolnej.

1. Poprawa sytuacji dochodowej rolników przez:

- zapewnienie wzrostu opłacalności produkcji, w wyniku zwiększenia efektywności i obniżania kosztów produkcji,
- stabilizację rynku rolnego, a zwłaszcza zwiększenie powiązań pomiędzy przetwórstwem a rolnictwem, w celu zwiększenia możliwości zbytu,
- zwiększenia możliwości pozyskiwania dochodów z dodatkowej pracy poza rolnictwem.

2. Zwiększenie konkurencyjności na rynkach krajowym i zagranicznych przez:

- modernizację i restrukturyzację sektora rolno-żywnościowego,
- unowocześnienie produkcji, w wyniku rozwoju badań naukowych i upowszechniania postępu biologicznego, zastosowanie nowych technologii wytwórczych w rolnictwie i przemyśle spożywczym, a także unowocześnienie parku maszyn i urządzeń,
- podwyższenie jakości produktów rolno-spożywczych oraz upowszechnianie standardów sanitarnych i jakościowych obowiązujących w krajach UE,
- przyjęcie nowej strategii rynkowej, polegającej na kształtowaniu na rynku krajowym cen i podaży, poprzez giełdy i rynki hurtowe, udział grup producentów i zwiększenie roli informacji rynkowej oraz zwiększenie roli promocji w handlu zagranicznym towarami rolno-spożywczymi.

3. Poprawa warunków życia i pracy mieszkańców wsi przez:

- rozwój infrastruktury społeczno-gospodarczej, stanowiącej podstawowy warunek aktywizacji obszarów wiejskich,
- promowanie i wspieranie podejmowania działalności gospodarczej na obszarach wiejskich,
- rozwój i reformę szkolenia i doradztwa, stwarzającą możliwości podjęcia działalności pozarolniczej lub podjęcia pracy poza gospodarstwem, a także likwidującą bezrobocie na obszarach wiejskich.

4. Przygotowania do integracji z Unią Europejską w zakresie:

- dostosowań prawno-instytucjonalnych, w tym ustanowienia instytucji administrujących i kontrolujących Wspólną Politykę Rolną oraz politykę strukturalną obejmującą rolnictwo i obszary wiejskie,
- przygotowania propozycji negocjacyjnych i przeprowadzenia negocjacji.

Przewiduje się, że realizacja przedstawionego planu działań będzie wymagała stosowania instrumentów o charakterze zarówno ekonomicznym, organizacyjnym jak i socjalnym.

W dokumencie „Średniookresowej Strategii...” nakreślone zostały założenia oczekiwanych zmian charakteru środowiska wiejskiego, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju poprzez przejmowanie przez wieś nowych funkcji. Przewidywany kierunek przemian na obszarach wiejskich, zgodny z założeniami Pakietu Santera (AGENDA 2000) obejmuje nie tylko uznanie walorów naturalnego krajobrazu rolniczego i zdrowych warunków życia w środowisku wiejskim, ale również wyznacza kierunki w sferze działań jakie muszą być podjęte, by na obszarach wiejskich rozwijać działalność pozarolniczą. Harmonijny rozwój wsi powinien przyspieszyć przemiany strukturalne w gospodarce żywnościowej, a także wpłynąć na procesy modernizacyjne samego rolnictwa.

Spośród instrumentów ekonomicznych szczególną uwagę zwraca zapowiedź wprowadzenia podatku VAT w rolnictwie. Podatek VAT występuje powszechnie w UE, przy zastosowaniu różnych stawek (od zerowej stawki w Wlk. Brytanii, a także części produkcji rolnej w Portugalii i Irlandii, do 8% w Grecji i 7% w Niemczech, 6% w Holandii). Podatek ten pozwala na obniżenie kosztów zakupu środków produkcji. Aktualnie w Polsce część środków do produkcji rolniczej: nasiona, nawozy, środki ochrony roślin, pasze, ciągniki i części do nich, objęte są zerową stawką podatku VAT, natomiast paliwa i energia elektryczna opodatkowane są w wysokości 22%, a materiały budowlane w wysokości 7%.

Wspólny zespół, reprezentujący ministra finansów i ministra rolnictwa i gospodarki żywnościowej, pracuje obecnie nad koncepcją podatku VAT w rolnictwie, a w przypadku jej przyjęcia, wdrożenie podatku możliwe jest już w 2000 r. Przewiduje się również utrzymanie zwolnień w podatku dochodowym dla rolników prowadzących pozarolniczą działalność, stanowiącą do 40% ogólnych dochodów gospodarstw i przeznaczonych na rozwój rolnictwa oraz przygotowanie systemu ulg w podatku dochodowym dla podmiotów i osób fizycznych tworzących nowe miejsca pracy na obszarach wiejskich.

Procesy restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa oraz przemysłu spożywczego wspierane będą zgodnie z przyjętą strategią, poprzez wdrożenie systemów stosowanych w UE, w ramach polityki strukturalnej, polegających na współfinansowaniu m.in. przetwórstwa oraz marketingu produktów rolnych i rybołówstwa. Do czasu uzyskania pomocy z funduszy strukturalnych UE, w miarę po-

prawy sytuacji budżetowej, przewidywane są dopłaty do oprocentowania kredytów inwestycyjnych, przeznaczanych m.in. na inwestycje w przemyśle spożywczym, zwłaszcza związane z usuwaniem luki technologicznej jaka występuje w znacznej części przedsiębiorstw i branż, w fazie przerobu surowca rolniczego oraz dla zapewnienia warunków sanitarnych i kontrolnych niezbędnych do otrzymania wysokiej jakości produktów.

Utrzymany zostanie system dotowania postępu biologicznego w produkcji roślinnej i zwierzęcej, jednostek badawczo-rozwojowych w obszarze rolnictwa, wspierania zadań w zakresie szkolnictwa rolniczego i doradztwa oraz wdrożenia rachunkowości w gospodarstwach rolnych.

W 1998 r. w Ministerstwie Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej zweryfikowany został program budowy giełd i rynków hurtowych, który wstępnie przewidywał budowę 4 giełd towarowych i 35 rynków hurtowych. Ustalone zostały również zasady finansowania, formy i sposoby realizacji marketingu i promocji artykułów rolno-żywnościowych na rynku wewnętrznym i rynkach zagranicznych. Przewiduje się wsparcie organizacyjne i finansowe procesu tworzenia grup producenckich i marketingowych. Na realizację programu podjęte zostaną próby pozyskania środków z różnych źródeł, w tym również pomocowych oraz od tzw. inwestorów strategicznych.

Spośród działań organizacyjnych zwracają uwagę przewidywane zmiany w zakresie kontroli jakości towarów rolno-spożywczych oraz przyspieszenie prac nad standaryzacją, normalizacją i certyfikacją. Przewiduje się, że Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej przygotuje i po zastosowaniu właściwych procedur wdroży:

- nowelizację aktów wykonawczych do ustawy o normalizacji (stosowanie norm) i ustawy o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia (znakowanie środków spożywczych),
- koncepcję modernizacji służb kontrolnych MRiGŻ w zakresie jakości handlowej towarów (CIS, PISiPAR) stosownie do zasad i metod obowiązujących w UE,
- akty wykonawcze do ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Państwowej Inspekcji Weterynaryjnej.

Bardzo ważne miejsce w grupie działań socjalnych przewidzianych w strategii rozwoju rolnictwa zajmuje program wielofunkcyjnego rozwoju wsi. Wśród celów tego programu należy wymienić m.in. rozwój technicznej infrastruktury wiejskiej; wspieranie przedsięwzięć tworzących nowe miejsca pracy dla ludności wiejskiej poza rolnictwem, w gminach wiejskich i wiejsko-miejskich; unowocześnienie doradztwa podatkowego, organizacyjnego i technologicznego. Przewiduje się również opracowanie systemu rekompensat i wcześniejszych emery-

tur dla osób rezygnujących z pracy w rolnictwie oraz nowelizacje systemu ubezpieczeń społecznych dla rolników.

W ramach polityki regionalnej, której zarys przedstawiono w „Średniookresowej Strategii” rozważenia wymaga kwestia instytucjonalnego wsparcia rozwoju obszarów wiejskich, szczególnie w momencie pojawienia się możliwości korzystania z funduszy preakcesyjnych. Otrzymanie dostępu do funduszy pomocowych nie jest jedynym warunkiem, który będzie decydował o efektywnym ich wykorzystaniu. Skomplikowane i często biurokratyczne procedury towarzyszące przekazywaniu środków, brak fachowego przygotowania starających się może być barierą nie do pokonania dla środowisk wiejskich. Brak takiej instytucji, a co za tym idzie również wsparcia rejonów zacofanych gospodarczo w przygotowaniu ich do możliwości absorpcji środków pomocowych, doprowadzić może w przyszłości do całkowitej marginalizacji tych obszarów. By tej sytuacji zapobiec należy wspierać rozwój instytucji otoczenia rolnictwa, w tym także doradztwa.

Doradztwo, bez względu gdzie i w jakich warunkach działa, przechodzi stałą ewolucję, zmienia się w zależności od panującej koniunktury rynkowej i potrzeb tych, którym doradztwo jest niezbędne. Zatem także doradztwo w Polsce powinno stale podlegać takim procesom, wyciągając wnioski ze swojej działalności oraz wnioski efektywnego doradztwa krajów Unii, a także krajów OECD. Do zadań doradztwa w tych krajach, w pierwszych etapach rozwoju i transformacji sfery gospodarki żywnościowej, było zidentyfikowanie tych obszarów, które doradztwo musiało zagospodarować w ramach swoich usług, a więc pomóc w rozwoju gospodarstw, ich konsolidacji oraz utrzymania dochodowości i ciągłości gospodarowania, czyli wykreowania rolnictwa jako biznesu, a rolnika jako menedżera, profesjonalnie zarządzającego swoim przedsiębiorstwem. Jest to warunek rozwoju samego rolnictwa, specjalizacji branżowej i powiązań producenta z przetwórcą.

Te same etapy przechodzi i nasze polskie doradztwo, dlatego też powinno reorientować się na zagospodarowywanie tych obszarów, które pozwolą na dokonanie najefektywniejszych przemian na wsi, w rolnictwie i jego otoczeniu w znacznie skróconym czasie, biorąc pod uwagę najlepsze rozwiązania światowe i pomijając fazy światowych eksperymentów w omawianej dziedzinie.

Systemy wsparcia wielofunkcyjnego rozwoju wsi

Zmiany strukturalne w rolnictwie wymagają trwałych przekształceń na obszarach wiejskich, czemu służyć ma tworzenie warunków poprawiających poziom życia i pracy na wsi. Sprzężenie zwrotne między modernizacją rolnictwa a wielofunkcyjnym rozwojem wsi polega na tym, iż pierwsza zwalnia z rolnictwa siłę roboczą, która może być wykorzystana w zawodach nierolniczych (sfera produkcji pozarolniczej, usługi, turystyka wiejska); a druga przyczynia się do

przejmowania przez wieś nowych funkcji, coraz liczniejszych i bardziej wyspecjalizowanych, przyspiesza przemiany strukturalne stwarzając możliwość stałego lub częściowego odchodzenia od pracy w rolnictwie. Cele, uwarunkowania oraz środki realizacji wielofunkcyjnego rozwoju wsi stanowią wielosektorową strategię, która musi być realizowana w oparciu o przedsiębiorczość poszczególnych samorządów regionalnych oraz podmiotów gospodarczych i osób prywatnych, przy wsparciu finansowym i organizacyjnym budżetów różnych resortów i regionalnych oraz funduszy przedakcesyjnych.

Dla realizacji tego celu przewiduje się że pomoc ze strony Państwa skierowana zostanie na:

- 1. Wsparcie rozwoju infrastruktury wiejskiej**, takiej jak: drogi, wodociągi, kanalizacja, oczyszczalnie ścieków, gazownictwo, gospodarka odpadami, systemy regulujące gospodarkę wodną w glebie, telefonizacja. Jest to podstawowy warunek aktywizacji obszarów wiejskich traktowany jako priorytet.

Uzyskanie środków pomocy przedakcesyjnej pozwoliłoby na szybkie uruchomienie pomocy, wg procedur stosowanych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa przy rozdysponowaniu pożyczki ASAL, jako udział w finansowaniu budowy urządzeń w wys. 25-40%, w zależności od rodzaju inwestycji, zasobności regionu i poziomu zagospodarowania.

Realizacja programu może nastąpić w każdej chwili, pod warunkiem uzyskania środków na ten cel. Częściowa realizacja w 1998 r. nastąpiła w ramach *Programu rozwoju regionów PHARE-RAPID*, który na terenie 10 województw (rzeszowskie, łódzkie, katowickie, wałbrzyskie, suwalskie, olsztyńskie, piotrkowskie, sieradzkie, nowosądeckie i krośnieńskie) wspiera, na zasadach obowiązujących w UE, budowę kanalizacji, oczyszczalni ścieków oraz telefonizacji i dróg. Na bezpośrednie wsparcie inwestycji przeznaczono 17,5 mln ECU.

Nadal realizowane będą, ze środków rezerwy budżetowej oraz uzyskanej na ten cel pomocy zagranicznej, zadania związane z odbudową i modernizacją infrastruktury technicznej obszarów wiejskich dotkniętych w 1997 r. skutkami powodzi.

- 2. Wsparcie przedsięwzięć tworzących nowe miejsca pracy poza rolnictwem w gminach wiejskich i wiejsko-miejskich, gwarantujących zatrudnienie ludności wiejskiej.** W działaniach na rzecz alternatywnych źródeł zarobkowania nie mogą zostać pominięte strefy ochronnych parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych. Na realizację tego celu przeznaczane będą środki z różnych źródeł krajowych i zagranicznych, przy zaangażowaniu innych resortów, a zwłaszcza: gospodarki,

pracy i polityki socjalnej, a także organizacji pozarządowych, fundacji itp. Wykorzystane zostaną wszystkie istniejące, a także aktualnie powstające programy na rzecz tworzenia nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich, zarówno ogólnokrajowe jak i regionalne, przygotowywane „własnymi siłami” i przy pomocy organizacji międzynarodowych. Wykorzystane zostaną także możliwości tworzone przez specjalne strefy ekonomiczne, które nie dotyczą bezpośrednio obszarów wiejskich, ale stanowią także szansę aktywizacji wiejskiego rynku pracy.

Jednym z ważniejszych instrumentów wsparcia przemian w rolnictwie i na obszarach wiejskich i stosunkowo prostym w realizacji, powinien stać się, tak jak to miało miejsce w krajach OECD, system doskonalenia kwalifikacji mieszkańców wsi. Może on obejmować:

- a) kursy instruktażu i szkolenia na poziomie podstawowym i zaawansowanym dla rolników, osób pomagających z rodziny oraz pracowników rolnych, którzy osiągnęli minimalny wiek ukończenia nauki szkolnej oraz dodatkowe kursy, których celem jest przygotowanie do jakościowych przemian produkcji; stosowanie praktyk produkcyjnych, zgodnych z ochroną krajobrazu oraz nabycie umiejętności potrzebnych w gospodarce leśnej;
- b) kursy instruktażu i szkolenia dla kierowników i zarządzających grupami producentów i spółdzielni, jeżeli jest to niezbędne w celu doskonalenia organizacji gospodarczej producentów oraz przetwórstwa i marketingu produktów rolnych pochodzących z danego regionu;
- c) kursy doszkalcające niezbędne w celu osiągnięcia kwalifikacji zawodowych.

W systemie edukacji ustawicznej dorosłych dla potrzeb wsi i rolnictwa istotną rolę powinny odgrywać nowo zorganizowane rolnicze centra kształcenia ustawicznego oraz centra kształcenia praktycznego. Centra charakteryzujące się odpowiednią bazą, wyposażeniem i kadrą pedagogiczną umożliwią podejmowanie nowatorskich rozwiązań w zakresie kształcenia i doskonalenia. Preferowaną formą kształcenia będzie kształcenie modułowe, z powodzeniem stosowane w wielu krajach wysoko rozwiniętych. Forma ta polega na tworzeniu modułów - programów nauczania obejmujących zamknięte zbiory wiedzy i umiejętności, które można stosować wymiennie w nauczaniu różnych zawodów, na różnych poziomach kształcenia i które pozwalają na szybkie przekwalifikowanie się i dostosowanie do zmiennych potrzeb rynku pracy. Kształcenie modułowe jest kształceniem zintegrowanym, nie ma w nim podziałów na zajęcia teoretyczne i praktyczne.

W realizacji celów polityki rozwoju rolnictwa obszarów wiejskich istotną rolę odgrywać będzie informacja i doradztwo. Sprawny przepływ informacji i efektywne doradztwo, są niezbędnymi warunkami właściwego funkcjonowania w rolnictwie mechanizmów rynkowych oraz realizacji polityki państwa. Stanowią one będą elementy obecne w realizacji każdego z celów tej polityki, choć nie cel sam w sobie. Informacja i doradztwo obejmować będzie nie tylko tradycyjne zagadnienia technologiczne produkcji rolniczej, ale także zagadnienia marketingu, zarządzania, jakości, dostosowywania się do integracji z Unią Europejską, w tym możliwości korzystania z wprowadzanych w okresie przedakcesyjnym instrumentów polityki strukturalnej.

Ze względu na swoje zadania jak i usytuowanie na terenach wiejskich doradztwo rolnicze należy traktować jako instrument interwencji państwa w sferę wsi i rolnictwa i w związku z tym powinno realizować zadania wynikające z przyjętych przez Rząd i Parlament narodowych strategii i programów rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

Interwencja państwa w tym zakresie wynika z konieczności:

- zapewnienia stabilnych warunków dla realizowanej polityki państwa wobec wsi i rolnictwa,
- zapewnienia rządowi możliwości skutecznej realizacji ustaleń wynikających z negocjacji członkowskich z Unią Europejską,
- zapewnienia właściwego przygotowania programów pracy dla instytucji pozarządowych działających na rzecz rozwoju rolnictwa, dostosowując je do realizacji Wspólnej Polityki Rolnej (CAP),
- organizowania szkoleń na konkretne zapotrzebowanie, wynikające z oczekiwań ludności wiejskiej,
- realizacji zadań związanych z przygotowaniem i upowszechnianiem materiałów informacyjnych dotyczących możliwości korzystania ze środków pomocowych Unii Europejskiej,
- realizacji zapisów rozporządzeń UE (m.in. Rozporządzenie Rady nr 950/97, z dnia 20 maja 1997 r. w sprawie zwiększania efektywności struktur rolnych),
- ścisłej współpracy doradztwa z instytucjami naukowymi, organizacjami poszczególnych branż oraz przedsiębiorstwami, w zakresie zbioru przetwarzania i upowszechniania informacji,
- realizacji adresowanych programów, nakierowanych na regulację procesów:
 - modernizacyjnych w poszczególnych branżach gospodarki żywnościowej,
 - przyspieszenia przemian strukturalnych obszarów wiejskich,
 - realizacji programów ukierunkowanych na tworzenie alternatywnych źródeł zarobkowania, w tym również programów tworzenia nowych

- miejsc pracy, aby umożliwić odpływ siły roboczej z rolnictwa do zawodów pozarolniczych,
- realizacji programu powszechnego i bezpłatnego świadczenia usług doradczych.

Uwzględniając konieczność realizacji tych zadań w dniu 13 października 1998 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwalił ustawę „Przepisy wprowadzające ustawy reformujące administrację publiczną”. Ustawa określa, że z dniem 1 stycznia 1999 r. ośrodki doradztwa rolniczego przechodzą w gestię wojewodów oraz dał delegację Ministrowi Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej do utworzenia Krajowego Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich. Zgodnie z tą delegacją Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, zarządzeniem nr 9 z dnia 18 grudnia 1998 r., powołał Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich.

Mając na uwadze konieczność skutecznego oddziaływania Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej przygotował Rozporządzenie w sprawie wysokości stawek dotacji przedmiotowych dla podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa oraz szczegółowych zasad i trybu ich udzielania oraz rozliczania tych dotacji w 1999 roku, w którym między innymi przewiduje się dofinansowanie upowszechniania doradztwa rolniczego.

Proces dostosowawczy do rozwiązań ujętych w Agendzie 2000

Warunki funkcjonowania sektora rolno-żywnościowego zmieniają się nie tylko pod wpływem reguł gospodarki rynkowej, ale także zmieniać się będą w okresie negocjacji. Komisja Europejska w dokumencie *Partnerstwo dla Członkostwa* określiła priorytety integracyjne, których realizacja podlegać będzie corocznej ocenie i będzie kształtować stanowisko KE o gotowości sektora rolnego do integracji.

Obok podstawowego, nie podlegającego negocjacjom, warunku pełnego dostosowania prawnego, są to następujące priorytety:

- ustanowienie i wdrożenie spójnej polityki strukturalnej i rozwoju obszarów wiejskich, w kontekście zmian strukturalnych w rolnictwie,
- wdrożenie i uprawomocnienie wymagań fitosanitarnych i weterynaryjnych,
- unowocześnienie zakładów przetwórczych, szczególnie w sektorze mlecznym i mięsnym oraz upowszechnianie urządzeń do testowania i diagnozowania,
- wzmocnienie struktur administracyjnych.

W okresie przed akcesją warunkiem postępu w dostosowaniu będzie dopływ środków przedakcesyjnych, pozwalających na podjęcie działań zwiększających

konkurencyjność naszego sektora rolnego i poprawiających sytuację na wsi w zakresie rozwoju przedsiębiorczości oraz tworzeniu warunków do poprawy sytuacji bytowo-produkcyjnej. Po akcesji warunki funkcjonowania będą zależały od:

- terminu integracji polskiego rolnictwa i okresu przejściowego dla całego sektora lub nielicznych podsektorów, które z przyczyn obiektywnych muszą podlegać okresom przejściowym,
- warunków, na jakich do UE włączony zostanie sektor rolnictwa.

konsekwencjami integracji będą zarówno korzyści jak i zagrożenia, które obecnie trudno zbilansować, gdyż zależą między innymi od przyszłych reform WPR. Polskie rolnictwo dzięki integracji może uzyskać:

- **dodatkowe środki finansowe.** Pomoc finansowa oraz techniczna udzielana Polsce przez UE stanowić będzie, zgodnie z podstawowymi zasadami funkcjonowania funduszy, uzupełnienie środków krajowych. Środki z funduszy strukturalnych i funduszu kohezji mogą być przeznaczane na różne cele, jednakże znaczna ich część będzie pośrednio lub bezpośrednio związana z rolnictwem i gospodarką żywnościową;
- **wzrost eksportu** na rynki krajów członkowskich, do których dostęp obecnie dla wielu produktów rolno-spożywczych jest obwarowany wysokimi cłami. Wprawdzie pełne otwarcie rynku oznaczać może również utratę części rynku polskiego, jednakże poniesione straty powinny być znacznie mniejsze niż zyski;
- **dopływ kapitału** z krajów UE do polskiej gospodarki żywnościowej, w tym przede wszystkim do przemysłu rolno-spożywczego, a także pozyskanie know-how niezbędnego dla modernizacji wybranych branż;
- **poprawę sytuacji dochodowej rolników.** Możliwości takie wynikają przede wszystkim z wyższych w UE cen rolnych na wiele produktów oraz stosowanych tam dopłat bezpośrednich.

Korzyści dla rolnictwa mogą być jednak znacznie mniejsze od spodziewanych, jeśli realizowany będzie wariant członkostwa z długim okresem przejściowym dla sektora rolnego. W okresie tym dopływ środków finansowych byłby niewielki, nie nastąpiłby także istotny wzrost eksportu artykułów rolno-spożywczych w wyniku otwarcia granic.

Po stronie zagrożeń należy wskazać:

- **prawdopodobieństwo utraty części rynku krajowego** na rzecz dostawców z Unii i w związku z tym wyeliminowanie części krajowych producentów. Wejście do Unii oznacza otwarcie granic na towary z innych państw członkowskich i dodatkową konkurencję dla rolników, a zwłaszcza przetwórstwa spożywczego. Obecnie nie we wszystkich produktach mamy przewagę konkurencyjną w stosunku do producentów unijnych. Gdy polskie towary staną się droższe, przetwórstwo spożywcze może nie być

w stanie konkurować cenowo z niezwykle wydajnym i efektywnym przetwórstwem z państw UE;

- **trudności okresu przejściowego** zwłaszcza przy rozległych regulacjach ochronnych Unii i powolnym rozwoju instytucji rynkowych i handlu zagranicznego. Obecna skala otwarcia rynków rolnych UE jest niezadowalająca; od 1993 r. mamy ujemny bilans handlowy z Unią. Konieczna jest poprawa jakości polskich produktów oraz aktywizacja działalności organizacji producenckich. Problemy występujące obecnie we wzajemnych stosunkach handlowych w zakresie artykułów rolno-spożywczych między Polską a UE są w okresie przedczłonkowskim trudne do rozwiązania i znikną dopiero w momencie pełnego członkostwa;
- **koszty dostosowania i modernizacji polskiego sektora żywnościowego** do wymogów unijnych. Przykładem mogą być konieczne zmiany w branżach mięsnej i mleczarskiej. Dotyczą one m.in. wyposażenia w kosztowną aparaturę kontrolną. Wprowadzenie rygorystycznych wymagań, co do warunków sanitarnych w rzeźniach będzie się wiązało z obciążeniami finansowymi zakładów mięsnych.

Proces dostosowawczy polskiego sektora żywnościowego, do warunków porównywalnych z istniejącymi w krajach Unii, związany jest nierozzerwalnie z tworzeniem podstaw prawno-instytucjonalnych dla funkcjonowania rynku rolno-żywnościowego jako źródła poprawy sytuacji produkcyjno-dochodowej w rolnictwie oraz wzrostu konkurencyjności jakościowo-handlowej polskich produktów.

Na realizację tego zadania składają się następujące zagadnienia:

- dominacja w Polsce małych i średnich gospodarstw rolnych wywołuje konieczność dobrej organizacji rynku, przy udziale grup producenckich i marketingowych. Koncentracja podaży i popytu w ramach giełd i domów składowych to jednocześnie podstawa racjonalizacji kosztów obrotu oraz możliwości stosowania systemów kontroli jakości, normalizacji i standaryzacji oraz promocji produktów. W zakresie organizacji giełd powołano zespół ekspertów dla opracowania konkretnych rozwiązań, niezależnych od prowadzonych w tym zakresie prac w resorcie rolnictwa.

W 1998 r. w Ministerstwie Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej:

- a) weryfikowano program budowy giełd i rynków hurtowych, który przewidywał budowę 4 giełd towarowych i 35 rynków hurtowych. W aktualnych warunkach budżetowych nie jest możliwe współfinansowanie budowy tak dużej liczby rynków hurtowych. Środki agencji rolniczych przeznaczone na wsparcie budowy giełd i rynków w 1998 r. były wydatkowane przy przyjęciu zasady koncentracji środków na najważniejszych obiektach o znaczeniu ponadregionalnym. Pozyskanie środków z pomocy przedakcesyjnej pozwoliłoby na szersze wsparcie grup

producenckich i marketingowych obejmujących udziały w spółkach tworzących giełdy i rynki hurtowe;

- b) ustalono zasady finansowania, formy i sposoby realizacji marketingu i promocji artykułów rolno-żywnościowych na rynku wewnętrznym i rynkach zagranicznych, przy wsparciu organizacyjnym i finansowym tworzenia grup producenckich i marketingowych;
 - c) podjęto prace, na zasadach współdziałania z Ministerstwem Gospodarki, na rzecz zweryfikowania projektu ustawy o giełdach towarowych i domach składowych oraz przedstawienia i przeprowadzenia tego projektu przez Sejm RP.
- przygotowanie koncepcji zmian systemowych w sposobach, zakresie i trybie działania Agencji Rynku Rolnego. Dotychczasowy system interwencji na rynku rolnym nie przyniósł dostatecznej stabilizacji, angażując jednocześnie znaczne środki publiczne. Agencja w obecnej formie nie spełnia wymogów stawianych w UE dla jednostek administrujących WPR.

Aktualnie zgodnie z ustawą o ARR corocznie ustalany jest plan działań interwencyjnych określający:

- zakres podstawowych produktów rolnych, półproduktów, artykułów żywnościowych będących przedmiotem oddziaływania agencji,
- prognozę poziomu cen, wg których agencja będzie prowadzić działalność interwencyjną i gospodarkę rezerwami państwowymi,
- niezbędne środki przeznaczone do działań interwencyjnych.

W 1999 prowadzone są prace zmierzające do szczegółowego określenia zadań Agencji Rynku Rolnego oraz struktur regionalnych, w tym roli izb rolniczych w warunkach integracji z UE. Zabezpieczone zostały środki PHARE na ten cel, trwa szczegółowe określenie zakresu prac. W następnych latach, w zależności od przebiegu negocjacji będą prowadzone prace wdrożeniowe.

System funkcjonowania Wspólnej Polityki Rolnej stwarza potrzebę znacznej rozbudowy administracji, która będzie prowadziła i kontrolowała WPR. Lista produktów, które objęte są interwencjami dotyczy praktycznie wszystkich podstawowych rynków.

- kontrola jakości towarów rolno-spożywczych oraz przyspieszenie prac nad standaryzacją, normalizacją i certyfikacją, poprzez przygotowanie w Ministerstwie Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej:
 - nowelizacji aktów wykonawczych do ustawy o normalizacji (stosowanie norm) i ustawy o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia (znakowanie środków spożywczych),

- aktów wykonawczych do ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Państwowej Inspekcji Weterynaryjnej, oraz
- koncepcji modernizacji służb kontrolnych Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w zakresie jakości handlowej towarów (CIS, PISiPAR), stosownie do zasad i metod obowiązujących w UE.

Niezwykle istotną kwestią jest konieczność spełniania w przyszłości wymogów nakładanych na kraje członkowskie przez Unię Europejską, co zostało wcześniej już zasygnalizowane. Dotyczy to m.in. Rozporządzenie Rady nr 950/97 z dnia 20 maja 1997 r. w sprawie zwiększania efektywności struktur rolnych, które określa bardzo jednoznacznie obowiązki nakładane na państwa członkowskie chcące korzystać ze środków budżetu Unii Europejskiej (Sekcji Orientacji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolniczych). Rozporządzenie stanowi również, że państwa członkowskie określą, na potrzeby w/w rozporządzenia, znaczenie pojęcia „rolnika wykonującego pracę w rolnictwie jako swoje główne zajęcie”. Definicja ta, w przypadku osoby fizycznej, powinna zawierać warunek, że udział dochodu uzyskiwanego z gospodarstwa rolnego wynosi pięćdziesiąt lub więcej procent całkowitego dochodu rolnika, oraz że czas poświęcony na pracę nie związaną z gospodarstwem stanowi mniej niż połowę ogólnego czasu pracy rolnika. Na podstawie w/w kryteriów państwa członkowskie muszą określić znaczenie tego pojęcia również w odniesieniu do osób prawnych. Ponadto państwa członkowskie ustalają kryteria oceny kwalifikacji i przygotowania zawodowego rolników, poprzez zalecenie uzyskania standardowego wykształcenia rolniczego i/lub minimalnego stażu pracy w rolnictwie, odnoszące się do:

- c) zawodowych kwalifikacji rolniczych, które musi posiadać młody rolnik w momencie obejmowania gospodarstwa, lub musi zdobyć w ciągu dwóch lat po jego objęciu,
- d) warunków, które pozwolą określić, że ilość pracy równoważnej co najmniej 1 jpl (jednostka pracy ludzkiej - parytetowa opłata za pracę) została osiągnięta w ciągu nie więcej niż dwóch lat od chwili objęcia gospodarstwa.

W/w Rozporządzenie dotyczy także dostosowania szkolenia zawodowego do wymogów nowoczesnego rolnictwa. Państwa członkowskie, w regionach, w których istnieje wyraźna potrzeba oraz duże szanse na skuteczną realizację odpowiednich działań, mogą wprowadzić system specjalnej pomocy na rzecz doskonalenia kwalifikacji rolniczych osób objętych działaniami, o których mowa w w/w rozporządzeniu (RR 950/97).

Podsumowanie

Realizacja procesu przemian wsi i rolnictwa wymaga wykształcenia nie tylko rolników oraz przyszłych pracowników instytucji otoczenia rolnictwa, ale również kadr administracji rolnej oraz ustanowienia instytucji realizującej Wspólną Politykę Rolną. W pracach tych dużą rolę spełniać będą partnerzy społeczni - rolnicze organizacje samorządowe, związkowe i producenckie.

W ramach Narodowego Programu Przygotowania Polski do Członkostwa w Unii Europejskiej zostały opracowane aneksy do priorytetów wymienionych w dokumencie Komisji Europejskiej - *Partnerstwo dla członkostwa*. Zawiera on harmonogram niezbędnych zmian prawnych i instytucjonalnych dostosowujących polski sektor rolny do wymogów UE.

W 1999 r. i w latach następnych konieczne jest przyspieszenie prac dostosowawczych, szczególnie w zakresie prawa i wymogów sanitarno-weterynaryjnych oraz rozstrzygnięcie usytuowania instytucji, które będą realizować:

- **Wspólną Politykę Rolną;** wstępnie proponuje się dostosowanie istniejącej Agencji Rynku Rolnego do tego zadania, co wymaga zmian w strukturze organizacyjnej oraz w zakresie i zasadach jej działania.
- **Politykę Strukturalną** w sektorze rolnictwa i na obszarach wiejskich, opartą o finansowanie z Europejskich Funduszy Strukturalnych. Resort Rolnictwa ocenia, że funkcje te po niezbędnych dostosowaniach mogłaby podjąć Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa jako, jedna z instytucji realizująca obecnie w Polsce politykę strukturalną oraz Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa.

W realizacji Wspólnej Polityki Rolnej i Polityki Strukturalnej, zgodnie ze stanowiskiem resortu rolnictwa, aktywnie uczestniczyć będą: Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich wraz ze swoimi Oddziałami i Regionalnymi Centrami Doradztwa, instytucje samorządu terytorialnego i samorządu zawodowego, w tym izby rolnicze, a także zrzeszenia branżowe.

Wieloletni charakter opracowywanych szczegółowych programów, szeroki zakres prac i ich realizacja oraz znaczenie dla całej społeczności wiejskiej stwarzają konieczność precyzyjnej koordynacji i wszechstronnych analiz, często bardzo czasochłonnych. Zdając sobie jednak sprawę z konieczności jak najszybszej poprawy warunków życia i pracy na obszarach wiejskich, rząd dokłada wszelkich starań dla sprawnego oraz szybkiego przeprowadzenia niezbędnych reform dostosowujących, w tym i rolnictwo, do wymagań Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE:

1. Średniookresowa Strategia Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich - marzec 1998
2. Spójna Polityka Strukturalna Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa - maj 1999
3. Materiały Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z lat 1996-1999

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu*

STYMULOWANIE I WSPIERANIE WSPÓLNYCH DZIAŁAŃ GOSPODARCZYCH ROLNIKÓW PRZEZ PAŃSTWOWĄ ORGANIZACJĘ DORADCZĄ

Wprowadzenie

W Polsce po 1989 roku na wsi i w rolnictwie zaszły głębokie zmiany które spowodowały pojawienie się tam m. in. takich negatywnych zjawisk, jak np.:

- trudności ze zbytem określonych produktów rolnych spowodowane głównie postępującą globalizacją polskiego rynku i jego nasyceniem, brakiem dobrej znajomości przez producentów rolnych reguł gry rynkowej, niedostatkiem sprawnie działających instytucji rynkowych (takich jak rynki hurtowe, giełdy towarowe, domy składowe, izby rozrachunkowe itp.), brakiem jednolitego, niezależnego systemu krajowej rolniczej informacji rynkowej;
- postępujący regres w rozwoju wielu gospodarstw rolnych, będący następstwem nieposiadania przez ich kierowników dostatecznego potencjału rozwojowego własnej osobowości oraz odpowiednich zasobów i środków lub braku umiejętności ich właściwego wykorzystania.

Niezbędnym warunkiem skutecznego przeciwdziałania wskazanym negatywnym zjawiskom jest konieczność kompleksowego ujęcia występujących na wsi i w rolnictwie problemów. Dlatego obok uwarunkowań natury ekonomiczno-politycznej (takich jak między innymi rozważna polityka państwa na rzecz materialnego wspierania aktywności własnej rolników, czy też zdolność gospodarki do generowania nowych miejsc pracy, w tym na obszarach wiejskich o szczególnie dużej nadwyżce wolnej siły roboczej), pomoc doradcza świadczona potrzebującym jej rodzinom rolniczym w ramach państwowego doradztwa rolniczego wydaje się być jednym z istotniejszych czynników wpływających na kondycję polskiej wsi i polskiego rolnictwa.

Doradztwo, a podejmowanie wspólnych działań gospodarczych rolników

Ośrodki Doradztwa Rolniczego (instytucja państwowa) powstałe w 1991 roku na bazie Wojewódzkich Ośrodków Postępu Rolniczego koncentrują swoją działalność na realizacji:

- priorytetów swego sponsora, wynikających z założeń polityki rolnej państwa;
- priorytetów ludności rolniczej, na rzecz swego rozwoju i rozwoju posiadanych gospodarstw rolnych;
- priorytetów własnych.

Działaniami Ośrodków Doradztwa Rolniczego wynikającymi z przyjętych priorytetów są: doradztwo rolnicze jako działalność podstawowa oraz wszystkie lub niektóre działalności je dopełniające, tj. oświatowa, informacyjna, innowacyjna.

Jednym z ważniejszych zadań dla państwowej rolniczej instytucji doradczej jest stymulowanie i wspieranie działań wspólnych rolników, głównie w ramach tzw. grup producenckich - podobnych do tych jakie funkcjonują w krajach Unii Europejskiej.

W myśl ogólnych przepisów Unii Europejskiej grupa producencka to: *każda grupa posiadająca osobowość prawną, utworzona z własnej inicjatywy producentów i przez nich kontrolowana, której celem jest dostosowanie produkcji gospodarstw i zbytu do wymogów rynku, głównie pod względem asortymentu, jakości i ilości, posiadająca zatwierdzony statut oraz uznana przez odpowiedni organ państwowy.*⁽¹⁾

W Polsce z wielu względów, również ekonomicznych, państwowe rolnicze instytucje doradcze przedkładają nad indywidualną grupową formę organizacji swej działalności doradczej. Natomiast powszechnie stosowaną przez nie metodą rozwiązywania problemu organizacji działalności doradczej, realizowanej w formie grupowej jest *Metoda Zarządzajaco – Rynkowa (MMA) – wariant polski*.

Zgodnie z procedurą metody *MMA – wariant polski*, potrzeba doradcza⁽²⁾, wywołana próbą samodzielnego rozwiązania przez rolników podobnego problemu produkcyjnego czy socjalno - bytowego, obok posiadania zadawalającego potencjału rozwojowego własnej osobowości oraz odpowiednich zasobów i środ-

(1) Rozporządzenie Rady (EC) NR 2200/96.

(2) Potrzeba doradcza to: *stan w którym rolnik odczuwa chęć zaspokojenia jakiegoś braku związanego z samodzielnym rozwiązywaniem istotnej dla niego sytuacji problemowej w jakiej się znajduje.* (W.Kujawiński: Rola doradcy rolniczego w zakresie stymulowania i wspieranie aktywności własnej rolników. [w:] Potrzeby oświatowo-doradcze rolników w okresie przemian społeczno-gospodarczych. SGGW Warszawa, CDiEwR Poznań, 1998, s. 59).

ków, stanowi podstawowe kryterium wyodrębniania przez doradcę grup rolników zwanych celowymi grupami doradczymi.

Rolnicy grupy celowej, dla których podobnym problemem jest np.: *nieodpowiednia względem wymogów rynku produkcja mleka co do jej ilości i jakości*⁽³⁾ poprzez właściwie ukierunkowaną, zindywidualizowaną edukację (opartą na partnerskim współdziałaniu z doradcą i ze sobą) oraz samoedukację przysposabiają się nie tylko do rozwiązania tego problemu, ale późniejszego samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania innych problemów produkcyjnych. Dla takiej grupy rolników wspólnym celem wyznaczonym przez podobny problem mogą być np. określone wskaźnikami: *wzrost produkcji mleka poprzez podniesienie wydajności krów i (lub) zwiększenie stada podstawowego oraz poprawa jakości mleka*.

Miarą wspólnego sukcesu doradcy i współdziałających z nim rolników jest przekształcenie się celowej grupy doradczej w grupę samokształceniową. Grupa samokształceniowa umożliwia osiąganie swym członkom własnych celów samokształceniowych poprzez wzajemne udzielanie sobie wsparcia edukacyjnego. Z chwilą kiedy grupa samokształceniowa z własnej inicjatywy wsparcie to (wymiana informacyjna i emocjonalna) rozszerza o elementy wymiany materialnej, rozpoczyna się proces jej przekształcania w grupę producencką.

Grupa producencka może powstawać też na dowolnym etapie funkcjonowania celowej grupy doradczej z inicjatywy wszystkich lub niektórych jej członków, kiedy cel grupowy jakim są np. określone wskaźnikami: *wzrost produkcji mleka poprzez podniesienie wydajności krów i (lub) zwiększenie stada podstawowego oraz poprawa jakości mleka*, zostanie poszerzony o takie elementy jak np.:

- stopniowe ukierunkowywanie się na tą produkcję,
- stosowanie jednakowych parametrów technologicznych dla uzyskania towaru, jednorodnego jakościowo i o odpowiednim standardzie produktu,
- wspólny zakup środków do produkcji,
- wspólna promocja, reklama, sprzedaż i dystrybucja produktu.

Grupy producenckie tworzą też ci rolnicy, którzy nie mają potrzeby doradczej (są już przedsiębiorcami rolnymi), a chcą poprzez podejmowanie wspólnych działań zwiększyć swą siłę przetargową i pozycję na rynku. Grupy te na każdym etapie swego tworzenia i funkcjonowania mogą zwracać się o potrzebne im informacje do państwowej organizacji doradczej, jeśli uznają ją za kompetentną i dogodną źródło pozyskiwania tych informacji. Świadczone grupom producenckim przez państwową organizację doradczą usługi informacyjne mieszczą się w ramach jej działalności informacyjnej, która to działalność nie jest i nie może być utożsamiana z doradztwem.

(3) Albo inaczej: *niedostosowana do potrzeb odbiorców produkcja mleka, pod kątem jej ilości i jakości*.

Motywy, skłaniającym rolników do tworzenia grup producenckich, są głównie oczekiwane korzyści materialne wynikające z możliwości:

- negocjowania wyższych cen zbytu większej ilości produktów o określonym jakościowo standardzie,
- wspólnego, a przez to tańszego zaopatrywania się w środki do produkcji,
- zawierania długoterminowych kontraktów (umów) gwarantujących stabilność zbytu produktów rolnych,
- zaistnienia na rynkach hurtowych i giełdach towarowych,
- obniżenia kosztów jednostkowych promocji, reklamy i dystrybucji produktów,
- prowadzenia wspólnych inwestycji dotyczących wstępnego przetwórstwa: czyszczenia, sortowania, konfekcjonowania w celu uzyskania partii towaru zgodnej z wymaganiami odbiorcy,
- występowania na rynku we własnym imieniu, eliminując pośredników handlowych i przejmując część marży, podnosząc tym samym dochodowość produkcji,
- tworzenia własnej sieci dystrybucji - hurtowni patronackich, firmowych sklepów detalicznych,
- ułatwionego dostępu do kredytów - aktualnie dostępna jest np. linia kredytowa, na realizację przedsięwzięć objętych branżowym programem wspólnego użytkowania maszyn rolniczych,
- dysponowania lepszą informacją rynkową,
- zatrudnienia specjalistów od marketingu i standaryzacji,
- wspólnego sfinansowania wysoko specjalistycznej edukacji w zakresie produkcji gwarantującej podniesienie poziomu konkurencyjności własnych produktów,
- zaoszczędzenia czasu na działania związanej ze zbytem produktów (możliwość alokacji zasobów pracy),
- rozłożenie ryzyka prowadzonej działalności na cały zespół, a nie tylko na jednego producenta, itd.

Z drugiej jednak strony rolnicy pretendujący do członkostwa w grupie producenckiej winni najpierw dokładnie rozważyć, a następnie zaakceptować pewne niedogodności działań wspólnych, takie jak np.:

- ograniczenie swej dotychczasowej samodzielności,
- partycypacja w stratach spowodowanych przez błędy pozostałych członków grupy czy innych pracujących na jej rzecz osób,

- poddanie się nowym, różnym od dotychczasowych zobowiązaniom prawnym i fiskalnym,
- zachowywanie lojalności wobec członków grupy nawet w sytuacjach, w których indywidualne działanie byłoby korzystniejsze.

Każda decyzja o zawiązaniu grupy producenckiej powinna też zostać poprzedzona ustaleniem przedmiotu współdziałania, jego dokładną analizą oraz wyznaczeniem celów jakie zamierza się wspólnie osiągać. Wszystko to pozwala zainteresowanym rolnikom wybrać najdogodniejszą formę prawną ich współdziałania. Producenci rolni mogą także współdziałać ze sobą w ramach grup nieformalnych, lecz takie rozwiązanie bardzo ogranicza możliwości ich wspólnych przedsięwzięć, nie daje gwarancji stabilności grupy i nie zawsze w pełni zabezpiecza indywidualny interes poszczególnych jej członków. Wydaje się też słusznym, aby na pierwszym etapie procesu tworzenia ram organizacyjnych dla swych wspólnych działań zainteresowani rolnicy tworzyli taką organizację:

- której forma prawna byłaby możliwie prosta i nieskomplikowana w rejestracji,
- która nie wymagałaby od swych członków istotnych nakładów finansowych,
- do której przynależność nie pociągałaby za sobą zmiany dotychczasowych świadczeń z tytułu ubezpieczeń (KRUS na ZUS) i podatków (gruntowy na dochodowy).

Dopiero gdy ta dotychczasowa prosta forma prawna staje się barierą w rozwoju grupy winna być zastąpiona inną odpowiedniejszą choć bardziej złożoną. Podstawą podjęcia decyzji związanej z wyborem formy prawnej dla działań wspólnych rolników może być ocena:

- zakresu i celów planowanego współdziałania,
- aktualnej sytuacji finansowej potencjalnych członków grupy i ich dotychczasowych zobowiązań względem skarbu państwa oraz
- stopnia ich merytorycznego przygotowania do sprawowania określonych funkcji wynikających z przyjęcia danej formy prawnej czy też możliwości zatrudnienia osób z poza grupy dla ich wypełniania,
- stopnia ich akceptacji wobec określonych form prawnych.

Spośród form prawnych jakie aktualnie przewiduje polskie prawodawstwo, jak się wydaje, najodpowiedniejszymi dla działań wspólnych rolników są:

- stowarzyszenie producentów;
- spółdzielnia producentów;
- spółki kapitałowe, w tym spółka z ograniczoną odpowiedzialnością.

Fazy procesu tworzenia się grupy producenckiej

Oprócz pobudzania rolników do podejmowania wspólnych działań gospodarczych państwowa organizacja doradcza, w ramach swych działań oświatowych i informacyjnych, może ich także wspierać na różnych etapach tworzenia grup producenckich.

W procesie tworzenia się grupy producenckiej można wyróżnić następujące fazy:

Faza 1

Przedyskutowanie, rozwinięcie i sprecyzowanie pomysłu planowanego wspólnego przedsięwzięcia gospodarczego w indywidualnych rozmowach pomysłodawcy z:

- pozostałymi członkami grupy samokształceniowej,
- pozostałymi członkami grupy celowej,
- innymi przedsiębiorcami rolnymi którzy poprzez utworzenie grupy producenckiej chcą zwiększyć swą siłę przetargową i pozycję na rynku.

Faza 2

Zaproszenie przez pomysłodawcę zainteresowanych osób na spotkanie dla przedyskutowania propozycji podjęcia wspólnych działań gospodarczych i utworzenia grupy producenckiej. Dyskusja winna wykazać niezbędność pełnego zaangażowania przyszłych członków, lojalność wobec grupy i potrzebę ich wzajemnego wspierania się.

Faza 3

Wybór przez uczestników spotkania kilkusobowej grupy inicjatywnej dla pokierowania dalszymi działaniami związanymi z organizowaniem grupy producenckiej i rozwinięciem pomysłu planowanego wspólnego przedsięwzięcia gospodarczego.

Powołanie przewodniczącego grupy inicjatywnej, który nadałby jej działaniom właściwy kierunek. Ponadto określenie niezbędnej ilości środków finansowych na pokrycie kosztów działalności grupy inicjatywnej (zostaną one zebrane od przyszłych członków grupy producenckiej). Członkowie grupy inicjatywnej za świadczoną pracę nie otrzymują wynagrodzenia.

Faza 4

Nawiązanie w razie potrzeby przez grupę inicjatywną kontaktu z instytucją doradczą dla uzyskiwania jej wsparcia edukacyjnego w przedmiocie tworzenia grupy producenckiej. Najważniejszymi kwestiami do rozwiązania są tu:

- sprawdzenie realności planowanego wspólnego przedsięwzięcia,
- sporządzenie planu współdziałania gospodarczego,
- określenie formy prawnej i opracowanie projektu statutu grupy producenckiej.

Faza 5

Sprawdzanie wykonalności przedsięwzięcia, które ma umożliwić grupie inicjatywnej realną ocenę sytuacji oraz ustalenie wszystkich korzyści i niedogodności współdziałania w ramach grupy producenckiej. Praca ta jest zazwyczaj pracochłonna i kosztowna, a nierzadko też wymaga dodatkowego zaangażowania specjalistów spoza grupy.

Jeżeli wynik badania wskazuje na duże prawdopodobieństwo odniesienia sukcesu, to grupa inicjatywna może przystępować do sporządzenia planu współdziałania gospodarczego. Plan ten określa przyszłe działania grupy producenckiej oraz cele jakie będzie ona osiągać. Natomiast, jeżeli badanie to wykazuje, że istnieje małe prawdopodobieństwo osiągnięcia sukcesu, to grupa inicjatywna winna poprawić pierwotny pomysł wspólnego działania, względnie wytworzyć i zaproponować nowy.

Badanie wykonalności przedsięwzięcia jest pełne, jeśli zawiera:

- analizę rynku,
- opracowanie strategii przedsięwzięcia,
- założenia finansowe i ocenę ich realności.

Faza 6

Opracowanie planu przedsięwzięcia gospodarczego (biznesplanu). Plan ten, w jego pełnej wersji, tworzą następujące elementy składowe:

- określenia celu,
- określenia obsługiwanego przez grupę segmentu rynku oraz przyjętej strategii,
- planu finansowego,
- planu operacyjnego (szczegółowy plan działania).

Jeżeli z analizy planu wynika, że realizacja pomysłu wspólnego przedsięwzięcia gospodarczego będzie istotnie korzystna, to może być on rekomendowany zainteresowanym osobom jako nadający się do realizacji.

Plan wspólnego przedsięwzięcia stanowi też podstawę ubiegania się o ewentualny kredyt czy dofinansowanie z budżetu państwa. Natomiast zawarta w nim analiza finansowa przedsięwzięcia, a szczególnie jej wynik winny być głównym kryterium podejmowania decyzji o członkostwie przez potencjalnych członków grupy.

Faza 7

Zawarcie porozumienia. Dyskusja nad głównymi punktami planu ma na początku rozwiązać wszystkie wątpliwości zainteresowanych co do sposobu działania grupy i wymogów jakie będą stawiane jej członkom, a później po ustaleniu zasad porozumienia w tych kwestiach doprowadzić do jego zawarcia.

Faza 8

Określenie formy prawnej. Grupy inicjatywna winna szczegółowo zaprezentować zainteresowanym rolnikom formy prawne jakie może przyjąć grupa producencka. Po wspólnie dokonanym wyborze najodpowiedniejszej formy prawnej grupa inicjatywna może przystąpić do opracowania projektu statutu.

Faza 9

Powołanie grupy producenckiej. Jeżeli grupę producencką chcą tworzyć tylko te osoby które brały udział we wcześniejszych fazach jej powstawania, to może być ona powołana zaraz po zawarciu porozumienia i przyjęciu określonej formy prawnej. Jeżeli jednak grupę producencką chcą tworzyć dodatkowo jeszcze inne osoby, to należy zwołać zebranie wszystkich zainteresowanych, na którym zostaną im dokładnie zaprezentowane cele, plan działania oraz ważniejsze dokumenty - np. projekt statutu. Dopiero po ich zaakceptowaniu zainteresowani rolnicy mogą powołać grupę producencką.

Powołanie grupy producenckiej o określonej formie prawnej (stowarzyszenie, spółdzielnia, spółka z o. o.) odbywa się drogą przyjęcia przez zainteresowanych stosownej uchwały. Po powołaniu grupy producenckiej jej członkowie przyjmują statut oraz dokonują wyboru komitetu założycielskiego, który ma za zadanie doprowadzić do jej rejestracji w sądzie.

Faza 10

Tworzenie organów zarządzających grupą. Po tym jak grupa producencka zostanie prawnie zarejestrowana jej członkowie dokonują wyboru określonych prawem organów zarządzających grupą.

Podsumowanie

W podsumowaniu niniejszego opracowania należy stwierdzić, że doradca rolniczy w żadnej mierze nie może być pomysłodawcą ani organizatorem czy współorganizatorem procesu tworzenia przez automotywowanych rolników grupy producenckiej. Należy tu przypomnieć, że rola doradcy ogranicza się do stymulowania i wspierania aktywności własnej rolników, a nie zastępowania jej

swą aktywnością. Zatem to sami rolnicy zgodnie z posiadaną wiedzą i przekonaniami muszą zdecydować o tym czy rozwój swój i swych gospodarstw opierać będą o swe indywidualne wysiłki czy o wspólne działania w ramach grup producenckich. Doradca może jedynie wpływać na przekonania, wiedzę i umiejętności rolników, jeśli wcześniej wejdzie z nimi w relacje oświatowe lub doradcze. Natomiast jeśli grupa inicjatywna (zaczątek grupy producenckiej rolników) będzie potrzebowała wsparcia informacyjnego w kwestii sprawdzenia realności planowanego wspólnego przedsięwzięcia, sporządzenia planu współdziałania gospodarczego czy określenia formy prawnej i opracowania projektu statutu grupy producenckiej, to może takie otrzymać od doradcy lub odpowiedniego specjalisty zatrudnionego w państwowej instytucji doradczej. Również osoby zarządzające utworzoną już grupą producencką lub działające w jej imieniu mogą sięgać do zasobów potrzebnej im informacji jakimi dysponuje państwowa instytucja doradcza, a nawet zlecać tej instytucji jej zgromadzenie i (lub) przetworzenie.

PIOTR CHALUPKA
Akademia Rolnicza
w Poznaniu

CZYNNIKI HAMUJĄCE PROCES TWORZENIA GRUP PRODUCENCKICH W POLSCE

Wstęp

Wprowadzenie zasad gospodarki rynkowej w Polsce spowodowało cały szereg skutków pozytywnych i negatywnych w zakresie sytuacji dochodowej podmiotów gospodarczych, uczestniczących w obrocie rynkowym. W grupie uczestników gry rynkowej, którzy odczuli je najboleśniej znaleźli się producenci rolni wszystkich sektorów. Na taki stan rzeczy wpłynął cały szereg przyczyn, które ze względu na miejsce ich tworzenia podzielił autor na dwie grupy:

- zewnętrzne, niezależne od woli i intencji zarządzającego gospodarstwem rolnym, a wynikające ze specyfiki funkcjonowania gospodarki rynkowej i praw nią rządzących,
- wewnętrzne, wynikające z szeroko pojętego potencjału produkcyjnego gospodarstwa rolnego uczestniczącego w grze rynkowej, wiedzy kierującego gospodarstwem, stopnia zorganizowania oraz cech specyficznych wytwarzanych tam produktów.

Do pierwszej grupy czynników determinujących dochodowość gospodarstw rolnych zaliczone zostały takie elementy jak: działanie prawa podaży i popytu, polityka twardego pieniądza nierozłącznie związana z antyinflacyjną polityką państwa, pojawienie się zjawiska konkurencji pomiędzy podmiotami rynkowymi (producentami rolnymi), ograniczone wielkością budżetu możliwości interwencjonizmu państwowego na rynku, nastawienie wszystkich podmiotów na maksymalizację zysku lub dochodu rolniczego, konieczność skalkulowania ryzyka utraty dochodu w procesie podejmowania decyzji o wyborze miejsca zbytu płodów rolnych. Bliższa analiza powyższych czynników wskazuje na ograniczone możliwości ich kształtowania z poziomu gospodarstwa rolnego i ewentualnego, skutecznego dostosowywania ich do potrzeb pojedynczego producenta. Żaden

producent, ani też duża grupa producentów nie jest w stanie zmusić odbiorców rynkowych do zakupu produktów tylko z tego tytułu, że zostały one wyprodukowane, ani też nikt nie może zakazać produkcji tych samych towarów sąsiadowi - rolnikowi, konkurującemu na rynku itp. Działania podnoszące efektywność gospodarowania podejmować można tylko w grupie czynników wewnętrznych, które wynikają ze słabości działania na rynku pojedynczego, nawet najlepszego producenta rolnego, wielkości obszarowej gospodarstw rolnych, umiejętności poruszania się po rynku produktów rolnych, zasobów produkcyjnych i gotówkowych przeciętnego gospodarstwa rolnego. Działania te powinny być ukierunkowane w szczególności na zwalczanie takich zjawisk jak: polpolistyczna struktura podaży, trudności w formowaniu wyrównanych jakościowo partii produktów, niska zdolność akwizycyjna producentów, ograniczone stosowanie instrumentów marketingowych, przyjmowanie strategii produkcyjnej a nie rynkowej w planowaniu produkcji, ograniczanie szerokości rynków zbytu do poziomu słabej informacji rynkowej itp. Zdaniem wielu autorów badających problem Małysz (1996, 1998), Wojciechowska-Ratajczak (1996), Nowacki (1997), Chałupka (1996) oraz praktyków życia gospodarczego w kraju sposobem zwalczania wymienionych słabości może być łączenie działań pojedynczych rolników w grupy formalne, realizujące wspólne interesy producentów rolnych na rynku zaopatrzenia w środki do produkcji rolnej oraz zbytu produktów, wykorzystując w tym celu zjawisko synergii.

Efekt działania synergicznego na poziomie producentów rolnych, dający się niezwykle łatwo wyliczyć w przypadkach zakupu środków produkcji, ich eksploatacji czy zbytu produktów rolnych nie zawsze zostaje postrzegany pozytywnie przez samych zainteresowanych. Prowadzone od kilkunastu lat intensywne prace nad wdrożeniem idei działania zintegrowanego w rolnictwie - w różnych, dostosowanych do tego celu formach prawnych, z udziałem specjalistów z zakresu ekonomiki, organizacji i prawa gospodarczego napotykają na opór środowiska, czego efektem końcowym jest działanie niewielkiej liczby tego rodzaju organizacji, nieadekwatnej do ponoszonych nakładów. Autor opracowania problemem tym zajmuje się intensywnie od 1994 roku, biorąc udział w licznych spotkaniach z producentami rolnymi organizowanymi poprzez ODR w całym kraju, osiągając efekt daleki od zamierzonego, pomimo przekazywania każdorazowo po zakończonych spotkaniach całego szeregu materiałów wzorcowych, niezbędnych do pokonania barier formalnych związanych z procesem legalizującym ich powoływanie. Podobne działania podejmują również inni wykładowcy propagujący ideę działania zintegrowanego. W większości przypadków skutek pozostaje taki sam. Podkreślić tu również należy fakt, że organizatorzy takich spotkań, specjaliści ds. marketingu oraz ekonomiki i organizacji produkcji ośrodków doradztwa rolniczego reprezentują postawy wyjątkowo silnie kreatywne w tym kierunku, co powinno stanowić dodatkowy argument przemawiający za skutecznością podej-

mowanych działań. Jak podaje Małysz (1998) w czerwcu 1997 roku, na terenie Polski działało ogółem 326 zespołów producenckich, w tym 105 zarejestrowanych formalnie oraz 221 działających na zasadach umów między poszczególnymi producentami. Potwierdza to rzeczywiście małą aktywność producentów wykazywaną w tym kierunku działania. *Co zatem stoi na przeszkodzie w tworzeniu tego typu organizacji?* Odpowiedź na to pytanie starałem się uzyskać prowadząc pilotażowe badania z tego zakresu na obiektach już funkcjonujących (Stowarzyszenie Producentów Rolnych w Zgorzelcu, Stowarzyszenie Producentów Rolnych z siedzibą w Szczytnikach) oraz badając zachowania producentów rolnych na rynku zaopatrzenia w środki do produkcji rolnej oraz na rynku zbytu produktów rolnych.

Zakres i kierunek badań

Badania, mające na celu udzielenie odpowiedzi na postawione pytania przeprowadzone zostały w 1997 i 1998 roku. Materiał badawczy zebrano w gospodarstwach rolnych, przy pomocy opracowanych do tego celu ankiet. Podmiotami badawczymi byli rolnicy, reprezentujący cztery różne terytorialnie i organizacyjnie grupy producentów rolnych. Treść ankiet została opracowana w taki sposób, ażeby uzyskane dane pozwoliły na ustalenie:

- motywacji przystąpienia rolników do przedsięwzięcia zespołowego,
- wpływu wykształcenia oraz wielkości obszaru gospodarstw na podejmowane decyzje o przystąpieniu do organizacji integrujących producentów rolnych,
- wybranych zachowań rynkowych producentów w transakcjach kupna i sprzedaży,
- opinii członków na temat funkcjonującej organizacji integrującej,
- znajomości problematyki działalności zespołowej wśród producentów rolnych,
- opinii na temat możliwości przystąpienia do tego typu organizacji.

Pierwsze dwie grupy badawcze stanowili członkowie zarejestrowanych formalnie organizacji producentów, a mianowicie Stowarzyszenia Producentów Rolnych w Zgorzelcu oraz Stowarzyszenia Producentów Rolnych Proсна z siedzibą w Szczytnikach. Spośród 280 członków stowarzyszenia zgorzeleckiego badaniami objęto próbę 50 gospodarstw, wybraną przy pomocy losowania warstwowego, wg. kryterium powierzchni gospodarstw. W przypadku drugiej organizacji badaniami objęto wszystkich jej członków, reprezentujących 18 gospodarstw. Pozostałe badania dotyczyły wyłącznie producentów nie zrzeszonych i obejmowały one dwie różne terytorialnie i zasobowo grupy rolników. Pierwszą z nich stanowiła grupa producentów z województwa poznańskiego, posiadają-

cych certyfikat wojewody na sprawowanie opieki nad praktykantami szkół rolniczych średniego, reprezentujących uznany, wysoki poziom produkcyjny i technologiczny gospodarstw i co się z tym wiąże, wysoki poziom przedsiębiorczości. Druga grupa badanych gospodarstw wywodziła się z gminy Grodziec w województwie konińskim. Wybór tej gminy do badań przeprowadzony został celowo, natomiast zbiorowość badawcza reprezentująca gminę ustalona została przy wykorzystaniu metody reprezentacyjnej (losowania warstwowego), zgodnie z procedurą zalecaną przez Pietraszewskiego i in. (1989).

Analiza uzyskanych wyników badań

Motywacja przystąpienia do przedsięwzięcia zespołowego

Pytania, mające określić motywacje jakimi kierowali się rolnicy przystępując do grupy producenckiej skierowano do wybranych w celach badawczych 50 członków Stowarzyszenia Producentów Rolnych w Zgorzelcu. Odpowiedzi uzyskane na to pytanie przedstawia tabela 1. Nie wszyscy ankietowani udzielili odpowiedzi. Z dwunastu osób, które nie podały motywacji przystąpienia do stowarzyszenia 9 aktualnie nie współpracuje z tą organizacją, a trzy ograniczają się do współpracy w ograniczonym zakresie.

Tabela 1

Motywy przystąpienia do Stowarzyszenia Producentów rolnych w Zgorzelcu
wg. grup obszarowych

Grupa	Wielkość gospodarstwa ha	Liczebność grupy	Rodzaj motywacji (% ogółu odpow.)	Wiek producenta
I	do 20	10	brak zbytu 90%, wyższa cena 20%, odległość 10%, obrona interesów rolnika 10%	42
II	20.01 do 50	17	brak zbytu 59%, odległość 36%, dogodny zbył 6%	41
III	50.01 do 100	10	brak zbytu 60%, odległość 20%, obrona interesów rolników 10%	40
IV	100.01 do 448	13	brak zbytu 46%, odległość 38%	45

Wyniki badań wskazują na wyraźne różnicowanie zachowań producentów w poszczególnych grupach obszarowych gospodarstw. Blisko 90% ankietowanych, z grupy do 20 ha, jako główną motywację przystąpienia do grupy uznało brak możliwości zbytu produktów (głównie zbóż), podczas gdy wraz ze zwiększaniem się arealu gospodarstw element ten staje się jakby mniej istotny, co potwierdzają wyniki uzyskane dla grup: drugiej, trzeciej i czwartej.

Gospodarstwa największe obszarowo, dysponujące większą masą towarową produktów w znacznie wyższym stopniu wskazują na motywy związane z odległością do rynków zbytu, natomiast mniejszą rolę w podjętej decyzji odegrał

u nich brak możliwości sprzedaży. Tłumaczyć to może wykazaną w dalszych badaniach niechęć dużych producentów do łączenia się w organizacjach integrujących z producentami reprezentującymi mniejsze obszarowo gospodarstwa rolne. Powodem tej niechęci wydaje się być różne pojmowanie barier ograniczających rozwój gospodarstw. Na uwagę zasługuje również fakt braku wskazań w ankietach na motywy o charakterze oszczędnościowym, wynikające z możliwości zakupu hurtowego środków obrotowych do produkcji za pośrednictwem stowarzyszenia. Możliwość tego typu odpowiedzi zawierała opracowana ankieta. Pewnym wytłumaczeniem tego zjawiska mogą być takie czynniki, jak:

- stosunkowo duża podaż tych środków na rynku i małe zróżnicowanie cen pomiędzy sprzedającymi,
- relatywnie wysokie koszty transportu tych środków od stowarzyszenia do gospodarstwa, przy możliwości ich zakupu po zbliżonej cenie w niedalekiej odległości.

Odpowiedzi objaśniające to zjawisko uzyskano w innej części ankiety, w której respondenci przedstawiali motywacje wyboru oferenta środków do produkcji rolnej. Około 40% ankietowanych jako jedną z motywacji wyboru dostawcy środków obrotowych przyjmowało odległość od gospodarstwa.

Poziom wykształcenia oraz struktura obszarowa gospodarstw a udział rolników w organizacjach integrujących

Badanie wpływu powyższych czynników na przystąpienie do organizacji integrującej przeprowadzono na przykładzie dwóch funkcjonujących organizacji rolniczych, przy czym znaczenie pierwszego czynnika ograniczono do danych ze stowarzyszenia zgorzeleckiego. Dane na ten temat przedstawiają tabele 2, 3 i 4.

Tabela 2

Poziom wykształcenia członków SPR w Zgorzelcu
na tle danych krajowych i wojewódzkich

Wyszczególnienie	wyższe (%)	średnie i policealne (%)	zawodowe (%)	podstawowe (%)
Polska	1,90	15,40	30,9	51,71
Woj. jeleniogórskie	3,38	21,59	31,96	43,07
Członkowie SPR w Zgorzelcu	12,00	48,00	24,00	16,00

Zaprezentowane dane wskazują na niewątpliwie wysoki wpływ czynnika edukacyjnego na podjęcie decyzji o przystąpieniu do organizacji integrującej rolników. Podobne wyniki uzyskano analizując poziom wykształcenia osób wchodzących w skład drugiego stowarzyszenia.

Równie interesujące wyniki uzyskano w toku badań struktury obszarowej analizowanych gospodarstw. Ich analiza wskazuje na istnienie silnych zależności pomiędzy obszarem użytków rolnych, a akceptacją dla działalności zintegrowanej (tabela 3).

Tabela 3

Struktura obszarowa gospodarstw należących do członków SPR w Zgorzelcu na tle województwa i kraju

Wyszczególnienie	Przedziały obszarowe gospodarstw w ha		
	1 do 20 (%)	20.1 do 50 (%)	Powyżej 50.1 (%)
Polska	95,80	3,70	0,50
Woj. jeleniogórskie	92,40	5,60	2,00
Gospodarstwa członków SPR	48,68	30,16	21,16

Podobną różnicę, chociaż nie aż tak wielką zauważyć można analizując dane dotyczące stowarzyszenia szczytnickiego (tabela 4).

Tabela 4

Struktura obszarowa gospodarstw należących do członków SPR w Szczytnikach na tle województwa i kraju

Wyszczególnienie	Przedziały obszarowe gospodarstw w ha			
	5 do 10 (%)	10.1 do 15 (%)	15.1 do 20 (%)	20.1 do 50 (%)
Polska	25,50	10,60	4,40	4,1
Woj. kaliskie	30,10	16,70	5,80	3,40
Gospodarstwa członków SPR w Szczytnikach	11,10	33,40	22,10	33,43

Największa ilość członków tego stowarzyszenia wywodzi się z przedziału od 20,1 do 50 ha użytków rolnych oraz z przedziału 10,1 do 15,0 ha. Tylko 11,1% gospodarstw reprezentuje przedział od 5,0 do 10,0 ha. Reszta, tj. 88,93% gospodarstw mieści się w przedziale od 10,1 do 50 ha. Jest to wartość przekraczająca ponad 4,5 krotnie udział podobnych gospodarstw w kraju i blisko 3,5 krotnie udział gospodarstw z tego przedziału w strukturze wojewódzkiej. Również w obu przypadkach średnie wielkości gospodarstw daleko odbiegają od średnich wojewódzkich i krajowych. W przypadku stowarzyszenia szczytnickiego średnia wielkość gospodarstwa należącego do członka stowarzyszenia przekracza ponad dwukrotnie średnią województwa kaliskiego, a w przypadku stowarzyszenia zgorzeleckiego ponad trzykrotnie.

Powyższa analiza wskazuje więc na wyraźny związek istniejący pomiędzy potencjałem produkcyjnym gospodarujących, a skłonnościami do integracji producentów rolnych.

Działalność organizacji integrującej w opinii jej członków

Badania z tego zakresu przeprowadzono w grupie członków Stowarzyszenia Producentów Rolnych w Zgorzelcu. Ankietowanym przedstawiono propozycję wystawienia oceny od bardzo dobrej do niedostatecznej, a ponadto zwrócono się do nich z prośbą o wskazanie ewentualnych kierunków zmian mających w ich opinii usprawnić pracę stowarzyszenia. Wyniki oceny działalności organizacji przedstawiały się następująco:

- 10% członków wystawiło ocenę bardzo dobrą;
- 50% członków oceniło działalność jako dobrą;
- 40% członków oceniło działalność jako dostateczną;
- żadna z ankietowanych osób nie podała oceny niedostatecznej.

Stosunkowo duży udział ocen dostatecznych był wynikiem olbrzymich problemów ze zbytem zboża za pośrednictwem stowarzyszenia na przełomie lat 1996/97 oraz dużych trudności w utrzymaniu płynności finansowej tej organizacji. W kilku objaśnieniach do odpowiedzi zarzucano zarządzającym stosunkowo małą mobilność w poszukiwaniu rynków zbytu, a także stosunkowo niskie korzyści z zakupu środków do produkcji rolnej z magazynów stowarzyszenia. Pod adresem zarządu padały różne inne uwagi, specyficzne dla „polskiego piekła”, które ze względu na małą istotność dla naukowego wnioskowania pominięto w tym opracowaniu. Nie mniej jednak z niektórymi uwagami członków organizacji należy się zgodzić. Największe trudności w ocenie autora wynikają z zarządzania stowarzyszeniem, jak i wybraną formą prawną. Wniosek ten pozwalał sobie wysunąć na podstawie znajomości całej działalności stowarzyszenia oraz w oparciu o znane mi wyniki finansowe osiągnięte przez tą organizację.

Producenci rolni o możliwości zrzeszania się w organizacjach integrujących

Badania z tego zakresu przeprowadzono na dwóch grupach producentów.

Pierwszą stanowiła grupa reprezentująca gospodarstwa rolne mieszczące się w gminie Grodziec w województwie konińskim. Z 241 gospodarstw indywidualnych tego rejonu wybrano w sposób losowy 33 gospodarstwa i podzielono je na trzy grupy badawcze: grupę I reprezentowaną przez gospodarstwa małe do 5 ha, grupę II reprezentowaną przez gospodarstwa średnie od 5,1 do 10 ha, grupę III gospodarstwa duże powyżej 10,1 ha. Badania rozpoczęto od pytania, czy

producenci zastanawiali się nad możliwością prowadzenia wspólnych zakupów celem uzyskania rabatów z tytułu nabywania większej masy towarów. Na pytanie to odpowiedź twierdzącą uzyskano od 33% respondentów zakwalifikowanych do grupy pierwszej, od 22% badanych z grupy drugiej i od 11% w grupie gospodarstw największych. Uwzględniając ilość gospodarstw należących do grupy odpowiedź negatywną dało 85% osób ankietowanych. Na pytanie co było przedmiotem zakupu wskazano w trzech przypadkach na wspólny zakup nawozów, cztery próby dotyczyły wspólnego zakupu maszyn, materiałów budowlanych, pasz i środków ochrony roślin. Zdecydowanie największą aktywność wykazały w tym przypadku gospodarstwa największe. Na kolejne pytanie dotyczące powodów unikania wspólnych zakupów odpowiedzi dla całej zbiorowości układały się w następujący sposób:

- tradycja samodzielnego zaopatrywania się - 34,4%,
- samodzielność - 15,6%,
- brak zorganizowania - 15,6%,
- mała opłacalność - 15,6%,
- brak zaufania do spółek - 9,4%,
- za duże zróżnicowanie gospodarstw - 6,3%,
- brak znajomości problemu - 3,1%.

Ankietowanym zadano podobne pytania, ale związane z działaniem zintegrowanym na etapie zbytu produktów. Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że w zaledwie 13% gospodarstw podejmowane były tego rodzaju przedsięwzięcia. Spośród pięciu prób cztery występowały w grupie gospodarstw największych i dotyczyły wspólnej sprzedaży tuczników. Na pytanie dlaczego takich prób nie podejmowano na szerszą skalę uzyskano następujące odpowiedzi:

- tradycja - 41,2%,
- brak organizacji - 29,4%,
- duże rozdrobnienie producentów - 14,7%,
- niechęć do spółek - 8,8%,
- samodzielność - 5,9%.

Drugą grupę badawczą stanowiły gospodarstwa bardziej zasobne od wcześniej analizowanych, posiadające certyfikaty wojewody poznańskiego na prowadzenie praktyk. Podzielono je na trzy grupy obszarowe: grupa I do 40 ha, grupa II od 40,1 do 80 ha, grupa III powyżej 80 ha. Ogółem zbiorowość ta liczyła 26 gospodarstw. Na pytanie czy zastanawiali się nad możliwością prowadzenia zakupów łączonych, celem uzyskania opustów cenowych z tytułu skali zakupu, uzyskano zróżnicowane odpowiedzi. Zdecydowanie negatywną uzyskano w grupie największych producentów. Odpowiedź twierdzącą uzyskano w 25% od członków grupy pierwszej i od 34,4% ankietowanych z grupy drugiej. Potwier-

dający uczestnictwo w takim działaniu wskazali na dokonywanie w przeszłości wspólnych zakupów nawozów i materiału siewnego. Odpowiadający negatywnie na postawione pytanie uzasadniali to takimi przyczynami jak:

- brak odpowiednich partnerów w okolicy (małe gospodarstwa) - 33,4%,
- samowystarczalność - 26,6%,
- prowadzenie wstępnych rozmów na ten temat - 25,0%,
- mała odległość od punktów zaopatrzenia.

Inaczej układały się odpowiedzi na pytania o próby organizowania sprzedaży łączonej. W każdej analizowanej grupie uzyskano odpowiedzi w 50% potwierdzające podejmowanie takich prób. Dotyczyły one głównie sprzedaży żywca wieprzowego i negocjacji cenowych z odbiorcami. Dający odpowiedź negatywną uzasadniali to kolejny raz brakiem takiej potrzeby, samowystarczalnością, brakiem zaufania, słabymi partnerami (małymi gospodarstwami), specjalistyczną produkcją itp.

Podsumowanie

Zaprezentowana powyżej wielowątkowa analiza, mająca udzielić odpowiedzi na pytanie, jakie są bariery tworzenia przedsięwzięć zintegrowanych w rolnictwie z udziałem producentów rolnych wskazuje na wyjątkową złożoność tego zagadnienia. Przeprowadzona w części pierwszej analiza wpływu wielkości gospodarstw na podjęcie decyzji o zintegrowanym działaniu wykazała znaczącą rolę tego parametru w podejmowaniu decyzji o przystąpieniu do grupy producenckiej. Gospodarstwa należące do członków analizowanych organizacji posiadają zdecydowanie większą powierzchnię aniżeli średnia dla tego środowiska czy województwa. Oceny tej nie zmienia fakt, że w dalszej analizie zebranych danych, mających ustalić opinie producentów na ten temat nie potwierdzono jednoznacznie takiego związku (przypadek gospodarstw wzorcowych), a tylko częściowe potwierdzenie takiego wniosku odnotowano w przypadku analizy wylosowanych gospodarstw z gminy Grodziec. Być może, że dalsza analiza otoczenia gospodarstw wzorcowych, za jakie uznać należy ostatnie analizowane gospodarstwa objaśniłaby problem niechęci do tworzenia tego typu organizacji. Wydaje się również, że odmienne opinie uzyskano by, w przypadku utworzenia tego typu grupy w badanym rejonie. Sądzić należy, że duże, efektywne i sprawne gospodarstwa podjęły by współpracę na etapie zakupu i zbytu, gdyby znalazły równorzędnych partnerów pod względem obszarowym oraz pod względem potencjału produkcyjnego. Potwierdzenie tego faktu znalazł autor w kontaktach z producentami rolnymi województwa koszalińskiego, gdzie osobiście brał udział w tworzeniu tego rodzaju przedsięwzięć. Niechęć do współpracy ze słabszymi cechowała również badane gospodarstwa z województwa konińskiego i to

nawet w przypadku stosunkowo małej różnicy w powierzchni analizowanych gospodarstw. Nie bez znaczenia dla stosunkowo słabego rozwoju przedsięwzięć zintegrowanych jest mała znajomość tego zagadnienia wśród rolników lub brak osób kreujących taki kierunek działania na co wskazali niektórzy ankietowani. Duże znaczenie dla analizy tego problemu posiada czas tworzenia tego typu organizacji, a wraz z nim sytuacja ekonomiczna gospodarujących. Stowarzyszenie Producentów Rolnych z siedzibą w Zgorzelcu powstawało w okresie wyjątkowo złej koniunktury na rynku produktów rolnych i było odpowiedzią na pogarszającą się sytuację ekonomiczną producentów rolnych w kraju.

Elementem ograniczającym wdrażanie idei działania zintegrowanego jest również źle rozumiana tradycja samodzielności produkcyjnej, czego najlepszym dowodem znanym od wielu lat jest przeinwestowanie w maszynach specjalistycznych, podczas gdy niższym kosztem obciążona jest wspólna eksploatacja sprzętu. Nie bez znaczenia dla podjęcia procesów integracyjnych w rolnictwie jest również przygotowanie stosownej kadry lub liderów wiejskich zdolnych do podjęcia się organizacji takich przedsięwzięć. Uwagi poczynione w ocenie zarządu stowarzyszenia zgorzeleckiego wskazują na pilną potrzebę kształcenia kadr zdolnych do kierowania i rozwoju takich organizacji.

Powyższa analiza wskazuje również na jeszcze jedno niezwykle istotne zjawisko ekonomiczne, związane z tworzeniem przedsięwzięć zintegrowanych w rolnictwie. Najwyższe zainteresowanie prowadzeniem tego rodzaju działalności wykazują gospodarstwa największe, ekonomicznie najsilniejsze co wskazuje wyraźnie na to, że ich kierownicy posiadają świadomość korzyści wynikających z podejmowania wspólnych działań gospodarczych. Działalność zintegrowana może dostarczyć korzyści tylko gospodarstwom dobrym, kierowanym przez osoby myślące kategoriami przedsiębiorcy rolnego. Potwierdzać to może stosunkowo wysoki na tle kraju poziom przygotowania fachowego do prowadzenia gospodarstw, a znajdujący swój wyraz w wykazanym stopniu wykształcenia członków stowarzyszenia zgorzeleckiego i szczytnickiego.

Jest jeszcze jedna bariera ograniczająca tworzenia tego rodzaju organizacji. Wynika ona z okresu minionego, kiedy to zaprzepaszczano z gruntu dobrą ideę spółdzielczości. Przykre doświadczenia z tego okresu, kiedy organizację rolniczą podporządkowano realizacji innych celów znajdują swoje odbicie w dzisiejszej mentalności rolników, w tym przede wszystkim w procesie tworzenia spółek o charakterze kapitałowym, najrozsądniejszych form prawnych w przypadku podejmowania wspólnych inwestycji ze środków producentów rolnych.

Należy wymienić jeszcze dwie bariery o charakterze ekonomicznym, limitujące tworzenie tego typu przedsięwzięć w rolnictwie, są to: próg opłacalności tworzonego przedsięwzięcia oraz koszty stworzenia profesjonalnego planu strategicznego działania i rozwoju tego typu organizacji. Ten ostatni element może się okazać bardzo kosztowny w przypadku powoływania do życia organizacji

o charakterze kapitałowym. Próba pomocy producentom w takiej sytuacji jest projekt rządowy ustawy „O grupach producentów i ich związkach”. Możliwość jej uchwalenia w chwili obecnej wydaje się być realna. Jednakże na skutki jej działania przyjdzie nam czekać przynajmniej od 2 do 3 lat.

LITERATURA

1. Chałupka P.: Działalność zespołowa producentów rolnych sposobem łagodzenia skutków gospodarki rynkowej. [w] Agrobiznes w aspekcie prognozowania zjawisk gospodarczych w regionie. AR Szczecin, 1996, s. 361-374.
2. Chałupka P.: Metodyka tworzenia grup marketingowych. ODR Marszew. Materiały szkoleniowe. 1996.
3. Małysz J.: Procesy integracyjne w agrobiznesie. CDiEwR Poznań, 1996.
4. Małysz J.: Wpływ procesów integracyjnych w agrobiznesie na modernizację i rekonstrukcję rolnictwa oraz obszarów wiejskich. [w] Agrobiznes szansą rozwoju wsi i rolnictwa. Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, 1996, s. 27-39.
5. Małysz J.: Procesy integracyjne w agrobiznesie. Wieś i Rolnictwo (99) nr 2, 1998, s. 19-44.
6. Nowacki W.: Funkcjonowanie zespołu marketingowego produkcji i konfekcjonowania ziemniaków. [w] Organizacja i funkcjonowanie grup marketingowych na rynku ziemniaka. IHiAR oddział Bonin, 1997, s. 11-16.
7. Pietraszewski A., Wagner W., Wysocki F.: Podstawy agroekonometrii. AR Poznań, 1989.
8. Wojciechowska-Ratajczak B.: Kierunki rozwoju ekspansywnych struktur ekonomicznych obszarów wiejskich. [w] Agrobiznes szansą rozwoju wsi i rolnictwa. Akademia Ekonomiczna Wrocław, 1996, s.17-26.

LECH GORAJ

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
w Warszawie*

POZYSKIWANIE INFORMACJI O DOCHODACH GOSPODARSTW ROLNICZYCH W UNII EUROPEJSKIEJ I W POLSCE

I. Wstęp

W trwającym procesie przedakcesyjnym Polska (wraz z innymi krajami ubiegającymi się o status członka Unii Europejskiej) znajduje się obecnie na etapie przeglądu obowiązujących regulacji prawnych na tle dorobku prawnego (*aquis communautaire*) Unii Europejskiej. Jednym z obszarów podlegającym temu przeglądowi jest Sieć Danych Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych, stanowiąca system zapewniający permanentne pozyskiwanie danych dla ustalania dochodów i analiz działalności gospodarczej gospodarstw.

W dniu 26 kwietnia 1999 r. odbył się screening wielostronny, dotyczący FADN, w którym uczestniczyli przedstawiciele UE i 6 krajów ubiegających się o status członka UE - Węgry, Czechy, Słowenia, Cypr, Estonia i Polska. Pakiet obowiązujących w UE uregulowań prawnych dotyczących FADN obejmuje 7 rozporządzeń i decyzji. Są nimi:

- Rozporządzenie Rady nr 79/65 EWG z dnia 15 czerwca 1965 r. ustanawiające Farm Accountancy Data Network - FADN i nakładające na każde państwo członkowskie obowiązek utworzenia sieci danych rachunkowości gospodarstw rolniczych.
- 85/377/EWG: Decyzja Komisji (EWG) z dnia 7 czerwca 1985 r. ustanawiająca typologię gospodarstw rolniczych na terenie Wspólnoty.
- Rozporządzenie Komisji (EWG) nr 1859/82 z dnia 12 lipca 1982 r. dotyczące wyboru gospodarstw dla przesyłania sprawozdań do Komisji w celu określania dochodów gospodarstw rolniczych
- Rozporządzenie Komisji nr 2237/77 z dnia 23 września 1977 r. uzupełniające Rozporządzenie nr 118/66EEC w sprawie formatu sprawozdania

z gospodarstwa rolniczego wykorzystywanego w celu określania dochodów gospodarstw rolniczych.

- Rozporządzenie Komisji nr 1915/83 z dnia 13 lipca 1983 r. w sprawie pewnych szczegółowych zasad wykonawczych dotyczących prowadzenia rachunkowości w celu określania dochodów gospodarstw rolniczych.
- 90/36/EWG: Decyzja Komisji (EWG) z dnia 16 stycznia 1990 r. ustanawiająca współczynnik trendu ekonomiczno-rolniczego, jaki ma być wykorzystywany do określania określaniu Europejskiej Jednostki Wielkości w powiązaniu z typologią gospodarstw rolniczych we Wspólnocie.
- Rozporządzenie Komisji (EWG) nr 22/98 z dnia 7 stycznia 1998 r. ustanawiające standardową opłatę za sprawozdanie z gospodarstwa rolniczego zawierające dane z roku obrachunkowego 1998, przekazane przez Agencję Łącznikową do sieci danych rachunkowości gospodarstw rolniczych.

Następnym etapem w którym uczestniczyli tylko przedstawiciele UE i Polski był screening dwustronny przeprowadzony w dniu 10 maja 1999 r. W tym czasie ustalono, że Polska akceptuje wszelkie regulacje prawne dotyczące FADN i zobowiązuje się do ich pełnego wdrożenia do 31 grudnia 2002 r. Data ta została określona jako dzień osiągnięcia stanu pełnej gotowości do uzyskania statusu kraju członkowskiego UE.

II. Sieć danych rachunkowości gospodarstw rolniczych w Unii Europejskiej

1. Informacje ogólne

Najlepszym narzędziem służącym dla ustalania tworzenia i podziału dochodów towarowych gospodarstw rolniczych jakim obecnie dysponuje Komisja Unii Europejskiej jest Sieć Danych Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych (Farm Accountancy Data Network - FADN). Została ona utworzona na podstawie Rozporządzenia Rady EWG nr 79/65/EWG z dnia 15 czerwca 1965 r. w sprawie utworzenia sieci zbierania danych rachunkowych dotyczących dochodów i działalności gospodarstw rolniczych w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej.

FADN jest niezastąpionym narzędziem używanym do kreowania Wspólnej Polityki Rolnej. Dane gromadzone w ramach tej struktury wykorzystywane są przede wszystkim dla:

- corocznego określania dochodów gospodarstw rolniczych funkcjonujących na terenie Wspólnoty;
- analizy działalności gospodarstw rolniczych;
- oceny skutków projektowanych zmian dotyczących rolnictwa Wspólnoty.

FADN została opracowana jako zharmonizowany system badań reprezentacyjnych, wykorzystujący precyzyjnie zdefiniowane pojęcia z dokładnie opracowaną metodą wyboru próby gospodarstw oraz przejrzystymi procedurami kontrolnymi. Dzięki temu dane pozyskiwane przez FADN są wiarygodne i reprezentatywne. A to warunkuje możliwość odzwierciedlania rzeczywistych wyników gospodarstw rolniczych funkcjonujących na terenie Wspólnoty.

W FADN obowiązują 3 podstawowe zasady, określone w Rozporządzeniu Rady tworzącym tę sieć, a mianowicie:

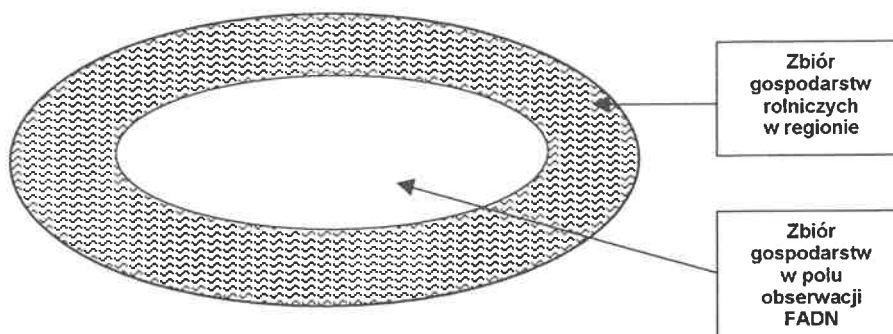
- **rolnik musi wyrazić zgodę na prowadzenie rachunkowości; a także na udostępnienie danych pochodzących z jego gospodarstwa;**
- **dane dostarczane do Komisji są traktowane jako ściśle tajne;**
(w FADN obowiązuje zakaz ujawniania jakichkolwiek indywidualnych danych rachunkowych lub innych indywidualnych szczegółów. Zakaz ten odnosi się do wszystkich osób obecnie lub wcześniej uczestniczących w pracach Sieci, które z tego tytułu weszły w posiadanie danych indywidualnych. Zgodnie z regułami zachowania tajności, a właściwie dla uniemożliwienia rozpoznania podmiotu z którego dane pochodzą, dopuszczalne jest publikowanie uśrednionych wyników obejmujących co najmniej 10 gospodarstw).
- **danych nie można wykorzystywać dla celów podatkowych;**
(obowiązuje bezwzględny zakaz wykorzystywania jakichkolwiek indywidualnych danych rachunkowych lub innych szczegółów uzyskanych w ramach tego systemu rachunkowości do celów podatkowych lub innych, mogących narazić rolnika którego te dane dotyczą na przykrości i straty).

Ideologia rachunkowości w ramach FADN jest zbieżna z rachunkowością, której dane wykorzystywane są w zarządzaniu, tzw. rachunkowością zarządczą. Stąd wynikają pewne różnice w definiowaniu zmiennych, a także ich zakres w porównaniu z rachunkowością finansową. Wiadomym jest także, że rachunkowość służąca wyznaczaniu podstawy do opodatkowania jest elementem określonej gry między podatnikiem i władzami podatkowymi, a w założeniach FADN kładzie się nacisk na możliwie najwierniejsze odzwierciedlenie zasobów i wyników gospodarstwa.

2. Pole obserwacji FADN

We Wspólnocie do gospodarstw rolniczych zaliczane są te, których powierzchnia użytkowana rolniczo wynosi **co najmniej 1 hektar** i te spośród mniejszych

niż 1 hektar, które dostarczają na rynek odpowiednią część swojej produkcji bądź wytwarzają więcej niż określona wielkość produkcji.⁽¹⁾ Te gospodarstwa stanowią przedmiot zainteresowania FADN. Pozostałe gospodarstwa nie są włączane do próby FADN.



W polu obserwacji FADN znajdują się gospodarstwa towarowe. Są to gospodarstwa, które zapewniają rolnikowi pełne zatrudnienie zawodowe i dostarczają dochód na poziomie zapewniającym utrzymanie jemu i jego rodzinie.

Dla przykładu we Francji w 1995 r. funkcjonowało około 700 tys. gospodarstw rolniczych. Jednak po wykonaniu obliczeń ustalono, że w polu obserwacji FADN znajduje się 420 tys. gospodarstw. Tyle bowiem gospodarstw wytwarzało ponad 90% produkcji rolniczej i ponad 90% Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej⁽²⁾. Ten warunek zapewniały gospodarstwa o wielkości ekonomicznej przekraczającej 8 ESU⁽³⁾. Obrazowo można określić, że minimalną wielkością gospodarstwa włączanego we Francji do pola obserwacji FADN było takie, którego rozmiar produkcji odpowiadał lub był równoważny uzyskiwanej z 12 ha pszenicy. Z tej liczby gospodarstw około 8 tys., tj. około 2% podlega badaniom w ramach FADN. Po ostatecznej weryfikacji struktury gospodarstw, grupa licząca około 7,5 tys. gospodarstw dostarczających sprawozdania dla potrzeb FADN obejmuje około 2,4 tys. spośród 250-300 tys. rolników prowadzących rachunkowość dobrowolnie, bez żadnego obowiązku formalnego, około 2 tys. spośród 10 tys. młodych rolników którzy muszą prowadzić rachunkowość z tytułu pobra-

(1) Każdy kraj członkowski UE na podstawie badań struktury gospodarstw rolniczych wyznacza własną, graniczną wielkość produkcji, po przekroczeniu której można zaliczyć gospodarstwa do grupy rolniczych. Więcej szczegółowych informacji na temat które gospodarstwa rolnicze włączane są do zbioru, zawiera publikacja EC z 1996 r.: Farm structure-Methodology of Community surveys. Theme 5, Series E. ISBN 92-827-8179-8.

(2) Szczegóły dotyczące tego terminu zawiera punkt 3.2.

(3) Szczegóły dotyczące tego terminu zawiera punkt 3.3.

nia kredytów i około 3,1 tys. spośród 150-200 tys. rolników prowadzących rachunkowość dla potrzeb podatkowych.

3. Parametry wykorzystywane do klasyfikacji gospodarstw rolniczych w Unii Europejskiej

W podstawowej klasyfikacji gospodarstw rolniczych mają zastosowanie parametry ekonomiczne. Są nimi:

- Standardowa Nadwyżka Bezpośrednia,
- Europejska Jednostka Wielkości.

Przy ich użyciu gospodarstwa są grupowane według dwóch kryteriów:

- Wielkość ekonomiczna,
- Typ produkcyjny.

3.1. Nadwyżka Bezpośrednia⁽⁴⁾ (Gross Margin)

Klasyfikacja gospodarstw według parametrów ekonomicznych zasadza się na koncepcji nadwyżki bezpośredniej. Odzwierciedla ona nadwyżkę wartości produkcji danej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich.

**Nadwyżka Bezpośrednia z danej działalności rolniczej
(uprawy lub zwierzęcia) to:**

**roczna wartość produkcji uzyskanej z jednego hektara lub z jednego
zwierzęcia pomniejszona o:**

koszty bezpośrednie poniesione na wytworzenie tej produkcji

Nadwyżki bezpośrednie obliczane są na podstawie danych empirycznych pochodzących ze sprawozdawczości gospodarstw rolniczych.

Wartość produkcji danej działalności jest sumą wartości produktów głównych i ubocznych znajdujących się w obrocie rynkowym. Są one określane według cen sprzedaży loco gospodarstwo. Do wartości produkcji doliczane są subsydia do produktów, powierzchni lub do zwierząt. Przy obliczaniu wartości produkcji zwierzęcej odejmuje się wartość zakupionych zwierząt do dalszego chowu.

Zestaw kosztów bezpośrednich o które obniżana jest wartość produkcji, jest różny w przypadku produkcji roślinnej i zwierzęcej.

Generalną zasadą przyświecającą zaliczaniu określonych składników kosztów do kosztów bezpośrednich jest jednoczesne spełnienie trzech kryteriów, a mianowicie:

(4) Szczegółowy opis metodyki obliczania Nadwyżki Bezpośredniej zawiera opracowanie pt.: „Metodyka liczenia nadwyżki bezpośredniej dla poszczególnych działalności produkcji rolniczej (zgodnie ze standardami Unii Europejskiej)”. Maszynopis przygotowany do druku przez zespół w składzie: I. Augustyńska, L. Goraj, S. Jarka, T. Pokrzywa, A. Skarzyńska. IERiGŻ, Warszawa 1999.

- można je bez żadnej wątpliwości zaliczyć do określonej działalności,
- ich wielkość ma proporcjonalny związek ze skalą produkcji,
- mają bezpośredni wpływ na wielkość (wartość) produkcji.

Kwoty należnego lub naliczonego podatku od towarów i usług (VAT) nie są uwzględniane przy obliczaniu nadwyżki bezpośredniej.

Zgodnie z wytycznymi Komisji, do kosztów bezpośrednich nie mogą być zaliczane następujące składniki kosztów:

- pracy,
- eksploatacji maszyn i budynków,
- paliw i smarów (w przypadku szklarni koszt paliwa opałowego dolicza się do kosztów bezpośrednich),
- amortyzacji maszyn i budynków,
- usług.

Składniki kosztów bezpośrednich określone są według cen dostawy na teren gospodarstwa. Koszty te są pomniejszone o wszelkie subsydia dotyczące poszczególnych składników kosztów.

Do kosztów bezpośrednich zaliczane są natomiast usługi związane z odnawianiem lub likwidacją upraw trwałych.

3.2. Standardowa Nadwyżka Bezpośrednia (SGM-Standard Gross Margin)

W klasyfikacji gospodarstw rolniczych istniejących na terenie Unii Europejskiej ma zastosowanie metoda wykorzystująca koncepcję Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej.

Standardowa Nadwyżka Bezpośrednia (SGM – Standard Gross Margin) jest nadwyżką wartości produkcji danej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich **w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji**. W celu wyeliminowania wpływu zmian w produkcji (np. wywołanych złą pogodą) lub cen produktów i środków produkcji, do obliczeń przyjmowane są średnie z trzech lat odpowiedniego okresu, na podstawie uśrednionych danych rocznych z danego regionu. Z tego właśnie powodu, pojęcie nadwyżki bezpośredniej zostało uzupełnione terminem „standardowa”. Wartość Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej jest aktualizowana co dwa lata, dla uwzględnienia zmian poziomu cen i wydajności technologicznej (produkcyjnej).

Standardowa Nadwyżka Bezpośrednia (SGM - Standard Gross Margin)
dotycząca danej upraw lub zwierzęcia to:

**standardowa wartość produkcji uzyskanej z jednego hektara
lub z jednego zwierzęcia**

pomniejszona o:

standardowe koszty bezpośrednie, niezbędne do wytworzenia tej produkcji

Nadwyżki są obliczane dla każdego regionu statystycznego i dla każdej prowadzonej działalności w odniesieniu do 1 ha uprawy określonej rośliny lub 1 sztuki zwierząt. W UE są regiony, gdzie wylicza się SGM dla 124 działalności.

Tak duża liczba pozycji w zestawach standardowych nadwyżek bezpośrednich odzwierciedla nie tylko zróżnicowanie rolnictwa w Unii Europejskiej, ale także ukazuje poziom stosowanej szczegółowości, zapewniający porównywalność dostarczanych wyników, a tym samym realnie odzwierciedlający sytuację w rolnictwie.

3.3. Europejska Jednostka Wielkości (ESU-European Size Unit)

Europejska Jednostka Wielkości jest parametrem służącym do określania wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolniczego. Poczynając od zestawu „1984”, wartość jednej Europejskiej Jednostki Wielkości **1 ESU stanowi równowartość 1200 ECU**. Wielkość ta została ustalona przez Komisję Europejską, i służy do wyrażania wartości Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej (SGM).

4. Zasady klasyfikacji gospodarstw rolniczych w Unii Europejskiej

Zasady klasyfikacji gospodarstw zostały precyzyjnie określone i po raz pierwszy formalnie ustanowione Decyzją Komisji (EWG) 78/463/EEC z dnia 7 kwietnia 1978 r. Według tych zasad gospodarstwa rolnicze funkcjonujące na terenie Wspólnoty klasyfikowane są najczęściej według dwóch kryteriów:

- wielkości ekonomicznej,
- typu produkcyjnego.

4.1. Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolniczego

Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolniczego wyrażana jest w Europejskich Jednostkach Wielkości (ESU - European Size Unit).

Wielkość ekonomiczna gospodarstwa rolniczego jest określona sumą Standardowych Nadwyżek Bezpośrednich (SGM) wszystkich działalności występujących w gospodarstwie rolniczym.

Na podstawie obliczonych wielkości ekonomicznych wyrażonych w ESU, dane gospodarstwo rolnicze może być zaliczone do jednej z dziewięciu klas wielkości, wyszczególnionych w zamieszczonym zestawieniu.

Klasa wielkości ekonomicznej	Wielkość w ESU	Nazewnictwo klas wielkości stosowane od 1983/84
I	2	Bardzo małe
II	2 - <4	
III	4 - <6	Małe
IV	6 - <8	
V	8 - <12	Średnio małe
VI	12 - <16	
VII	16 - <40	Średnio duże
VIII	40 - <100	Duże
IX	= >100	Bardzo duże

4.2. Typ gospodarstwa rolniczego

Drugim kryterium stosowanym w klasyfikacji gospodarstw rolniczych jest typ gospodarstwa rolniczego.

Typ gospodarstwa rolniczego określany jest na podstawie udziału poszczególnych działalności w tworzeniu ogólnej wartości Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej w gospodarstwie

W formule ustalania typów rolniczych mają zastosowanie dwie wartości progowe wynoszące: $1/3$ i $2/3$ SGM. Zgodnie z tą formułą, gospodarstwa w których żadna z działalności nie przekracza $1/3$ SGM są określane jako „mieszane”, te w których udział dwóch działalności zawiera się w przedziale od $1/3$ do $2/3$ SGM noszą miano „dwubiegunowych”, natomiast te w których udział jednej działalności przekracza $2/3$ SGM, nazywane są specjalistycznymi.

Typ gospodarstwa rolniczego, wyznaczony według tego kryterium, odzwierciedla jego system produkcji.

W zależności od pożądanego stopnia dokładności, typy gospodarstw są dzielone na:

- typów ogólnych (oznaczanych z użyciem jednego znaku),
- 17 typów podstawowych (oznaczanych z użyciem dwóch znaków),
- 50 typów szczegółowych (oznaczanych z użyciem trzech znaków),
- podtypy 50 typów szczegółowych (oznaczanych z użyciem czterech znaków).

Ostatni szczebel systematyki jest stosowany opcjonalnie przez te państwa członkowskie, w których liczba gospodarstw, zaliczanych do typów szczególnych jest niewielka.

Powyżej opisana systematyka jest wystarczająco obszerna dla wyróżnienia wszystkich typów rolniczych, które zostały rozpoznane we Wspólnocie Europejskiej.

Opisane zasady klasyfikacji gospodarstw mają zastosowanie przede wszystkim przy wyłanianiu reprezentatywnej próby gospodarstw z danego regionu czy kraju, dla potrzeb FADN. Klasyfikacja ta jest także wykorzystywana w badaniach struktury gospodarstw rolniczych, przeprowadzanych przez EUROSTAT.

Typy ogólne gospodarstw rolniczych w Unii Europejskiej

W Unii Europejskiej wyróżnia się następujące typy ogólne gospodarstw (oznaczane za pomocą jednego znaku):

1. Specjalizujące się w uprawie roślin polowych
2. Specjalizujące się w ogrodnictwie
3. Specjalizujące się w uprawach trwałych
4. Specjalizujące się w chowie zwierząt żywionych systemem wypasowym
5. Specjalizujące się w chowie zwierząt ziarnożernych
6. Wytwarzające mieszaną produkcję roślinną
7. Wytwarzające mieszaną produkcję zwierzęcą
8. Wytwarzające mieszaną produkcję roślinno-zwierzęcą

Zadaniem tego systemu klasyfikacji gospodarstw rolniczych jest:

- dostarczanie informacji potrzebnych dla kreowania Wspólnej Polityki Rolnej,
- umożliwienie grupowania gospodarstw na poziomie Unii Europejskiej w celu wykonywania: analiz sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolniczych grupowanych według kryteriów ekonomicznych (stanowiących uzupełnienie grupowań gospodarstw według kryteriów ilościowych jak zasoby ziemi, wielkość stada krów itp.)
 - porównywania struktury gospodarstw i ich sytuacji ekonomicznej pomiędzy:
 - różnymi typami gospodarstw rolniczych,
 - krajami członkowskimi czy też regionami,
 - różnymi okresami.

Wielkość ekonomiczna i typ gospodarstwa stanowią standardowe kryteria grupowania gospodarstw przy tworzeniu raportów opisujących działalność gospodarstw rolniczych funkcjonujących na obszarze Unii Europejskiej. Przykładem jest coroczna publikacja pt. *Farm Incomes in the European Community*.

5. Wybór próby gospodarstw z pola obserwacji FADN

Na potrzeby badań FADN Agencje Łącznikowe z poszczególnych krajów corocznie opracowują plany wyboru gospodarstw rolniczych. Po ich opracowaniu i zaakceptowaniu przez Komitety Krajowe FADN, plany te są przekazywane w celu akceptacji do Komitetu Wspólnoty nadzorującego FADN.

Wewnątrz pola obserwacji FADN istnieje wielkie zróżnicowanie gospodarstw, biorąc pod uwagę kryterium wielkości ekonomicznej czy typu produkcyjnego.

Dla zapewnienia precyzyjnego odzwierciedlenia tego zróżnicowania w próbie badawczej, pole obserwacji zostaje dzielone na warstwy przez Agencję Łącznikową. Pominięcie tej czynności w procesie wyboru próby, mogłoby spowodować brak w próbie właściwej reprezentacji niektórych rodzajów gospodarstw (np. dużych gospodarstw mlecznych w jednym regionie, czy małych gospodarstw produkujących owoce w innym regionie). W procedurze wyboru Komisja Europejska, używa trzy kryteria do warstwowania zbioru gospodarstw: położenie regionalne, wielkość ekonomiczna i typ rolniczy.

6. Gromadzenie danych z gospodarstw rolniczych

Odpowiedzialność za gromadzenie danych źródłowych dla potrzeb FADN spoczywa na Agencjach Łącznikowych funkcjonujących w każdym z krajów członkowskich. Jest ona często dzielona z rolniczymi instytutami badawczymi. Instytucje te bądź angażują swoich pracowników do odwiedzania wybranych gospodarstw i gromadzenia danych źródłowych lub zlecają wykonywanie tej pracy innym instytucjom. Każda Agencja Łącznikowa jest nadzorowana w zakresie FADN przez Komitet Krajowy FADN.

Koszty ponoszone przez Agencję Łącznikową z tytułu prowadzenia badań dla FADN są częściowo rekompensowane. Agencje Łącznikowe z poszczególnych krajów otrzymują, ustaloną przez Komisję, ryczałtową opłatę za każdy dostarczony zestaw danych opisujących poszczególne gospodarstwo.

Zgodnie z Rozporządzeniem Komisji (EWG) nr 22/98 z dnia 7 stycznia 1998 r. kwota standardowej opłaty za jedno sprawozdanie z gospodarstwa rolniczego zawierające dane z roku obrachunkowego 1998, przyjęte przez Komitet FADN w Brukseli wynosi 126 ECU. Kwota ta ma na celu zrekompensowanie kosztów dostosowania danych gromadzonych w ramach rachunkowości rolnej poszczególnego kra-

ju członkowskiego do formatu wymaganego przez Komisję (Rozporządzenie Komisji nr 2237/77 z dnia 23 września 1977 r. uzupełniające Rozporządzenie nr 118/66 EEC w sprawie formatu sprawozdania z gospodarstwa rolniczego wykorzystywanego w celu określania dochodów gospodarstw rolniczych).

Zasada częściowej rekompensaty kosztów stosowana przez Komisję wynika z przyjęcia założenia, że podstawowe koszty prowadzenia i nadzorowania rachunkowości pokrywa każdy z krajów członkowskich.

Schemat struktury organizacyjnej gromadzenia danych dla FADN⁽⁵⁾ w Danii

Komisja Wspólnot Europejskich

Bruksela
Dyrekcja Generalna ds. Rolnictwa
(System Danych Rachunkowości Rolnej FADN - V/A-3)

Agencja Łącznikowa

Kopenhaga
Ministerstwo Rolnictwa -
Instytut Ekonomiki Rolnictwa

Centrum Przetwarzania Danych z Rolnictwa

Region

Związki rolników i drobnych producentów⁽⁶⁾ (2)

Wynajęci księgowi

Gospodarstwo rolnicze



7. Sprawozdanie z gospodarstwa rolniczego

Zakres, format i sposób wpisywania danych niezbędnych do wykonania Sprawozdania z Gospodarstwa Rolniczego FADN są precyzyjnie opisane w Rozporządzeniu Komisji⁽⁷⁾. Informacje zawarte w sprawozdaniu⁽⁸⁾ są uporządkowane według następujących grup tematycznych :

- (5) Wszystkie rachunki z gospodarstw rolnych są zbierane przez związki rolników i drobnych producentów. Rachunki z gospodarstw ogrodniczych są zbierane przez związki rolników i drobnych producentów oraz przez zakontraktowanych księgowych.
- (6) Pracownicy rachunkowości pracujący w związkach rolników i drobnych producentów.
- (7) Rozporządzenie Komisji 2237/77/EEC z dnia 23 września 1977 r. z późniejszymi uzupełnieniami.
- (8) Sprawozdanie z Gospodarstwa Rolniczego FADN wraz z towarzyszącymi przepisami zostały opublikowane przez Komisję w ramach serii wydawniczej: FADN Handbook of Legislation, Instructions, Notes for Guidance, Section III opatrzonej tytułem „The Farm Return”.

- informacje ogólne,
- struktura własnościowa ziemi użytkowanej rolniczo,
- zasoby i nakłady pracy własnej oraz najemnej,
- stan i wartość zwierząt,
- zakupy i sprzedaże zwierząt,
- koszty,
- zasoby i gospodarowanie składnikami majątkowymi,
- zadłużenie,
- podatek od wartości dodanej (VAT),
- granty, subsydia i dopłaty wyrównawcze,
- produkcja roślinna i zwierzęca (bez zwierząt),
- Kwoty i inne prawa,
- Dopłaty wyrównawcze do upraw polowych.

8. Procedury służące zapewnieniu wysokiej jakości danych gromadzonych w FADN

Decyzje dotyczące formułowania zasad polityki rolnej i jej realizacji we Wspólnocie podejmowane są na podstawie różnorodnych szczegółowych analiz wykonywanych na podstawie danych empirycznych dostarczanych przez FADN. W związku z tym Agencje Łącznikowe i Komisja Europejska przykładają bardzo dużą uwagę do jakości danych empirycznych.

8.1. Procedury kontroli jakości danych, stosowane przez Agencję Łącznikową

Niektóre Agencje Łącznikowe tworzą jeden lub więcej formatów sprawozdań z gospodarstwa rolniczego różniących się od Sprawozdania z Gospodarstwa Rolniczego FADN. Sytuacja ta jest wynikiem prowadzenia w wielu krajach członkowskich badań działalności gospodarstw rolniczych jeszcze przed utworzeniem Wspólnoty Europejskiej, w oparciu o własne sprawozdania z gospodarstw rolnych. Z upływem czasu format i zakres sprawozdań z gospodarstw rolniczych zostały udoskonalane i dostosowywane do zmieniających się potrzeb użytkowników.

Sprawozdania te w pierwszym rzędzie dostarczają danych dla zaspokojenia własnych potrzeb poszczególnych krajów członkowskich (głównie dla ośrodków decyzyjnych), a dopiero w drugiej kolejności potrzeb Sieci Danych Rachunkowości Rolnej FADN.

Cele krajów członkowskich czasem bywają odmienne od tych, które zostały sformułowane przez Komisję. Zakres danych występujących w Sprawozdaniu z Gospodarstwa Rolniczego FADN bywa często węższy w porównaniu do spra-

wozdań z gospodarstw rolniczych wykonywanych w wielu krajach i regionach krajów członkowskich.

Dla pozyskiwania wysokiej jakości danych, Agencje Łącznikowe stosują opracowane do tych celów własne programy kontroli jakości. Mogą one być bardziej lub mniej szczegółowe w porównaniu do standardu wymaganego przez Komisję UE. Jeśli dane źródłowe nie zawierają błędów, Agencje Łącznikowe wprowadzają dane z poszczególnych gospodarstw objętych badaniem w danym kraju do formatu Sprawozdania z Gospodarstwa Rolniczego do Sieci Danych Rachunkowości Rolnej FADN. Po przeformatowaniu sprawozdań do standardu określonego Rozporządzeniem Komisji nr 2237/77, uzyskuje się możliwość użycia programów kontrolnych opracowanych przez Komisję UE. Po sprawdzeniu danych i ewentualnym wyeliminowaniu wykrytych błędów zestawy danych przekazywane są do Brukseli (Komisja Europejska – DG VI).

8.2. Procedury kontroli jakości stosowane przez Komisję

8.2.1. Procedury kontroli jakości na poziomie pojedynczego gospodarstwa rolniczego

Testy standardowe. Procedury stosowane przez Komisję służą zagwarantowaniu odpowiedniej jakości danych na poziomie gospodarstwa.

Pierwsza procedura: dotyczy sprawdzenia poprawności klasyfikacji gospodarstw.

Druga procedura: obejmuje wykorzystanie komputerowych programów kontroli.

Programy te składają się z kilkuset testów, wyszukujących i identyfikujących wszystkie możliwe błędy. Istnieje możliwość wystąpienia czterech typów błędów:

- | | |
|------------------------------------|---|
| – błędy kodowania | - <i>na skutek pomyłki obsługi,</i> |
| – błędy obliczeniowe | - <i>na skutek pomyłek istniejących w programach komputerowych,</i> |
| – błędy spowodowane brakiem danych | - <i>na skutek pomyłek osoby wypełniającej,</i> |
| – niedopuszczalne wartości | - <i>sprawozdanie.</i> |

Trzecia procedura: dotyczy usuwania błędów.

Sprawozdania z Gospodarstwa Rolniczego FADN, w których muszą zostać poprawione błędy, zwracane są do Agencji Łącznikowych. Sprawozdania te mogą zostać zwrócone na poziom regionalny lub do podstawowych biur rachunkowych. Czasem, błędne sprawozdania mogą być wymienione na sprawozdania dotyczące innych gospodarstw. Możliwość taka pojawia się gdy w niektórych przypadkach krajowe próby są większe od wymaganych przez Komisję.

Testy dodatkowe. Jako uzupełnienie testów standardowych opisanych powyżej, Komisja może dodatkowo zastosować testy podobieństwa. Pomagają one w tworzeniu podzbiorów stosowanych dla specjalnych analiz. Testy te identyfikują dane bardzo wyraźnie odbiegające od średnich. Na przykład w próbie mogą znaleźć się gospodarstwa w których wartość jednej lub więcej zmiennych znacząco różni się od średniej z grupy gospodarstw podobnych. Powodem tego mogą być błędy popełnione w trakcie gromadzenia danych źródłowych bądź kodowania, które nie zostały wykryte przez testy standardowe. Jednak czasem te odchylenia mogą być istotne z powodów logicznych. Dla przykładu, w niektórych regionach gospodarstwa trzodowe z zasady prowadzą działalność gospodarczą na małej powierzchni użytków rolnych, gdyż trzoda chlewna jest stale utrzymywana w budynkach. Jednak wśród tej kategorii gospodarstw mogą się znaleźć także takie w których trzoda chlewna utrzymywana jest na otwartej przestrzeni (żywienie na polu w ciągu dnia i przetrzymywanie w budynkach w okresie nocy). Takie gospodarstwa powinny zostać rozpoznane jako skrajne przez test porównawczy. Wówczas zostanie ujawniony specyficzny, dla tego typu rolniczego charakter gospodarstwa.

8.3. Harmonogram przeprowadzenia kontroli jakości i rachunku wyników

Czas wykonania wszystkich procedur koniecznych dla wytworzenia Wyników Standardowych wynosi w zasadzie 15 miesięcy od zakończenia roku obrachunkowego. W praktyce, Agencje Łącznikowe z niektórych krajów członkowskich nie zawsze są w stanie wykonać prace zgodnie z harmonogramem ustalonym w przepisach wykonawczych. To właśnie jest powodem występowania istotnych opóźnień publikacji danych zagregowanych na poziomie Wspólnoty.

Harmonogram obróbki wyników dotyczących roku obrachunkowego 1995/96 przedstawia poniższy schemat.

Harmonogram kontroli danych i wytworzenia Wyników Standardowych

(dotyczy roku obrachunkowego 1995/96)

Do 30 czerwca 1996	Ostatni kraj członkowski musi zakończyć swój rok obrachunkowy
	9 miesięcy dla Agencji Łącznikowych dla usunięcia błędów w danych źródłowych w skali kraju
Do 31 marca 1997	Wszystkie Agencje Łącznikowe muszą przekazać dane do Komisji
	1 miesiąc dla Komisji dla sprawdzenia danych i wytworzenia wstępnych Wyników Standardowych

Do 30 kwietnia 1997	Komisja musi przedstawić wstępne Wyniki Standardowe Komitetowi Wspólnoty do spraw Sieci Danych Rachunkowości Rolnej FADN
	2 miesiące dla Agencji Łącznikowych dla sprawdzenia wstępnych Wyników Standardowych
Do 30 czerwca 1997	Agencje Łącznikowe muszą przekazać uwagi do Komisji
	3 miesiące dla Komisji dla przeprowadzenia ostatnich poprawek i wytworzenie ostatecznych Wyników Standardowych
Do 30 września 1997	Komisja musi przedstawić ostateczne Wyniki Standardowe i udostępnić je użytkownikom

9. Wyniki standardowe i bieżące analizy

Zespół odpowiedzialny za FADN wykonuje różnego rodzaju raporty na podstawie danych gromadzonych w ramach FADN. Wśród nich można wydzielić raporty zawierające:

- wyniki standardowe,
- analizy specjalne.

9.1. Wyniki standardowe

Wyniki standardowe są zestawem danych statystycznych, obliczonych na podstawie Sprawozdań z Gospodarstwa Rolniczego FADN. Opisują one w podstawowym zakresie sytuację finansową rolników według różnych grup gospodarstw funkcjonujących na terenie Wspólnoty.

Dla uzyskania porównywalności między zmiennymi używanymi w FADN i zmiennymi używanymi przez inne instytucje dostarczające dane statystyki rolniczej, Komisja precyzyjnie zdefiniowała każdą zmienną która występuje w Wynikach Standardowych.

Wszystkie wyniki są podawane w ECU. To umożliwia agregowanie wyników poszczególnych krajów członkowskich na poziomie Wspólnoty, a także bezpośrednie porównywanie wyników pomiędzy różnymi krajami członkowskimi.

Kurs wymiany krajowej waluty na ECU jest obliczany przez EUROSTAT dla każdego kraju członkowskiego w każdym roku obrachunkowym.

Zespół odpowiedzialny za FADN opracował następujący zestaw standardowych grupowań, według których obliczane są wyniki standardowe:

- typów produkcyjnych gospodarstw rolniczych na poziomie Wspólnoty;
- typów produkcyjnych gospodarstw rolniczych na poziomie regionów;
- klas wielkości ekonomicznej gospodarstw rolniczych, dla Wspólnoty i dla każdego kraju członkowskiego;

- klas obszarowych gospodarstw rolniczych (dla Wspólnoty i dla każdego kraju członkowskiego). Gospodarstwa prowadzące intensywną produkcję zwierzęcą i ogrodnicze są wyłączone z tej klasyfikacji,
- klas dochodowych gospodarstw rolniczych (dla Wspólnoty i dla każdego kraju członkowskiego).

Istniejące procedury umożliwiają obliczanie wartości 110 zmiennych. Zestaw ten jest znany jako „Poziom I”. Ponadto jest często wykorzystywany skrócony zestaw, obejmujący 34 zmiennych znany jako „Poziom II”.

Dla uniemożliwienia rozpoznania jednostek gospodarczych z których pochodzą dane, Komisja nie publikuje uśrednionych wyników z grupy obejmującej mniej niż 10 gospodarstw.

9.2. Bieżące analizy

Zespół Komisji odpowiedzialny za FADN udziela specjalistycznych konsultacji. Są one zamawiane przez różne zespoły, oddziały i dyrektoriaty a także inne instytucje Wspólnoty. Takie konsultacje są udzielane dla podmiotów odpowiadających za zarządzanie rynkami rolnymi, dla zainteresowanych strukturą rolnictwa i dla tych którzy są zaangażowani do formułowania i projektowania polityki.

Zapotrzebowanie na bieżące analizy studialne ciągle wzrasta i obejmuje coraz szersze spektrum zagadnień. Takim przykładem może być analiza skutków odłogowania ziemi.

10. System Prognozowania FADN (RFS)⁽⁹⁾

System prognozowania FADN ma do spełnienia 2 cele, a mianowicie:

- aktualizację Wyników Standardowych. W normalnej procedurze istnieje bowiem dwuletnie opóźnienie publikacji wyników danego roku obrachunkowego,
- dostarczenie dla Komisji danych dla sporządzania krótkoterminowych prognoz oraz symulacji skutków wynikających z projektowanych scenariuszy. Dla przykładu, jeśli ceny określonego nakładu wzrastają o $x\%$, to jaki to będzie miało wpływ na dochód rolników?

Do Agencji Łącznikowych poszczególnych krajów członkowskich wysyłany jest corocznie kwestionariusz zawierający pytania o: zmiany cen i poniesionych nakładach oraz uzyskanej produkcji w gospodarstwach rolniczych w ostatnim roku obrachunkowym. Te wartości są używane jako parametry w modelu stosowanym dla obliczania zmian określonego zestawu czynników (najmocniej wpływających na dochód) w każdym typie gospodarstw rolniczych.

(9) RICA Forecast System - System Prognozowania RICA (RICA jest odpowiednikiem FADN w języku francuskim).

W ciągu roku wykonuje się kilka aktualizacji. Pierwszą przeprowadza się na początku grudnia. Jest to wstępny szacunek wskaźników dochodowych dla danego roku obrachunkowego.

System Prognozowania FADN (RFS) jest narzędziem Komisji wykorzystywanym do sporządzania prognoz na podstawie aktualnych danych, a także wykonywania analiz skutków zmian wielkości określonych parametrów.

III. Rachunkowość rolna w Polsce

W Polsce do prowadzenia rachunkowości są ustawowo zobligowane tylko gospodarstwa rolnicze posiadające osobowość prawną oraz te w których wartość przychodów netto ze sprzedaży towarów, produktów i operacji finansowych stanowi co najmniej równowartość w walucie polskiej 400 tys. ECU. Obligację taką ustanawia Ustawa o rachunkowości⁽¹⁰⁾.

W 1996 r. wymogiem prowadzenia rachunkowości objęto także rolników, którzy zaciągają kredyty subwencjonowane przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (w ramach linii dla młodych rolników – na utworzenie, urządzenie i modernizację gospodarstwa oraz w ramach linii przewidzianej dla osadnictwa)⁽¹¹⁾. Rolnicy ci prowadzą rachunkowość według zasad Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych, opracowanego przez grupę roboczą, powołaną w 1995 r. przez Ministra Rolnictwa.

Na pozostałych gospodarstwach rolniczych nie ciąży żaden formalny obowiązek prowadzenia rachunkowości. W tej sytuacji prawnej, jej prowadzenie jest dobrowolne i zwykle odbywa się na specjalne zlecenie.

Obecnie dwa ośrodki nadzorują prowadzenie rachunkowości przez gospodarstwa rolnicze osób fizycznych:

- Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej;
- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

1. Rachunkowość rolna organizowana przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

System ten funkcjonuje w skali ogólnokrajowej od 73 lat. W jego ramach stosowana jest jednolita metoda gromadzenia danych źródłowych oraz prowadzone są standardowe obliczenia wyników działalności indywidualnych gospodarstw rolniczych.

Po wejściu Polski w fazę transformacji ustrojowej, rozpoczęto modernizację dotychczas prowadzonego w IERiGŻ systemu rachunkowości. Obowiązujące

(10) Ustawa o rachunkowości z dnia 29.09.1994 r. (Dz. Ustaw nr 121, poz. 591 z dnia 19.11.1994 r.).

(11) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 stycznia 1996 r. w sprawie szczegółowych kierunków działań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz sposobów ich realizacji (Dz. U. Nr 16 poz. 82 z późniejszymi zmianami).

zasady i koncepcje merytoryczne zostały dostosowane do zasad gospodarki rynkowej. Dzięki temu uzyskano porównywalność z Siecią Danych Gospodarstw Rolniczych Unii Europejskiej (FADN).

Głównym celem systemu rachunkowości rolnej IERiGŻ jest pozyskiwanie danych dla systematycznego informowania władz centralnych i innych ośrodków decyzyjnych. Wyniki rachunkowości są także udostępniane ośrodkom naukowym i akademickim do prowadzenia badań i zajęć dydaktycznych z zakresu makro i mikroekonomiki gospodarstw rolniczych.

Do dobrowolnego prowadzenia rachunkowości dobierani są w sposób celowy rolnicy z terenu całego kraju. Dobór ten polega na zachęcaniu zorientowanych pro-rynkowo rolników, prowadzących gospodarstwa uznawane za typowe w swoim rejonie. Z tego powodu zbiór gospodarstw prowadzących rachunkowość we współpracy z IERiGŻ, nie stanowi statystycznie reprezentatywnej próby. Jednak w chwili obecnej nie jest możliwe dokonanie wyboru statystycznie reprezentatywnej próby funkcjonujących gospodarstw rolniczych w Polsce. Powodem tego jest brak rejestru gospodarstw rolniczych z indywidualną charakterystyką ich zasobów.

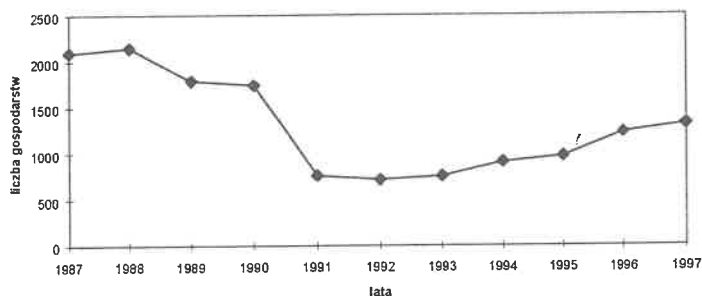
Produktami systemu rachunkowości IERiGŻ są:

- **raport o wynikach gospodarstwa**, przesyłany do rolnika niezwłocznie po wprowadzeniu danych źródłowych do pamięci komputera,
- **komputerowa baza danych**.

Jest ona uzupełniana danymi empirycznymi pozyskiwanymi z książek rachunkowości rolnej z kolejnych okresów obrachunkowych (pełnych lat kalendarzowych). W bazie tej znajdują się zestawy zawierające szczegółowe zmienne ilościowe i wartościowe opisujące każde gospodarstwo w okresie obrachunkowym. Zestaw zmiennych umożliwia wykonanie bilansów finansowych gospodarstwa oraz obliczanie wyników na poziomie gospodarstwa rolniczego i jego poszczególnych działalności.

Zamieszczony poniżej wykres obrazuje liczbę zestawów danych źródłowych z okresu 1987-1997, które znajdują się w jednolitej komputerowej bazie danych tworzonej w IERiGŻ. Liczebność zbioru gospodarstw objętych rachunkowością jest bardzo ściśle uzależniona od możliwości finansowych IERiGŻ.

Liczba zestawów zmiennych w komputerowej bazie danych z lat 1987-1997



2. Rachunkowość rolna organizowana przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

Rachunkowość na potrzeby ARiMR prowadzona jest na zlecenie przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego, które sprawują nadzór i udzielają pomocy rolnikom.

Rachunkowość ta jest metodycznie porównywalna z rachunkowością prowadzoną w krajach członkowskich Unii Europejskiej w ramach FADN.

W 1996 r. rachunkowość prowadziło około 3 tys., w 1997 r. około 25 tys. a w 1998 r. około 48 tys. rolników.

Celem oczekiwanym z wdrożenia tej rachunkowości jest:

- Podwyższenie wiedzy ekonomicznej rolników,
- Dostarczenie rolnikom informacji dla oceny działalności i podejmowania decyzji produkcyjnych i inwestycyjnych,
- Zwiększanie wiarygodności rolników wobec banków,
- Dostarczanie informacji dla ARiMR do oceny skuteczności i efektywności ustalonej linii kredytowej.

3. Charakterystyka Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych

Zmiana ustroju gospodarczego istotnie zwiększyła znaczenie zagadnień ekonomiczno-finansowych w funkcjonowaniu i ocenie gospodarstw rolniczych.

Dla przeprowadzenia oceny działalności gospodarstwa rolniczego i jego kondycji finansowej niezbędne jest posiadanie odpowiednich danych. Powszechnie uznano, że najbardziej odpowiednią metodą ich pozyskiwania jest rachunkowość.

W 1995 r. Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej podjął decyzję o opracowaniu jednolitego, prostego systemu rachunkowości do masowego wdrożenia w gospodarstwach rolniczych nie objętych obowiązkiem ustawowego prowadzenia rachunkowości. Podstawową przesłanką podjęcia tej inicjatywy było spowodowanie koncentracji środków i działań dla merytorycznej unifikacji rachunkowości rolnej *finansowanej ze środków publicznych*.

W skład grupy roboczej, powołanej do rozwiązania tego problemu, weszli eksperci z IERiGŻ, uczelni rolniczych i ODR⁽¹²⁾. W trakcie realizacji zadania, grupa uzyskała istotne wsparcie finansowe i organizacyjne z Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, IERiGŻ, a także Ministerstwa Rolnictwa z Francji i Ministerstwa Rolnictwa z Danii.

(12) W skład grupy roboczej weszli: L.Goraj i T.Pokrzywa z IERiGŻ, S.Mańko z ART w Bydgoszczy, T.Kondraszuk z SGGW, R.Sass z ODR w Minikowie i E.Wójcik z WODR we Wrocławiu.

Tak opracowany system określono jako „**Zunifikowany System Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych**”. Słowo „zunifikowany” ma w tym kontekście dwa znaczenia:

- jednolitość metodyczną na terenie całej Polski, co umożliwia tworzenie regionalnych i krajowej bazy danych rachunkowości;
- porównywalność z zasadami obowiązującymi w Sieci Danych Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych - FADN Unii Europejskiej.

ZSRGR jest przeznaczony do zastosowania w gospodarstwach rolniczych, na których nie ciąży ustawowy obowiązek prowadzenia rachunkowości w myśl Ustawy o rachunkowości⁽¹³⁾.

Oznacza to, że prowadzenie rachunkowości według zasad ZSRGR nie zwalnia gospodarstw, których dotyczy wspomniana Ustawa od obowiązku prowadzenia rachunkowości według zasad w niej określonych. Jednak równoległe prowadzenie przez te gospodarstwa rachunkowości według zasad ZSRGR, umożliwia uzyskiwanie raportów bardzo przydatnych w zarządzaniu.

Dla ZSRGR wyznaczono następujące cele:

- dostarczanie rolnikowi informacji służących głównie poprawie jakości zarządzania gospodarstwem i ułatwieniu współpracy z partnerami rynkowymi;
- dostarczanie ośrodkom decyzyjnym informacji dla oceny sytuacji ekonomicznej indywidualnych gospodarstw rolniczych;
- przygotowanie krajowej statystyki do wywiązania się z nakładanego na kraje członkowskie Unii Europejskiej obowiązku dostarczania zestawów indywidualnych danych o gospodarstwach rolniczych⁽¹⁴⁾.

Założone cele mogą być realizowane poprzez stałe dostarczanie odpowiednich zestawów danych z gospodarstw rolniczych trzem podstawowym grupom odbiorców: **rolnikom, ich partnerom rynkowym oraz ośrodkom decyzyjnym**.

Jak wskazują doświadczenia rolników prowadzących rachunkowość pod nadzorem Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie, gospodarowanie „z ołówkiem w ręku” istotnie poprawia zarządzanie, a w rezultacie osiągane są lepsze wyniki, zarówno w kontekście technologicznym jak i ekonomicznym. Ponadto, wytwarzane na podstawie rachunkowości sprawozdania ułatwiają wykonywanie planów przedsięwzięć gospodarczych (biznes planów), określanie zdolności kredytowej a także zwiększają wiarygodność rolników ubiegających się o kolejne kredyty.

(13) Dz. Ustaw nr 121, poz. 591 z dnia 19.11.1994 r.

(14) Obowiązek taki nakłada na wszystkie kraje członkowskie Unii Europejskiej Rozporządzenie Rady Nr 79/65 EWG z dnia 15 czerwca 1965 r.

Aby możliwe było wykorzystywanie danych rachunkowości przez partnerów rynkowych gospodarstwa, zarówno jej format jak i zawartość raportów były z nimi uzgodnione.

Wysiłek zespołu doradców z zakresu rachunkowości oraz środki publiczne angażowane na tworzenie funkcjonowania ZSRGR będą spożytkowane dla permanentnego informowania ośrodków decyzyjnych rządu i jego agend. Wiadomym bowiem jest, że rodzaj i jakość podejmowanych decyzji zależy nie tylko od woli politycznej, ale też od posiadania rzetelnej wiedzy, na podstawie której kształtowane są decyzje.

Dane źródłowe gromadzone w rachunkowości umożliwiają określenie stanu majątkowego i zobowiązań gospodarstwa a także rodzajową strukturę jego przychodów i kosztów. Powinny także odzwierciedlać potencjalne związki gospodarstwa rolniczego z rynkiem.

Za konieczne dla prowadzenia poprawnej analizy ekonomicznej gospodarstwa rolniczego uznane zostały następujące informacje:

- *sprawozdanie o przepływie pieniędzy,*
- *rachunek wyników działalności operacyjnej gospodarstwa,*
- *bilans finansowy.*

Powyższy zestaw informacji umożliwia sporządzanie analiz według standardów odpowiadających zasadom gospodarki rynkowej, a mianowicie: *płynności, wypłacalności, rentowności, zdolności do obsługi zadłużenia, sprawności /efektywności/ finansowej*, a także wyliczania innych wskaźników przydatnych w zarządzaniu gospodarstwem rolniczym oraz w jego ocenie.

Do obsługi systemu rachunkowości zaangażowano technikę informatyczną, powszechnie wykorzystując komputery osobiste jako narzędzi do wczytywania danych źródłowych z gospodarstwa rolniczego, tworzenia bazy danych i wytwarzania raportów. W tym celu opracowany został specjalny program, noszący nazwę PORR (Program Obsługi Rachunkowości Rolnej).

Założono, że ZSRGR będzie realizowany z zachowaniem następujących zasad:

- **dobrowolność uczestniczenia** rolników w prowadzeniu rachunkowości i udostępnianiu wyników co oznacza, że podjęcie decyzji o prowadzeniu rachunkowości rolnej w ramach ZSRGR należeć będzie do samego rolnika. Zakłada się, że rachunkowość będą prowadzili rolnicy pozytywnie do tego umotywowani. Dzięki temu, rozumiejąc potrzebę i korzyści odnoszone z prowadzenia rachunkowości, dostarczać będą wiarygodnych informacji;
- **poufność danych indywidualnych.** Jej bezwzględne przestrzeganie gwarantuje, że bez wiedzy i zgody rolnika nikt (poza bezpośrednim organizatorem badań) nie będzie miał dostępu, ani możliwości rozpoznania z którego gospodarstwa dane te pochodzą.

Dla dochowania tej zasady konieczne jest ściśle przestrzeganie i stosowanie następujących zaleceń:

- Sposób przechowywania dokumentów źródłowych, a także plików znajdujących się w komputerowych bazach danych musi gwarantować ich niedostępność dla osób trzecich. Zatem w przypadku doradcy pomagający rolnikom w prowadzeniu rachunkowości którzy pobierają od nich książki w celu wprowadzenia danych do komputerów w biurach rejonowych muszą tak przechowywać te dokumenty aby były one niedostępne dla innych osób korzystających z pomieszczeń swoich mieszkaniach. Także dane wprowadzone do pamięci komputera i dyskietki z danymi nie powinny być zabezpieczone przed dostępem osób trzecich. W tym celu biura rachunkowości powinny być wyposażone w odpowiednie szafy czy schowki. Natomiast do komputerów w których gromadzone są dane rachunkowości poszczególnych gospodarstw nie powinny mieć dostępu inne osoby (spoza systemu rachunkowości).
- Indywidualne dane i wyniki mogą być udostępniane osobom trzecim wyłącznie za zgodą, a najlepiej przez samego rolnika. W praktyce dla uniknięcia kłopotliwej dokumentacji wyrażanej zgody rolnika na udostępnienie danych za pośrednictwem współpracującego z nim doradcy, najlepszym rozwiązaniem jest takie kiedy zainteresowany rolnik sam przekazuje wytwarzane w ramach ZSRGR raporty innym osobom spoza systemu rachunkowości np. pracownikom banku, dziennikarzom, nauczycielom.

Są następujące powody obowiązkowego przestrzegania zasady tajności danych indywidualnych, a mianowicie:

- Dążenie do uzyskania danych możliwie najbardziej zbliżonych do opisywanych sytuacji. Dla przeprowadzenia oceny działalności gospodarstwa rolniczego i jego kondycji finansowej niezbędne jest posiadanie rzetelnych danych, właściwie odzwierciedlających problemy których dotyczą. Od jakości tych danych zależy bowiem adekwatność analiz, a także trafność podejmowanych decyzji. Zasada ta ma szczególnie istotne znaczenia w przypadku współpracy z rolnikami na których nie ciąży obowiązek prowadzenia rachunkowości. W takich przypadkach duże znaczenie w podjęciu współpracy ma uzyskanie zaufania rolnika i nabranie przez niego przekonania, że przekazywanie danych w żadnym momencie nie będzie działać na szkodę rolnika.
- W polskim porządku prawnym dobra osobiste, do których należą także dane dotyczące wyników finansowych działalności gospodarstwa rolniczego podlegają ochronie prawnej. Ochronę tą zapewnia Ustawa o ochronie danych osobowych z dnia 29 sierpnia 1997 r. (Dz. U. Nr 133, poz. 883).

- **jednolitość metodyczna** (w tym porównywalność z Siecią Danych Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych Unii Europejskiej - FADN). Wszystkie zmienne opisujące gospodarstwo rolnicze i jego działalność, muszą być określone według jednolitych zasad, bez względu na to kto prowadzi i nadzoruje rachunkowość a także gdzie jest położone gospodarstwo. Gwarantuje to możliwość tworzenia wspólnej bazy danych w Systemie.

W ramach ZSRGR przewidziane jest wytwarzanie następujących produktów standardowych:

- **Bilans otwarcia**

Jest sprawozdaniem finansowym (fotografią) odzwierciedlającym stan majątku gospodarstwa rolniczego i źródeł jego finansowania w pierwszym dniu okresu obrachunkowego. Raport ten zawiera strukturę zasobów gospodarstwa rolniczego i źródeł finansujących te zasoby w ujęciu wartościowym i w procentach.

- **Kwartalne sprawozdanie o przepływie pieniędzy**

Jest ono wytwarzane na podstawie danych o wpłatach i wypłatach pieniężnych, zrealizowanych w poszczególnych kwartałach roku obrachunkowego.

Sprawozdanie składa się z dwóch części:

- syntetycznej - obrazującej salda uzyskane z wyodrębnionych czterech działalności,
 - analitycznej - obrazującej podstawowe, wyodrębnione tytuły wpłat i wypłat środków pieniężnych w poszczególnych rodzajach działalności.
- **Raport indywidualny gospodarstwa rolniczego**
Raport ten zawiera informacje opisujące zasoby gospodarstwa, strukturę produkcji, przepływ pieniędzy, rachunek wyników i bilans finansowy. Raport składa się z informacji ujętych w 6 grupach tematycznych:
 - struktura własnościowa zasobów ziemi;
 - struktura rodzajowa użytkowanej ziemi;
 - zatrudnienie i nakłady pracy;
 - pogłowie zwierząt;
 - powierzchnia zbiorów i plony;
 - sprzedaż i uzyskane ceny 5 najważniejszych produktów rolniczych;
 - sprawozdanie z przepływu pieniędzy;
 - rachunek wyników (sumaryczny rachunek wyników, przychody gospodarstwa rolniczego, koszty bezpośrednie produkcji rolniczej, koszty pośrednie gospodarstwa rolniczego);
 - bilans gospodarstwa rolniczego.

– **Raport porównawczy**

Raport ten zawiera podstawowe wyniki gospodarstwa rolniczego prezentowane w zestawieniu z wynikami uzyskanymi przez gospodarstwa podobne.

Dla ułatwienia wykonywania różnego rodzaju ocen i analiz, ustalony zbiór gospodarstw podobnych jest podzielony na 3 podzbiory: najgorsze, średnie i najlepsze.

– **Raport dla określonych grup gospodarstw**

Raport ten adresowany jest do ośrodków decyzyjnych, naukowych i opiniotwórczych. W części odnoszącej się do wyników ekonomicznych działalności gospodarstw rolniczych, prezentowane dane są średnimi z grup gospodarstw. W tym celu gospodarstwa znajdujące się w komputerowej bazie danych mogą być grupowane według co najmniej trzech kryteriów:

- wielkości ekonomicznej, wyrażanej w ESU;
- typu rolniczego, określanego na podstawie udziału poszczególnych działalności w tworzeniu standardowej nadwyżki bezpośredniej gospodarstwa (SGM);
- położenia regionalnego.
- Raporty te zawierają dane bezpośrednio porównywalne z publikowanymi przez Komisję Europejską w dorocznych raportach pt. „Farm Incomes in the European Community”.

– **Komputerowe bazy danych**

Z danych źródłowych tworzone będą bazy umożliwiające wykonywanie specjalnych analiz i raportów na poziomie regionalnych i krajowym.

4. Tworzenie Sieci Danych Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych w Polsce (Polskiej FADN)

Polski system FADN jest tworzony w ramach dostosowań prawno-organizacyjnych Polski do standardów obowiązujących w krajach Unii Europejskiej. Wytycznymi tych dostosowań do FADN jest 7 aktów prawnych obowiązujących wszystkie państwa członkowskie UE

Obecnie funkcjonuje grupa organizacyjna, której zadaniem jest przygotowanie założeń i koordynacja działań dotyczących wdrożenia Polskiej FADN. W jej skład wchodzi przedstawiciele Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa - FAPA.

Głównym celem wyznaczonym dla polskiego FADN jest coroczne dostarczanie ośrodkom decyzyjnym rządu i jego agendom informacji służących monitorowaniu dochodów, opłacalności produkcji oraz sytuacji finansowej w reprezentatywnej próbie gospodarstw rolniczych w Polsce. Utworzenie tego systemu

stało się jednym z warunków spełnienia dostosowań do wymagań formalnych nakładanych na każde państwo członkowskie UE. Stwarza on bowiem możliwość corocznego wywiązywania się z obowiązku dostarczania do Komisji Europejskiej standardowych sprawozdań z ilościowo określonego, reprezentatywnego zbioru gospodarstw rolniczych.

Obecnie po odbytym screeningu dwustronnym, prowadzone są prace dotyczące uzgodnienia struktur i zasad funkcjonowania polskiego systemu FADN, poświęcone głównie, przygotowaniu przepisów ustanawiających tą sieć. **Aby system ten mógł trwale zaistnieć, musi uzyskać odpowiednie umocowanie prawne, co jest warunkiem koniecznym uzyskania stabilnych warunków funkcjonowania, w tym dopływu niezbędnych środków budżetowych.**

Aby jednak system mógł rozpocząć działanie, konieczne jest zbudowanie właściwej jego struktury pełniącej funkcję organizacyjną i koordynującą gromadzenie danych rachunkowości z gospodarstw rolniczych, ich przetwarzanie oraz przekaz do ośrodków decyzyjnych, a w przyszłości do Komisji Europejskiej. Kierując się zasadą minimalizacji kosztów, zaproponowano wykorzystanie do tego celu istniejących instytucji a mianowicie: Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej oraz Ośrodków Doradztwa Rolniczego które mają status jednostek budżetowych. Na obecnym etapie uzgodnień przewidywana jest następująca struktura organizacyjna:



Aby możliwe było uzyskanie prawidłowego obrazu sektora gospodarstw rolniczych, niezbędne jest wykonywanie badań reprezentatywnych. W tym celu konieczne jest wyłonienie właściwej ilościowo i jakościowo próby badawczej, a także ustalenie zasad pozyskiwania do badań gospodarstw reprezentatywnych dla określonej populacji.

Zakłada się, że przedmiotem zainteresowania Sieci będą gospodarstwa rolnicze zorientowane pro rynkowo o minimalnej wielkości ekonomicznej, ustalonej według udziału w tworzeniu powyżej 90% wartości produkcji i powyżej 90% Standardowej Nadwyżki Bezpośredniej. Według wstępnych oszacowań, ten warunek w warunkach Polski spełni zbiór liczący 600 tys.-700 tys. gospodarstw. Według doświadczeń krajów członkowskich UE reprezentatywność pola obserwacji zapewnia 2% próba gospodarstw. Oznacza to, że w Polsce rachunkowością na potrzeby FADN powinno zostać objętych co najmniej 14 tys. gospodarstw. Dobór statystycznie reprezentatywnej próby (według zasad obowiązujących w Unii Europejskiej) będzie możliwy dzięki Krajowemu Rejestrowi Gospodarstw Rolniczych tworzonemu w Głównym Urzędzie Statystycznym.

Dla uzyskania możliwości wyłaniania reprezentatywnej próby gospodarstw rolniczych, do prowadzenia rachunkowości na potrzeby polskiego systemu FADN, według zasad określonych przez FADN UE, konieczne jest posiadanie przynajmniej trzech informacji ze źródeł zewnętrznych, a mianowicie:

– *Wykazu regionów rolniczych w Polsce*

Polska powinna zostać podzielona na istotnie różniące się regiony rolnicze. W tym celu niezbędne będzie przeprowadzenie badań warstwowych przestrzeni rolniczej kraju. Z propozycji rozporządzenia Rady Ministrów wynika, że dla celów statystyki w Polsce będą wyłonione 4 regiony na poziomie NUTS II. Zamieszczony schemat ilustruje zakres terytorialny tych regionów

Podział Polski na makroregiony - NUTS II (projekt)



– ***Zestawów standardowych nadwyżek bezpośrednich SGM dla poszczególnych regionów rolniczych***

Zestawy standardowych nadwyżek bezpośrednich będą służyły do ustalania standardowej wielkości ekonomicznej i typu produkcyjnego poszczególnych gospodarstw. Te parametry będą równocześnie jednym z kryteriów określenia reprezentatywnej próby gospodarstw rolniczych w Polsce.

– ***Rejestru gospodarstw rolniczych***

W GUS jest tworzony rejestr gospodarstw rolniczych z ich indywidualną charakterystyką, obejmującą między innymi:

- zatrudnienie,
- strukturę użytkowania ziemi,
- strukturę zasiewów,
- stan pogłównia zwierząt gospodarskich.

Informacje te są konieczne do określenia typu produkcyjnego i wielkości ekonomicznej gospodarstw rolniczych funkcjonujących w Polsce.

LECH OSTROWSKI

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Warszawa*

RYNEK ZIEMI ROLNICZEJ W 1998 ROKU

Trudności w rolnictwie utrzymujące się od lat zmniejszają skalę obrotu gruntami rolnymi i blokują przekształcenia strukturalne, w tym także struktury obszarowej. W Polsce skala całkowitego obrotu ziemią rolniczą w 1998 roku w porównaniu z 1997 rokiem zmniejszyła się o 8% i obejmowała 1218,3 tys. ha, z tego na obrót rynkowy (sprzedaż i dzierżawy) przypadało 72,1%, natomiast pozostałe 27,9% to obrót nierynkowy. Zmniejszenie obrotu gruntów w 1998 roku, w porównaniu z 1997 rokiem, wynikało co najmniej z trzech przyczyn, a mianowicie:

1. Polityka strukturalna i ogólnie biorąc polityka rolna państwa w roku ubiegłym była mało aktywna i słabo czytelna dla rolników i w związku z tym nie wzmacniała zainteresowania zakupem i dzierżawą gruntów.
2. Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju sektora rolnego także były słabe, a opłacalność produkcji niska, szczególnie w drugim półroczu, tj. w okresie, w którym zwykle finalizowano transakcje sprzedaży i dzierżawy gruntów.
3. Rok 1998 był kolejnym okresem naturalnego zmniejszenia się skali dzierżawy i sprzedaży gruntów przez AWRSP, gdyż wyczerpały się zasoby, które wcześniej były atrakcyjne jako oferta rynkowa i w znacznym stopniu określiły skalę obrotu.

Tendencje jakie ukształtowały się w trzech głównych segmentach obrotu gruntami (sprzedaż, dzierżawa, obrót nierynkowy) w 1998 roku wskazują, że polityka gruntowa i strukturalna państwa była w tym sektorze pasywna i nie wpływała na jego unowocześnianie. Tę oceną dodatkowo potwierdzają wyniki badań IERiGŻ z lat 1992-1996 (ankieta) oraz materiały Spisu Rolnego GUS z 1996 roku, z których wynika, że średnioroczne tempo poprawy struktury obszarowej w latach 1990-1996 wynosiło w Polsce 0,73% i było niższe od analogicznego z lat osiemdziesiątych o 0,3% (1,03%). Taka tendencja utrzymuje się

nadal, co jest złym prognostykiem dla procesów dostosowawczych rolnictwa do struktur UE.

W charakterystyce obrotu ziemią rolniczą w 1998 roku zwraca uwagę fakt, zmniejszenia się skali zmian dotyczących liczby właścicieli i użytkowników gruntów w porównaniu z 1997 rokiem, przy równoczesnym wzroście średniej wielkości działek jakie uczestniczyły w tych zmianach. Liczba osób fizycznych i podmiotów gospodarczych, które uczestniczyły w obrocie gruntami zmalała w latach 1997-1998 z 328,2 do 274,3 tys., tj. o 16,4%, natomiast średni obszar gruntów, przypadający na jedną transakcję, wzrósł o 11%, tzn. z 4 do 4,4 ha. Oznacza to, że przedmiotem sprzedaży, dzierżawy i działów rodzinnych oraz spadkobrania były coraz większe powierzchnie. Jest to zrozumiałe wobec wzrostu w Polsce w latach 1990-1997 przeciętnej powierzchni ogólnej gospodarstwa z 7,1 do 7,8 ha, tj. o 9,9% oraz wzrostu średniej powierzchni użytków rolnych z 6,3 do 6,9 ha, tj. o 9,5%.

Mniejsze działy rodzinne

Lata 1992-1997 charakteryzowały się w Polsce tendencją przejściowego podwyższonego obrotu nierynkowego gruntów.

W 1998 roku w obrocie nierynkowym średni obszar dotyczący zmiany właściciela gruntów był większy niż w 1997 roku. W grupie rodzin przekazujących następcy gospodarstwo wzrósł on o 0,4 ha (z 5,7 do 6,1 ha), w grupie darowizn i działów rodzinnych też 0,4 ha (z 2,1 do 2,5 ha), natomiast w umowach dożywotników średni obszar przypadający na jedną taką umowę zmniejszył się o 4,5%, tj. z 4,6 na 4,4 ha. Jak widać z powyższego trend zmian w obrocie gruntami rolnymi był wyraźny i dotyczył powolnego wzrostu przeciętnego obszaru gruntów przypadających na jedną transakcję z równoczesnym silniejszym ograniczaniem liczby rolników oraz podmiotów gospodarczych uczestniczących w tym obrocie.

Handel ziemią bez zmian

W 1998 roku sprzedaż gruntów z Zasobu AWRSP wynosiła 141,8 tys. ha i była zbliżona do poziomu z 1997 roku.

Sprzedaż gruntów skarbowych była bardzo równomiernie rozłożona w ciągu całego roku. W I półroczu sprzedano 68.407 ha, tj. 48,2%, a w II półroczu sprzedano 73.430 ha, tj. 51,8%. Również równomiernie rozłożyła się w czasie liczba zawartych umów i średni obszar sprzedaży, liczony na jedną sfinalizowaną transakcję. Otóż w I półroczu 1998 r. średni obszar gruntów sprzedany na 1 umowę wynosił 9,3 ha, a w II półroczu 9,1 ha. Oznacza to, że w roku ubiegłym

AWRSP nie działała akcyjnie, a rynek ziemi był sukcesywnie zasilany interesującymi ofertami sprzedaży gruntów.

W I półroczu 1998 roku struktura obszarowa działek sprzedanych przez AWRSP była następująca: do 1 ha - 2,2%, 1-10 ha - 12,9%, 10-100 ha - 33,5% i 100 ha i więcej - 51,4%, natomiast w II półroczu działki do 1 ha stanowiły - 2,2%, 1-10 ha - 13,3%, 10-100 ha 30,5% i działki największe powyżej 100 ha - 54,0%. Jak wynika z tych informacji rynek gruntów skarbowych w roku ubiegłym był bardzo wyrównany pod względem struktury obszarowej sprzedanych działek gruntu, ale także pod względem średniego obszaru przypadającego na 1 umowę zawartą w I i II półroczu 1998 roku.

Wyraźnie korzystniej w 1998 roku niż w 1997 roku rozwijał się handel ziemią na tzw. rynku sąsiedzkim. Transakcje między rolnikami dotyczyły 73 tys. gospodarstw. Ogólna powierzchnia gruntów, która w tej formie zmieniła właściciela obejmowała ok. 168 tys. ha, a na 1 transakcję nadal przypadał niewielki obszar ok. 2,3 ha. Te wielkości charakteryzują sąsiedzki rynek sprzedaży gruntów, który w porównaniu z 1997 rokiem - co sygnalizują informacje z biur notarialnych - uległ nieznacznemu ograniczeniu pod względem liczby zawartych umów, przy pewnym wzroście obszaru gruntów (z 2 do 2,3 ha) przypadających na 1 transakcję. Sprzedawane były zwykle gospodarstwa średniej wielkości (od 5 do 15 ha) podlegające działom rodzinnym, natomiast z informacji pośredników wynika, że mało było na rynku gospodarstw większych obszarowo.

Większą liczbę transakcji sąsiedzkich zawarto w województwach centralnych i wschodnich. Natomiast na obszarach ze znacznymi obszarami gruntów skarbowych - ze względu na ich niższe ceny - rolnicy częściej kupowali ziemię od AWRSP niż od sąsiadów.

Rynek dzierżawy wytraca dynamikę

Dzierżawy w Polsce po okresie intensywnego rozwoju wywołanego restrukturyzacją byłych PGR znowu charakteryzują się przewagą dzierżaw sąsiedzkich (350 tys. ha w 1998 roku) w relacji do gruntów skarbowych (214,1 tys. ha). Te relacje dotyczyły w dzierżawach chłopskich powierzchni większej o 61,1% niż powierzchnia gruntów skarbowych, ale nadal średnia powierzchnia jednej działki w dzierżawach gruntów chłopskich była blisko trzy razy mniejsza (średnio 4,3 ha) niż powierzchnia gruntów przypadająca na jedną umowę dzierżawy ziemi popegeerowskiej (średnio 12 ha).

Z danych AWRSP wynika, że od początku swojej działalności do 31.XII.1998 r. wydzierżawiła ona 3570 tys. ha gruntów, natomiast dzierżawy z 1998 roku stanowiły tylko 4,8% tego obszaru. W strukturze dzierżaw ubiegłorocznych Agencji 81,2% stanowiły dzierżawy osób fizycznych i 18,8% dzierżawy osób prawnych. Największy obszar dzierżaw dotyczył grupy działek od

50 do 500 ha, a w grupie działek do 5 ha zawarto największą liczbę umów, ale łączny obszar tych dzierżaw był stosunkowo niewielki.

Największy obszar nowych dzierżaw w 1998 roku ustanowiono w makroregionie północnym (48,8 tys. ha), południowo-zachodnim (37,0 tys. ha) i śródkowozachodnim (29,9 tys. ha), natomiast najmniej nowych dzierżaw było w makroregionach środkowym (2,6 tys. ha), stołecznym (6,2 tys. ha) i śródkowowschodnim (8,2 tys. ha). W Polsce centralnej dzierżawy gruntów skarbowych dotyczyły zwykle małych kawałków gruntów pochłopskich, natomiast w rejonie północno-wschodnim dzierżawiono również całe przedsiębiorstwa rolne lub ich wydzielone części.

Tabela 1

Obrót ziemią rolniczą w Polsce w 1998 roku

Wyszczególnienie	1997 powierzchnia ogólna w tys. ha	1998			Wskaźnik zmian w % (powierzchnia w 1997 roku = 100)
		powierzchnia ogólna w tys. ha	średnio w ha na 1 transakcję	I-ba gospodarstw uczestniczących w obrocie w tys.	
O G Ó Ł E M (1+2+3)	1324,3	1218,3	4,4	274,2	92,0
Obrót rynkowy (1+2)	891,6	879,0	4,7	186,1	98,6
1. Kupno - sprzedaż w tym:	307,9	314,9	3,5	88,0	102,3
a. między rolnikami	160,0	167,9	2,3	73,0	104,9
b. rolnicy od AWRSP	109,2	111,7	7,5	15,0	102,3
2. Dzierżawa w tym:	583,7	564,1	5,6	98,1	96,6
a. między rolnikami	360,4	350,0	4,3	80,5	97,1
b. dzierżawy z AWRSP: osób fizycznych	142,6	142,9	8,2	17,5	100,2
3. Obrót nierynkowy w tym:	432,7	339,3	3,9	88,1	78,4
Przekazanie następcy całego gospodarstwa	273,0	195,2	6,1	32,0	71,5

Źródło: Dane publikowane i nie publikowane pochodzące z GUS, AWRSP, IERiGŻ oraz dane biur notarialnych zbierane przez Ministerstwo Sprawiedliwości, a także informacje z przetargów, giełd, biur pośrednictwa handlu nieruchomościami i szacunki własne.

Niska opłacalność produkcji rolniczej, a także inne zdarzenia takie jak np. sytuacja losowa, rodzinna czy zwykle niesprawdzenie się dzierżawcy w gospodarowaniu przejętym majątkiem powodowały, że część dzierżaw przed terminem wygaśnięcia umowy wracało do Zasobu WRSP. Łącznie różne przyczyny skutkujące zwrotem ziemi w 1998 roku obejmowały powierzchnię 262,2 tys. ha. Ta powierzchnia stanowiła 26,1% obszaru gruntów, które od początku działalności Agencji zostały jej zwrócone (1004,2 tys. ha). Był to odsetek wysoki, co wiązało się ze szczególnie niekorzystnymi makroekonomicznymi uwarunkowaniami rozwoju rolnictwa w 1998 roku. Zwroty dzierżaw w 1998 roku występowały w bardzo zróżnicowanej skali w poszczególnych województwach, a wśród nich wyróżniło się koszalińskie (47 636 ha), szczecińskie (25 106 ha) i elbląskie

(24879 ha). Zwroty dzierżaw zwykle nie dotyczyły małych działek gruntu, ale większych kompleksów, w tym także całych przedsiębiorstw.

W Polsce dzierżawy gruntów między rolnikami są utrwaloną formą użytkowania ziemi ale jej skala jest dość skromna w porównaniu z wysoko rozwiniętymi krajami Zachodnimi.

Z szacunków wynika, że skala dzierżaw międzysąsiedzkich w 1998 roku wynosiła ok. 350 tys. ha i obejmowała ok. 80,5 tys. gospodarstw, a średni obszar dzierżawionego gruntu przypadającego na 1 umowę kształtował się na poziomie ok. 4,3 ha.

Prognoza dla obrotu gruntami

Wszystko wskazuje na to, że rok 1999 nie będzie lepszy dla wsi i rolnictwa niż 1998, co wpłynie na dalsze ograniczenie skali obrotu gruntami, chociaż tak bardzo chcielibyśmy zwiększyć przeciętny obszar gospodarstwa, aby łatwiej konkurować na rynku żywności z krajami UE. Bieda w rolnictwie i słabe powiązania tego sektora z całą gospodarką to nienajlepsza prognoza na nowoczesność i restrukturyzację gospodarki chłopskiej. Doświadczenie bowiem uczy, że takie zmiany najczęściej dokonują się w latach dobrej koniunktury, a nie zastoju. W związku z tym rok 1999 będzie prostą kontynuacją sytuacji z roku ubiegłego, co najkrócej można określić jako niższy o 10-15% nierynkowy obrót gruntów rolnych, wyższą o 5-10% sprzedaż ziemi i zmniejszona skalę dzierżawy o ok. 10-15% w stosunku do 1998 roku. Uzasadnieniem dla skromnego wzrostu sprzedaży gruntów jest przede wszystkim to, że ziemia w Polsce jest tania (ceny niższe o 4-5 razy niż w krajach UE) i wciąż na rynku centralnej i południowej Polski utrzymuje się większy popyt niż podaż nieruchomości rolnych. W północnych i zachodnich województwach są niskie ceny ziemi popegeerowskiej, co pozostanie bodźcem do zawierania takich transakcji. Wpływ na wykup tej ziemi będą miały także spłaty tych dzierżawców byłych PGR, którzy dzierżawią majątki od 1993 rok

Ceny ziemi rolniczej

W 1998 roku AWRSP sprzedała ziemię uzyskując średnio za 1 ha gruntu 3048 zł i była to cena wyższa o 24,7% od średniej ceny krajowej dla 1997 roku (2444 zł). Ten wzrost przekraczał wskaźnik inflacji, podobnie jak wzrost cen w transakcjach sąsiedzkich:

	Ceny ziemi (zł) w latach		Wskaźnik w % 1998 = 100
	1997	1998	
AWRSP	2444	3048	124,7
Rynek sąsiedzki	3783	4379	115,8

Ceny gruntów w AWRSP rosły szybciej niż ceny w obrocie między chłopa-
mi, ale nadal poziom tych cen był niższy o 30,4% od średniej ceny krajowej
gruntów ornych w obrocie sąsiedzkim. Wysoki wzrost cen ziemi sprzedanej
w 1998 roku przez Agencję miał kilka uzasadnień, a mianowicie:

- zmniejszyła się powierzchnia gruntów oferowanych do sprzedaży,
- w 1998 roku do sprzedaży trafiły działki atrakcyjne z punktu widzenia
rynkowego (głównie renta położenia),
- w Polsce utrzymywały się ogólnie niskie ceny ziemi w relacji do krajów
UE, co było szczególnie ważne dla osób prawnych i fizycznych pocho-
dzenia zagranicznego.

Grunty skarbowe

Łączny obszar gruntów sprzedanych z Zasobu WRSP w 1998 roku wynosił
141,8 tys. ha, przy średniej cenie 3048 zł. Ta średnia była dość zróżnicowana
i wynosiła: I kw. 2939 zł (100%), II kw. 3708 zł (126,3%), III kw. 2727 zł
(92,9%), IV kw. 2810 zł (95,7%). Na te różnice nie wpłynęła jakaś wyraźna
tendencja rynkowa, ale fakt, że w I i II kwartale zostały sprzedane działki gruntu
w Warszawie, Katowicach i w Krakowie, których ceny były bardzo wysokie. Np.
w II kw. średnia cena ziemi sprzedanej przez AWRSP w Warszawie wynosiła
średnio 215 tys. zł za 1 ha i była wyższa od średniej krajowej uzyskanej w tym
samym kwartale aż o 58 razy.

W podziale na makroregiony szczególnie wysokie ceny osiągnięto w ma-
kroregionie stołecznym, a w dalszej kolejności w makroregionie południowym
(wysokie ceny ziemi w woj. krakowskim i nowosądeckim) i w makroregionie
środkowozachodnim, który od lat charakteryzuje się wysokimi cenami gruntów
poppegerowskich, w byłych województwach poznańskim i leszczyńskim. Jesz-
cze większe - co jest oczywiste - było zróżnicowanie cen gruntów skarbowych
sprzedanych w układzie wojewódzkim. Skalę tego zróżnicowania charakteryzu-
ją dane o 10 województwach z najniższą i 10 województw z najwyższą ceną
gruntów skarbowych.

Średnia cena 1 ha gruntów sprzedanych przez AWRSP w 1998 roku, w gru-
pie 10 województw o najwyższych cenach, wynosiła 13775 zł za 1 ha i była dwa
razy wyższa od średniej wartości dla 10 województw z najwyższymi cenami
w 1997 roku (6876 zł). Natomiast porównanie średnich cen ziemi 10 woje-
wództw o najniższych cenach z 1997 i 1998 roku wykazuje, że w tej grupie
wzrost cen był niewielki i wynosił zaledwie 16,8% (1381 zł i 1613 zł). Te
wielkości charakteryzują zróżnicowanie przestrzenne cen ziemi na rynkach lo-
kalnych AWRSP i pokazują skalę utrzymujących się trudności ze sprzedażą
ziemi poppegerowskiej niskiej jakości i co najważniejsze położonej we wsiach
mało atrakcyjnych dla nabywców.

Tabela 2

Województwa o relatywnie najwyższych i relatywnie najniższych cenach ziemi sprzedanej w 1998 roku przez AWRSP

Województwa o relatywnie WYSOKICH cenach ziemi	w zł za 1 ha	Województwa o relatywnie NISKICH cenach ziemi	w zł za 1 ha
1. warszawskie	86165	1. tarnobrzeskie	1248
2. katowickie	10791	2. chełmskie	1315
3. krakowskie	9398	3. krośnieńskie	1381
4. zamojskie	5253	4. białostockie	1423
5. konińskie	5154	5. białkopodlaskie	1576
6. poznańskie	5022	6. kieleckie	1712
7. bielskie	4203	7. przemyskie	1805
8. bydgoskie	3936	8. koszalińskie	1843
9. opolskie	3919	9. radomskie	1880
10. toruńskie	3806	10. ciechanowskie	1948

Źródło: Niepublikowane dane AWRSP, opracowanie własne.

Ceny na rynku sąsiedzkim

Transakcje między rolnikami dotyczyły 73 tys. gospodarstw. Ogólna powierzchnia gruntów, która w tej formie zmieniła właściciela obejmowała ok. 168 tys. ha, a na 1 transakcję nadal przypadał niewielki obszar ok. 2,3 ha (w transakcjach AWRSP średnio 12 ha).

Większość transakcji sąsiedzkich zawierana była w województwach południowych, centralnych i wschodnich. Natomiast na obszarach ze znacznymi obszarami gruntów skarbowych - ze względu na ich niższe ceny - rolnicy częściej kupowali ziemię od AWRSP niż od sąsiadów. Taka sytuacja miała wpływ na ceny ziemi. W 1998 roku średnia cena ziemi ornej na rynku sąsiedzkim wynosiła 4379 zł, a zróżnicowanie przestrzenne tych cen było wyraźnie mniejsze niż na rynku gruntów popegeerowskich.

Ceny ziemi sprzedanej przez rolników w 1998 roku były najwyższe w makroregionie południowo-wschodnim (5281 zł), tj. w rejonie dużego rozdrobnienia obszarowego gospodarki chłopskiej i bardzo niskiej podaży gruntów, natomiast najniższe ceny płacono w transakcjach zawartych w makroregionie północnym (2752 zł) i było to 52,1% średniej ceny z makroregionu południowo-wschodniego.

W 1998 roku za grunty dobrej jakości na rynku sąsiedzkim trzeba było płacić o 36,7% więcej niż za grunty ogółem w skali kraju, grunty średnie sprzedawano po cenach przeciętnych, ustalonych dla całego rynku chłopskiego (97,6% ceny krajowej ogółem), a grunty słabe (IV i V kl.) były tańsze blisko o połowę (43,7%) od cen średnich w kraju. Były to relacje cen bardzo zbliżone do tych jakie występowały na rynku ziemi rolniczej w obrocie chłopskim w 1997 roku.

Zróźnicowanie cen w podziale na województwa w 1998 roku było podobne jak w 1997 roku z tym, że w grupie 10 województw o najwyższych cenach, na pierwszym miejscu uplasowało się województwo krakowskie w miejsce województwa warszawskiego, a ponadto w 1998 roku nastąpiły zmiany w kolejności województw w rankingu najwyższych i najniższych cen, ale były to zmiany niewielkie.

W obrocie sąsiedzkim w 1998 roku 1 ha sadu, bez względu na rodzaj i wiek drzew, średnio w kraju kosztował 10158 zł i była to cena 2,3 razy wyższa od średniej ceny gruntów ornych (4379 zł). Najwyższe ceny za sady uzyskano w transakcjach zawartych w województwie pomorskim (23083 zł), świętokrzyskim (16972 zł) i w opolskim (12810 zł)^(*). Plantacje krzewów jagodowych w obrocie prywatnym - podobnie zresztą jak sady - stanowiły skromną grupę transakcji, a średnia cena za 1 ha takich nasadzeń bez względu na ich rodzaj i wiek wynosiła 8046 zł. Była to cena o 83,7% wyższa od średniej ceny 1 ha gruntów ornych. Najkorzystniejsze ceny w takich transakcjach uzyskano w tych samych województwach, w których relatywnie wysokie ceny uzyskano za sady.

Trwałe użytki zielone dobrej jakości średnio w kraju sprzedawano w 1998 roku po cenach tylko nieznacznie (do 15%) niższych niż grunty orne ogółem, a za słabą łąkę uzyskano tylko połowę tej wartości.

Tabela 3

Województwa o relatywnie najwyższych i relatywnie najniższych cenach
ziemi sprzedanej w 1998 roku przez rolników

Województwa o relatywnie WYSOKICH cenach ziemi	w zł za 1 ha	Województwa o relatywnie NISKICH cenach ziemi	w zł za 1 ha
1. krakowskie	10614	1. koszalińskie	2167
2. nowosądeckie	8395	2. zielonogórskie	2425
3. warszawskie	6555	3. olsztyńskie	2452
4. opolskie	6359	4. radomskie	2489
5. łomżyńskie	6134	5. słupskie	2647
6. kaliskie	6025	6. chełmskie	2659
7. leszczyńskie	6007	7. piotrkowskie	2724
8. poznańskie	5929	8. gorzowskie	2759
9. bydgoskie	5533	9. szczecińskie	2766
10. toruńskie	5434	10. suwalskie	2773

Źródło: Jak tabela 1.

Prognoza cen na 1999 rok

Można sądzić, że w 1999 roku średnia cena ziemi sprzedanej przez AWRSP wzrośnie o 25% i wyniesie 3700-3800 zł za 1 ha. Podobnie jak w latach wcześniejszych najwyższe ceny uzyska Agencja za małe działki położone w central-

(*) Ceny sadów podano w układzie nowych województw.

nych i południowych regionach kraju, a relatywnie niskie w województwach północnych i zachodnich. Zróżnicowane cen wojewódzkich, w zależności od wielkości sprzedanych działek, ich renty położenia i jakości rolniczej gruntów, mogą sięgać nadal 15-20 razy. Sprzedaż ziemi przez AWRSP będzie atrakcyjna z punktu widzenia rynkowego dla potencjalnych nabywców. Będzie to ziemia wyraźnie tańsza (co najmniej o 30%) od ziemi oferowanej w obrocie sąsiedzkim, a ponadto dotyczyć będzie również dużych obszarowo działek, które w obrocie chłopskim praktycznie nie występują. Jest to ważne szczególnie dla potencjalnych nabywców osób prawnych i spółek prawa handlowego.

Zainteresowanie zakupem ziemi rolniczej w 1999 roku w obrocie między rolnikami będzie kontynuacją tendencji z 1998 roku, chociaż ich intensywność będzie wyraźnie mniejsza. Wzrost cen nominalnych w 1999 roku średnio w kraju nie osiągnie więcej niż 15%, natomiast w centralnej i południowej części kraju, gdzie podaż gruntów jest słaba - ceny ziemi w 1999 roku wzrosną o ok. 25%. O cenie ziemi będzie decydowała renta położenia, a w dalszej kolejności wartość bonitacyjna, rozłóg i wielkość działki. Różnice w cenach ziemi na rynku chłopskim między najatrakcyjniejszymi województwami położonymi w sąsiedztwie aglomeracji miejskich oraz terenów intensywnych upraw warzywnych i sadowniczych, a województwami północnym i zachodnimi sięgać będzie od 20 do 25 razy. Takie wysokie ceny będą także notowane w transakcjach dotyczących gruntów rolnych przeznaczonych na cele nierolnicze, działki rekreacyjne i budowlane. Jednak takie transakcje obejmować będą 1-1,5% obrotów całkowitych.

3. Rynek dzierżawy

Dzierżawa gruntów rolnych, a także całych gospodarstw i przedsiębiorstw rolnych jest utrwaloną w Polsce od lat formą gospodarowania w rolnictwie. Jej tradycje są bardzo odległe, a w okresie dwudziestolecia międzywojennego, w niektórych rejonach kraju np. w Poznańskim czy na Śląsku ponad 35% gruntów stanowiły dzierżawy. W okresie PRL dzierżawy obejmowały grunty PFZ, a także dotyczyły również dzierżaw sąsiedzkich. Obecnie skalę dzierżawy szacujemy na ok. 18% gruntów gospodarki chłopskiej, przy czym sformalizowane dzierżawy objęte umowami 3 letnimi i dłuższymi stanowią niewiele ponad 10%. Rynek dzierżawa jest w Polsce słabo zorganizowany, a oferty w tej sprawie rzadko pojawiają się w prasie lokalnej lub w innych informatorach dotyczących rynku ziemi rolniczej. Najgorzej te sprawy przedstawiają się na rynku dzierżaw sąsiedzkich, a wyraźnie lepiej w segmencie dzierżaw AWRSP. Z punktu widzenia ekonomicznego jest to rynek trudny wobec niskiej opłacalności produkcji rolniczej jaka utrzymuje się od lat, dlatego też np. większość dzierżaw sąsiedzkich ma krótki okres (3 -5 lat), a ogólnie wszyscy dzierżawcy są słabo chronieni

przez prawo w relacjach z właścicielem i to niezależnie czy jest nim sąsiad czy AWRSP.

Dzierżawy gruntów skarbowych i międzysąsiedzkich

Z danych AWRSP wynika, że od początku swojej działalności do 31.XII.1998 r. wydierżawiła ona 3570 tys. ha gruntów, natomiast dzierżawy z 1998 roku stanowiły tylko 4,8% tego obszaru. W strukturze dzierżaw ubiegłorocznych Agencji, 81,2% stanowiły dzierżawy osób fizycznych i 18,8% dzierżawy osób prawnych. Największy obszar dzierżaw dotyczył grupy działek od 50 do 500 ha, a w grupie działek do 5 ha zawarto największą liczbę umów, ale łączny obszar tych dzierżaw był stosunkowo niewielki.

Największy obszar nowych dzierżaw w 1998 roku ustanowiono w makroregionie północnym (48,8 tys. ha), południowo-zachodnim (37,0 tys. ha) i śródkowozachodnim (29,9 tys. ha), natomiast najmniej nowych dzierżaw było w makroregionach środkowym (2,6 tys. ha), stołecznym (6,2 tys. ha) i śródkowo-wschodnim (8,2 tys. ha). W Polsce centralnej dzierżawy gruntów skarbowych dotyczyły zwykle małych kawałków gruntów pochłopskich, natomiast w rejonie północno-wschodnim dzierżawiono również całe przedsiębiorstwa rolne lub ich wydzielone części.

Tabela 4

Powierzchnia gruntów wydierżawionych przez AWRSP według makroregionów w 1998 roku

Makroregiony	I II półrocze 1998	Powierzchnia sprzedana w I półroczu według grup obszarowych w ha				Powierzchnia sprzedana w II półroczu według grup obszarowych w ha			
		do 1	1-10	10-100	100 i >	do 1	1-10	10-100	100 >
Ogółem	176032	1861	14052	33675	46085	1943	11553	23226	43635
śródkowozachodni	29881	204	2121	6590	6638	217	1987	3464	8660
śródkowy	2635	35	146	238	828	25	255	108	—
stołeczny	6198	64	486	758	1095	64	328	681	2722
śródkowowschodni	8158	157	535	632	4637	173	441	302	1281
południowo-wschodni	9502	339	497	1500	2272	364	320	815	3395
południowy	9911	3	148	896	2275	137	600	1357	4495
południowo-zachodni	37026	352	1810	7012	11956	465	1788	5835	7808
północny	48844	657	5532	10551	10970	332	3415	7881	9506
północno-wschodni	24875	50	2777	5498	5414	166	2419	2783	5768

Źródło: Dane AWRSP, obliczenia własne.

Niska opłacalność produkcji rolniczej, a także inne zdarzenia takie jak np. sytuacja losowa, rodzinna czy zwykłe niesprawdzenie się dzierżawcy w gospo-

darowaniu przejętym majątkiem powodowały, że część dzierżaw przed terminem wygaśnięcia umowy wracało do Zasobu AWRSP. Pewna część gruntów, które również wróciły od dzierżawców to majątki lub działki gruntu, w stosunku do których wygasł termin umowy. Łącznie, różne przyczyny skutkujące zwrotem ziemi w 1998 roku, obejmowały powierzchnię 262,2 tys. ha. Ta powierzchnia stanowiła 26,1% obszaru gruntów, które od początku działalności Agencji zostały jej zwrócone (1004,2 tys. ha). Był to odsetek wysoki, co wiązało się ze szczególnie niekorzystnymi makroekonomicznymi uwarunkowaniami rozwoju rolnictwa w 1998 roku. Zwroty dzierżaw w 1998 roku występowały w bardzo zróżnicowanej skali w poszczególnych województwach, a wśród nich wyróżniło się koszalińskie (47 636 ha), szczecińskie (25 106 ha) i elbląskie (24 879 ha).

Łącznie zwroty dzierżaw obejmowały 11.309 umów, co oznacza, że na 1 umowę zwrotu - niezależnie od przyczyny, która wywołała taką sytuację w 1998 roku - przypadało 23,2 ha i był to obszar znaczny w porównaniu ze średnim obszarem dzierżawy ustanowionej w 1998 roku (12 ha). Wskazuje to, że zwroty dzierżaw nie dotyczyły małych działek gruntu, ale większych kompleksów (w tym także całych przedsiębiorstw), co dodatkowo sugerują województwa, w których dokonano zwrotu większych obszarów gruntu (Koszalin, Szczecin, Elbląg i Suwałki).

Mimo istotnych ograniczeń jakie wystąpiły w 1998 roku w powierzchni gruntów, które AWRSP wydzierżawiła osobom prawnym i fizycznym, to źródło pozyskiwania dzierżawy nadal będzie atrakcyjne w 1999 roku. Generalnie biorąc oferta Agencji dotycząca dzierżawy na 1999 rok może być oszacowana na ok. 200 tys. ha, z tego w 70% będą to dzierżawy osób fizycznych - rolników powiększających lub tworzących nowe gospodarstwa o obszarze do 30 ha, natomiast dużych gospodarstw powyżej 100 ha będzie coraz mniej. Wpłynie to na ograniczenie dzierżawy gruntów skarbowych przez podmioty gospodarcze i agrobiznes.

Z szacunków wykonanych na podstawie stałej obserwacji rynku dzierżaw oraz w oparciu o badania IERiGŻ z 1992 i 1996 roku wynika, że skala dzierżaw międzysąsiedzkich w 1998 roku wynosiła ok. 350 tys. ha i obejmowała ok. 80,5 tys. gospodarstw, a średni obszar dzierżawionego gruntu przypadającego na 1 umowę kształtował się na poziomie ok. 4,3 ha.

Dla dzierżaw sąsiedzkich prognoza na 1999 rok nie jest korzystna. Utrzymanie się trudna sytuacja ekonomiczna w rolnictwie i w związku z tym zainteresowanie dzierżawami będzie ograniczone. Będą nadal dzierżawione małe kawałki gruntu w Polsce centralnej i południowej, a okres trwania umowy będzie zwykle krótki (do 5 lat). Dzierżawienie całych gospodarstw na wieloletnie umowy (powyżej 10 lat) nadal będzie bardzo ograniczone. Rynek dzierżawy między sąsiadami w 1999 roku będzie kształtowany przez niepewność jaka wynika wśród rolników z braku klarownej polityki rolnej państwa, a dzierżawa będzie stanowi-

ła instrument umożliwiający odłożenie w czasie decyzji dotyczących przyszłości gospodarstwa rolnego i rodziny.

Czynsze dzierżawne

Czynsze za grunty wydierżawione z Zasobu Agencji w 1998 roku wynosiły średnio w kraju 2,0 dt pszenicy z 1 ha i były wyższe o 0,2 dt pszenicy od czynszu płaconego w umowach dzierżawców z 1997 roku. Zmiany w tym zakresie były niewielkie, ze względu na utrzymującą się niską opłacalność produkcji rolniczej w całym 1998 roku. Wahania wysokości średnich czynszów w poszczególnych kwartałach także były niewielkie i wynosiły średnio: w I kw. 2,0, w II kw. 1,8, w III kw. 2,3 i w IV kw. 1,8 dt pszenicy za 1 ha dzierżawionego gruntu. W układzie przestrzennym województw zróżnicowanie czynszów dzierżawnych było jednak duże (tabl. 5), a różnice w skrajnych województwach, tzn. z najniższym i najwyższym czynszem kształtowały się jak 8,7:0,5 dt pszenicy na 1 ha.

W rankingu 10 województw z relatywnie najwyższymi czynszami znalazły się głównie województwa z centralnej i południowej Polski, a średnie czynsze w tej dziesiątce województw w 1998 roku wynosiły 4,6 dt pszenicy. Natomiast średnie czynsze 10 województw o relatywnie najniższych czynszach kształtowały się na poziomie 0,9 dt pszenicy z 1 ha i dotyczyły województw o słabych gruntach, zwykle pochodzących nie z majątku byłych PGR ale z PFZ (małe działki).

Tabela 5

Województwa o relatywnie najwyższych i relatywnie najniższych
czynszach dzierżawnych w 1998 roku płaconych AWRSP

Województwa o relatywnie WYSOKICH czynszach	w dt pszenicy z ha	Województwa o relatywnie NISKICH czynszach	w dt pszenicy z ha
1. warszawskie	8,7	1. białkopodlaskie	0,5
2. wrocławskie	5,3	2. piotrkowskie	0,6
3. włocławskie	4,8	3. kieleckie	0,8
4. krakowskie	4,6	4. nowosądeckie	0,9
5. toruńskie	4,4	5. łomżyńskie	0,9
6. bielskie	4,3	6. sieradzkie	1,0
7. tarnobrzeskie	3,7	7. skierniewickie	1,0
8. lubelskie	3,7	8. koszalińskie	1,1
9. zamojskie	3,3	9. rzeszowskie	1,1
10. płockie	3,2	10. suwalskie	1,1

Źródło: Dane AWRSP, obliczenia własne.

Jeżeli chodzi o czynsze dzierżawne na rynku sąsiedzkim to pod tym względem w latach 1997 i 1998 nie nastąpiły zasadnicze zmiany i można przyjąć, że

poza podatkiem rolnym w 1/3 dzierżaw opłata wynosiła do 200 zł z 1 ha, 1/3 dzierżawców płaciła czynsze wynoszące od 201 do 1000 zł z hektara, a pozostała 1/3 dzierżawiła ziemię za podatek oraz różnego rodzaju naturalia oraz pomoc w pracach polowych, w konserwacji budynku mieszkalnego, usługach pielęgnacyjnych itp.

W 1999 roku przewiduje się, że czynsze dzierżawne na rynku chłopskim wzrosną nieznacznie (o ok. 10%), a tylko incydentalnie więcej (do 25%) ze względu na to, że opłacalność produkcji rolniczej jest niska. Będzie wiele dzierżaw chłopskich bezumownych, polegających na uprawie ziemi tylko za podatek i niewielkiej wartości naturalia, w kwocie 100-500 zł z 1 ha. Te tanie dzierżawy będą zwykle krótkoterminowe (do 3 lat) i najczęściej wynikające z trudnej sytuacji życiowej właściciela. Natomiast dzierżawy gruntów skarbowych w 1999 roku będą wyższe o ok. 10-15% niż w 1998 roku. Agencja nadal będzie oferowała dzierżawy działek mniej atrakcyjnych niż to miało miejsce 2-3 lata temu. Część z nich to będą zwroty gruntów, które wcześniej były w dzierżawie, ale z różnych powodów nastąpiło rozwiązanie umowy.

BARBARA WOJSZNIS, SŁAWOMIR IGNATIUK
Politechnika Białostocka

PROBLEMY GOSPODARSTW ROLNICZYCH BEZ NASTĘPCÓW W PÓŁNOCNO-WSCHODNIM REGIONIE KRAJU

Regionalne problemy rozwoju gospodarczego, a w tym rozwoju rolnictwa od dawna były w Polsce przedmiotem dociekań i badań. Wynika to z tego, że każdy regionalny obszar charakteryzuje się odmienną specyfiką gospodarczą, ekonomiczną i kulturową oraz w związku z tym osiąga różne efekty ekonomiczno-finance z prowadzonej działalności gospodarczej (tak w ujęciu globalnym, jak i działowo-branżowym). Zatem w jednych regionach notowany jest wysoki poziom życia ludności, w innych odwrotnie. Jest to zrozumiałe, ponieważ rozmieszczenie obiektów przemysłowych i innych, gwarantujących miejsca pracy, nie jest w poszczególnych regionach proporcjonalne, zaś przestrzeń rolnicza charakteryzuje się nie tylko różną jakością gleb, ale różnymi warunkami klimatycznymi, wywierającymi wpływ na przebieg procesów wytwórczych w rolnictwie. Z tych też względów mało realna wydaje się to, że w poszczególnych regionach kraju wyrównany zostanie poziom życia ludności poprzez dowolne regulowanie natężeniem poziomu czynników, wywierających wpływ na rozwój regionalny kraju. Natomiast za rzecz naturalną należy uznać dążenie ludności danego regionu do osiągania coraz to lepszego poziomu życia.

Północno-wschodni region kraju, zwany często w piśmiennictwie „ścianą wschodnią”, charakteryzuje się następującymi parametrami:

- niskim poziomem urbanizacji,
- w procesach wytwórczych dominuje rolnictwo,
- podstawową gałęzią przemysłu, wytwarzającą ponad 50% wartości dóbr w przemyśle ogółem, jest przemysł spożywczy,
- najsurowsze w odniesieniu do pozostałych regionów kraju warunki przyrodnicze (najniższe temperatury, najkrótszy okres wegetacji roślin),
- bardzo słaba jakość gleb,

- przeciętna wielkość gospodarstwa rodzinnego (rolniczego) wynosi o około 2,0 ha więcej niż przeciętna w kraju,
- niski poziom dochodów ludności.

Natomiast do niepodważalnych walorów tego regionu zaliczyć należy:

- czyste, a więc stosunkowo mało skażone środowisko naturalne,
- sprzyjające warunki dla rozwoju przemysłu spożywczego,
- możliwość osiągania dobrych efektów produkcyjnych z chowu i hodowli bydła mlecznego.

Charakterystyczną cechą rolnictwa północno-wschodniej części kraju jest ciągła migracja ludności wiejskiej do miast, w wyniku czego często we wsi liczącej 40-50 gospodarstw tylko 5-7 właścicieli posiada następców. Dla praktyki gospodarczej, gospodarstwa bez następców mają duże znaczenie w aspekcie dwóch zagadnień o charakterze społeczno-ekonomicznym. Pierwsze dotyczy obniżania kosztów produkcji w drodze wprowadzania postępu technicznego, zaś drugie zagospodarowania użytków rolnych, pozostawianych przez gospodarstwa bez następców. Oba problemy w jednakowym stopniu należą do skomplikowanych oraz wywierają bezpośredni lub pośredni wpływ na funkcjonowanie rolnictwa, a w szczególności na ocenę jego efektywności. Posiada to istotne znaczenie w procesie oceny naszego rolnictwa przez odpowiednie komisje Unii Europejskiej, a tym samym i w procesie przyjęcia Polski na członka Unii. Wydawać by się mogło, że duża liczba gospodarstw bez następców będzie miała istotny wpływ na koncentrację produkcji. W rzeczywistości brak popytu na ziemię, a stąd wynika brak zainteresowania powiększaniem arealu użytków rolnych nawet przez gospodarstwa utrzymujące się tylko z rolnictwa i posiadające następców. Należy sądzić, że główną przyczyną jest niska rentowność produkcji rolniczej, wynikająca z niskich cen na płody i produkty rolnicze. W gospodarce rynkowej prawidłowością jest obniżanie kosztów własnych i oferowanie produktów po cenach konkurencyjnych, w miarę możliwości niskich. Jednak w rolnictwie funkcjonuje inne zjawisko, a mianowicie import płodów rolnych z krajów, w których produkcja rolnicza jest dotowana, a także niższe są koszty produkcji, ze względu na większy obszar gospodarstw i szeroko stosowaną specjalizację. Wobec takiej sytuacji nasz rolnik jest bezradny, stąd ogranicza produkcję. A to już jest zjawisko szczególnie niebezpieczne w aspekcie społecznym.

Na podstawie badań, prowadzonych przez ODR oraz doświadczeń praktycznych można twierdzić, że w warunkach północno-wschodniej części kraju typowe gospodarstwo rolnicze o powierzchni do 5,0 ha użytków rolnych nie jest w stanie zapewnić rodzinie minimalnych warunków bytu. Właściciel małego gospodarstwa nie posiada środków finansowych na zakup nawozów, maszyn, materiału siewnego i hodowlanego i stąd z roku na rok obniża się poziom produkcji. Zatem nie ma żadnych szans samodzielnego funkcjonowania w gospo-

darce rynkowej, zaś jego losy zależą od polityki państwa. W związku z powyższym takie gospodarstwa wykluczono z badań, koncentrując uwagę na właścicielach gospodarstw posiadających powierzchnię użytków rolnych większą od 5,0 ha i zajmujących się produkcją zwierzęcą.

Przyjęto również, że obszarem badań, stanowiącym próbę generalną, będzie jedna, wybrana losowo spółdzielnia mleczarska, spośród 8 działających w woj. białostockim. W wyniku losowego wyboru próby do badań wytypowana została Spółdzielnia Mleczarska w Łapach. Zbiorowość generalną stanowią gospodarstwa rolnicze o powierzchni powyżej 5,0 ha UR, zajmujące się chowem bydła mlecznego i mające podpisaną z tą spółdzielnią mleczarską umowę na dostawę mleka.

Próba generalna, w ujęciu administracyjnym, obejmuje 6 gmin, w skład których wchodzi 152 wsi. W obrębie tych wsi w roku 1997 produkcją mleka towarowego zajmowało się 2571 właścicieli gospodarstw. Nie wszystkie gospodarstwa spełniały warunki, stawiane w założeniach do badań. Zatem próba generalna składała się z 1426 gospodarstw co stanowiło 55,5% dostawców mleka ogółem. Podkreślić należy, że próbę generalną stanowiły gospodarstwa pod względem ekonomicznym i organizacyjnym najbardziej prężne, wykazujące pełną zdolność do samofinansowania się i najczęściej wiążące swe przyszłe losy ze wsią.

Celem badań było określenie liczby gospodarstw bez następców w tej najbardziej rojującej grupie producentów rolnych. Dla zarejestrowania niezbędnych informacji źródłowych opracowano arkusz obserwacyjny, w którym rejestrowano, poza podstawowym pytaniem (czy gospodarstwo posiada następcę) następujące dane: powierzchnię użytków rolnych, kierunek produkcji, liczbę osób ogółem i czynnych w zawodzie rolnika, liczbę bydła ogółem, w tym krów, wydajność mleczną krowy, sprzedaż mleka dla spółdzielni mleczarskiej.

Z tego względu, że badania takie prowadzone były w północno-wschodniej części kraju poraz pierwszy, określenie minimalnej wielkości próby w odniesieniu do generalnej populacji było bez przeprowadzenia badań testacyjnych bardzo utrudnione. Postanowiono badaniami objąć co najmniej 15% populacji próby generalnej, to znaczy 230 obiektów.

Pojęciem „gospodarstwo bez następcy” objęto te gospodarstwa, w których nie było prawnego spadkobiercy w rodzinie, zaś właściciel deklarował przekazanie ziemi na rzecz Skarbu Państwa za rentę, sprzedaż, oddanie w dzierżawę itp. Najczęściej dzieci takich właścicieli gospodarstw zdobyły wykształcenie, znalazły pracę w mieście i nie mają zamiaru wracać do zawodu rolnika.

Charakterystykę badanych gospodarstw przedstawiono w tabeli 1. Z zawartych w niej danych wynika, że badaniami objęto 230 gospodarstw, co stanowi 16,6% populacji próby generalnej. Badane gospodarstwa podzielono na 4 grupy obszarowe: 5,1-10,0 ha UR; 10,1-15,0 ha UR; 15,1-20,0 ha UR; powyżej 20,0 ha UR. Przeciętny obszar badanego gospodarstwa wynosił 15,4 ha UR, w tym w badanych grupach obszarowych, według kolejności wzrastającej: 7,7 ha,

12,6 ha, 17,3 ha i 27,0 ha UR. Użytki zielone całej badanej populacji stanowiły 39,6%, co podkreśla celowość zajmowania się chowem bydła mlecznego i możliwość uzyskiwania dobrych dochodów z prowadzonej działalności gospodarczej. Przeciętna liczba osób w gospodarstwie, jak również osób czynnych w zawodzie rolnika była najwyższa w grupie gospodarstw o powierzchni powyżej 20,0 ha UR, zaś najmniejsza w gospodarstwach od 5,1 do 10,0 ha UR.

Tabela 1

Charakterystyka badanych gospodarstw

Grupa obszarowa w ha UR	Liczba badanych gospod.	Powierzchnia UR ogółem	Przeciętna powierzchnia gospodarstwa w ha			Liczba osób w gospodarstwie		Liczba gospodarstw bez następców
			UR	grunty orne	łąki i pastwiska	ogółem	w zawodzie rolnika	
5,1-10,0	66	509,8	7,7	4,6	3,1	3,4	1,6	3,9
10,1-15,0	66	831,1	12,6	7,9	4,7	4,2	1,9	22
15,1-20,0	47	816,1	17,3	10,2	7,1	4,0	1,7	10
pow. 20,0	51	1377,9	27,0	16,2	10,8	4,7	2,1	6
Razem /średnio	230	3534,9	15,4	9,3	6,1	4,1	1,8	77

Źródło: Wyniki badań własnych.

Liczba gospodarstw bez następców wynosiła w badanej zbiorowości 77, co stanowiło 33,5% badanych gospodarstw ogółem. Na podkreślenie jednak zasługuje lokalizacja gospodarstw bez następców w poszczególnych grupach obszarowych. Największa ich liczba była w grupie gospodarstw o najmniejszym obszarze użytków rolnych. Udział gospodarstw bez następców w tej grupie obszarowej stanowił 59,0% ogólnej liczby badanych gospodarstw, zaś ich powierzchnia użytków rolnych, co wynika z danych tabeli 2, stanowiła 60,4% powierzchni ogółem. W grupie obszarowej 10,1-15,0 ha UR udział gospodarstw bez następców stanowił 33,3% badanego podzbioru, zaś w następnych grupach według kolejności: 21,2% i 11,8%.

Z przedstawionych informacji wynika bardzo logiczna zależność: wraz ze wzrostem powierzchni użytków rolnych gospodarstwa rolnicze maleje liczba gospodarstw bez następców. Na podstawie zarejestrowanej prawidłowości można sformułować wniosek następujący: powierzchnia arealu użytków rolnych będzie decydowała o opłacalności produkcji rolniczej, stąd koncentracja produkcji rolniczej jest zjawiskiem na terenie północno-wschodniej części kraju nieuniknionym. Podkreślić należy, że badaniami nie objęto gospodarstw do 5,0 ha UR, w których liczba gospodarstw bez następców była z pewnością największa oraz gospodarstw nie zainteresowanych intensyfikacją produkcji rolniczej. W świetle powyższego można stwierdzić, że proces „starzenia się”

wsi w północno-wschodniej części kraju przebiega ze szczególnym nasileniem, stąd w perspektywie 10-15 lat przeciętna powierzchnia gospodarstwa rolniczego, jeśli tylko władze centralne będą prowadziły właściwą politykę rolną, wynosiła będzie około 20,0 ha UR. Zatem spełniony zostanie wymóg Unii Europejskiej w zakresie przeciętnej powierzchni gospodarstwa wiejskiego.

Do bardzo istotnych problemów w aspekcie społecznym zaliczyć należy produktywność gospodarstw rolniczych. Wynika to chociażby z następującej prostej zależności: *większa wydajność jednostkowa — niższe koszty produkcji, konkurencyjne ceny produktów finalnych — większe zyski producentów*. Z powyższego względu w trakcie badań starano się odpowiedzieć na pytanie: jakie efekty produkcyjne osiągają właściciele gospodarstw bez następców oraz jak traktują swój warsztat pracy? W związku z tym, w oparciu o zgromadzone materiały, porównano osiągane wyniki produkcyjne w zakresie chowu bydła przez gospodarstwa bez następców z wynikami osiąganymi przez gospodarstwa z następcami. W tabeli 2, poza charakterystyką gospodarstw bez następców, zamieszczono wydajność mleczną krowy oraz sprzedaż mleka w ciągu roku, przypadającą na przeciętne gospodarstwo rolnicze, w poszczególnych grupach obszarowych. Z zamieszczonych danych wynika, że przeciętna roczna wydajność krowy w badanych gospodarstwach bez następców wynosiła 3128 l. Była ona o 230 l niższa od analogicznej wydajności w gospodarstwach z następcami. Znaczące różnice wystąpiły w poszczególnych grupach obszarowych, ponieważ w gospodarstwach o najniższym areale użytków rolnych różnica wyniosła 166 l, zaś w następnych według wzrastającej kolejności: 58, 234 i 383 litrów mleka. Podobną prawidłowość zarejestrowano w zakresie sprzedaży mleka przez przeciętne gospodarstwo, w badanych grupach obszarowych. Różnice, w sprzedaży między gospodarstwami z następcami i bez następców, w analogicznym jak wyżej ujęciu były następujące: 487; 1146; 5406 i 6651 litrów mleka. Na podstawie powyższego można sformułować stwierdzenie, że w obszarowo dużych gospodarstwach właściciele bez następców w mniejszym stopniu zainteresowani są intensyfikacją produkcji rolniczej niż właściciele dużych gospodarstw z następcami.

Należy zwrócić uwagę również na liczbę krów mlecznych w przeciętnym gospodarstwie z następcami i bez następców. Jest ona zbliżona, ponieważ tylko w grupie obszarowej 15,1 - 20,0 ha UR była istotna różnica i wynosiła 1,5 sztuki. Bardzo zbliżona była powierzchnia użytków rolnych przeciętnego gospodarstwa w poszczególnych grupach obszarowych (z następcami różnice wynoszą według wzrastającej kolejności obszaru UR: 0,2; 0,1; 0,3; 0,2 ha UR). Większa natomiast była różnica w przeciętnej liczbie osób w rodzinie w gospodarstwach z następcami (o 24,2%), w stosunku do gospodarstw bez następców.

Tabela 2

Charakterystyka gospodarstw bez następców

Grupa obszarowa w ha UR	Powierzchnia UR ogółem	Przeciętna powierzchnia gospodarstwa	Liczba osób w gospodarstwie		Przeciętna liczba w gospodarstwie		Wydajność mleczna krowy	Sprzedaż mleka w roku przez przeciętne gospodarstwo w l
			ogółem	w zawodzie rolnika	bydła	krow		
5,1-10,0	307,7	7,9	3,1	1,7	6,5	3,5	3069	9174
10,1-15,0	274,6	12,5	3,5	2,0	11,1	5,4	3172	15295
15,1-20,0	176,0	17,6	2,9	1,6	14,4	6,3	3240	18400
pow. 20,0	163,0	27,2	3,7	2,0	28,5	11,0	3033	27300
razem/ średnio	921,3	12,0	3,3	1,8	15,1	6,5	3128	17542

Źródło: Wyniki badań własnych.

Na podstawie przedstawionych materiałów można sformułować następujące wnioski:

1. W gospodarstwach rolniczych, posiadających powierzchnię ponad 5,0 ha UR i zajmujących się chowem bydła mlecznego stwierdzono 33,5% właścicieli gospodarstw bez następców. Największy ich udział, bo wynoszący 59,0%, stwierdzono w grupie obszarowej 5,1-10,0 ha UR. W grupie obszarowej powyżej 20,0 ha UR udział takich gospodarstw wynosił 11,8%.
2. Produkcyjność gospodarstw bez następców, we wszystkich grupach obszarowych, a w szczególności w grupie 5,1-10,0 ha UR, jest niższa w odniesieniu do gospodarstw rolniczych posiadających następców.

LITERATURA:

1. S.Ignatiuk, B.Wojsznis: Perspektywy rozwoju przemysłu spożywczego woj. białostockiego w świetle analiz i badań. Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej. Ekonomia i Zarządzanie, Zeszyt Nr 2, 1998 r.
2. W.Kamiński: Gospodarka żywnościowa Polski w ujęciu przestrzennym. PWRiL, Warszawa 1989 r.
3. B.Wojsznis, S.Ignatiuk: Eksploatacja ciągników i maszyn rolniczych w gospodarstwach rodzinnych woj. białostockiego. Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej. Bodowa i Eksploatacja Maszyn, Nr 4, 1997 r.

MARIAN PODSTAWKA, ALEKSANDRA WICKA
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

ZRÓŻNICOWANIE DOCHODOWE GMIN WIEJSKICH W POLSCE

Wstęp

W Polsce od 1990 r. działa samorząd terytorialny, którego głównym elementem jest gmina, która może mieć charakter miejski, wiejski lub miejsko-wiejski. Gminy są zróżnicowane pod względem dochodów a także liczby mieszkańców. Szczegółowe informacje dotyczące struktury gmin ze względu na liczbę mieszkańców przedstawia tab. 1.

Na swoim terenie gmina realizuje wiele zadań o znaczeniu lokalnym. Są to zarówno zadania własne (prowadzenie spraw z zakresu ładu przestrzennego, np. gospodarka terenami, zaopatrzenie w wodę itp.) jak i zadania zlecone z zakresu administracji rządowej. Szczegółowy wykaz tych zadań oraz kompetencji gminy zawiera ustawa z 17 maja 1990 r. (Dz. U. nr 34, poz. 198, z późniejszymi zmianami, ostatnie Nr 90, poz. 446 z 1995 r.) o podziale zadań i kompetencji pomiędzy organy gminy, a organy administracji rządowej. Podział zadań gminy na własne i zlecone jest zmienny i zależy w danym okresie od polityki społecznej, gospodarczej i administracyjnej państwa. Zadania własne i zlecone gminy mają różne źródła finansowania. Zadania własne finansowane są z dochodów tzw. własnych i subwencji ogólnej, zaś zadania zlecone finansowane są z dotacji celowych.

Realizacja jakichkolwiek zadań możliwa jest jednak tylko dzięki dochodom jakie zasilają budżet gminy. Gmina prowadzi bowiem samodzielną gospodarkę finansową w oparciu o zaplanowany budżet (wpływy i wydatki).

Regulacją prawną określającą źródła pochodzenia dochodów i sposób ich pozyskiwania jest ustawa o finansowaniu gmin z dnia 10 XII 1993 r. (Dz. U. Nr 129, poz. 600 wraz z jej nowelizacją z 22 XII 1995 r.) i inne dodatkowe akty prawne, które świadczą o ścisłym związku finansów lokalnych z finansami państwa.

Tabela 1

Struktura gmin w Polsce według ich mieszkańców w 1996 r.

Grupy gmin wg liczby ludności	Ogółem	%	Gminy miejskie	%	Gminy wiejskie	%	Gminy miejsko-wiejskie	%
Ogółem	2486	100	316	100,0	1606	100,0	564	100,0
w tym:								
Poniżej 2500	28	1,1	3	0,9	23	1,4	2	0,4
2500-4999	544	22,0	19	6,0	508	31,6	17	3,0
5000-7499	668	26,9	17	5,3	568	35,4	83	14,7
7500-9999	412	16,6	10	3,1	300	18,7	102	18,1
10.000-14.999	346	13,9	28	8,8	167	10,4	151	26,8
15.000-19.999	153	6,1	39	12,3	32	2,0	82	14,5
20.000-39.999	198	7,9	78	24,6	8	0,5	112	19,8
40.000-99.999	92	3,7	77	24,3	–	–	15	2,7
100.000-199.999	25	1,0	25	7,9	–	–	–	–
200.000 i więcej	20	0,8	20	6,3	–	–	–	–

„–” oznacza, że nie ma gmin danego typu w odpowiedniej grupie pod względem liczby ludności.

Źródło: Rocznik statystyczny GUS 1997 r.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie zróżnicowania dochodowego gmin wiejskich w Polsce i próba oceny polityki państwa dotyczącej ich wyrównywania.

W prowadzonej analizie wyodrębniono następujące rodzaje dochodów gmin:

- dochody „własne” – podatki wpłacane bezpośrednio na rachunek gminy, dochody z tytułu udziału gminy w podatkach dochodowych – pozyskiwane przez urzędy skarbowe;⁽¹⁾
- subwencje i dotacje – otrzymywane z budżetu państwa;
- dochody uzyskiwane przez gminę z innych źródeł (pozabudżetowych).

Wydzielenie tych kategorii, a zwłaszcza dochodów „własnych” pozwoliło dokonać oceny zdolności gmin jeśli chodzi o wytworzenie dochodów (wielkość ich jest bowiem uwarunkowana m.in. zasobami gminy i aktywnością społeczności lokalnej). Tym samym możliwym była także ocena wpływu subwencji i dotacji na poziom dochodów ogólnych gmin.

W celu otrzymania niezbędnych informacji analizie poddano dochody budżetowe 1609 gmin wiejskich za 1996 r. Analizę przeprowadzono w ujęciu lokalnym (kraj jako całość), regionalnym (województwami) i wewnątrzregionalnym

(1) Dochody lokalne i należne gminie środki z podatków dochodowych to dochody własne. (R.Brol: Gospodarka lokalna. Akademia Ekonomiczna Wrocław, 1995)

(gminy w obrębie województwa). Dzięki temu możliwe było zobrazowanie sytuacji finansowej gmin wiejskich w skali całego kraju, w ramach poszczególnych województw oraz województw jako zbiorowości gmin.

Dane liczbowe wykorzystane w pracy zostały udostępnione przez Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego.

Niezbędne obliczenia statystyczne zostały wykonane przy użyciu programów statystycznych: Statgraphics i Statistica.

1. Zróżnicowanie dochodów ogólnych gmin w ujęciu lokalnym, regionalnym i wewnątrzregionalnym

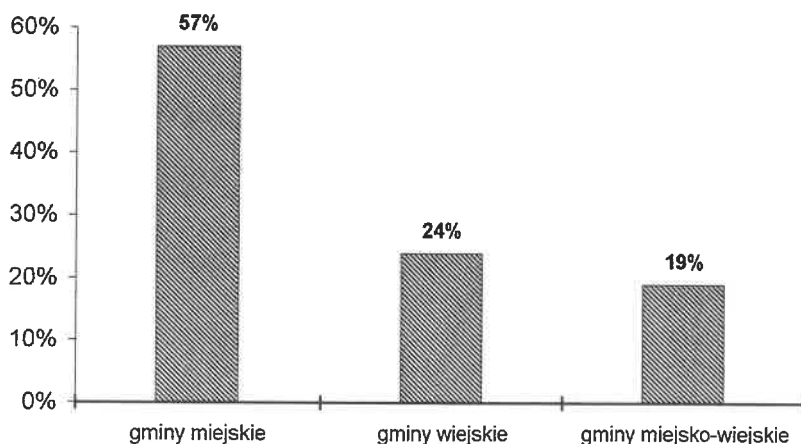
Dochody budżetowe gmin zostały podzielone na wspomniane dwie kategorie: na dochody ogólne i dochody „własne”. Dochody ogólne są najszerszym pojęciem w klasyfikacji dochodów budżetowych. Jest to łączna suma środków jaką uzyskuje gmina ze wszystkich źródeł finansowania i którą może przeznaczyć na wykonanie postawionych przed nią zadań. Wysokość dochodów ogólnych decyduje o stopniu w jakim będą mogły być zaspokojone potrzeby społeczności lokalnej.

W 1996 r. wszystkie gminy w Polsce uzyskały łącznie ok. 31 mld dochodu ogólnego. Z tej kwoty ponad połowa (57%) trafiła do 316 gmin miejskich, reszta (24%) do 1606 gmin wiejskich i (19%) do 564 gmin miejsko-wiejskich (rys. 1).

Przeciętny dochód ogólny gmin miejskich wynosił w 1996 r. 55 425 tys. zł, gmin miejsko-wiejskich – 10 403 tys. zł, a gmin wiejskich 4 717 tys. zł.

Rysunek 1

Udział w dochodach gmin według ich typów

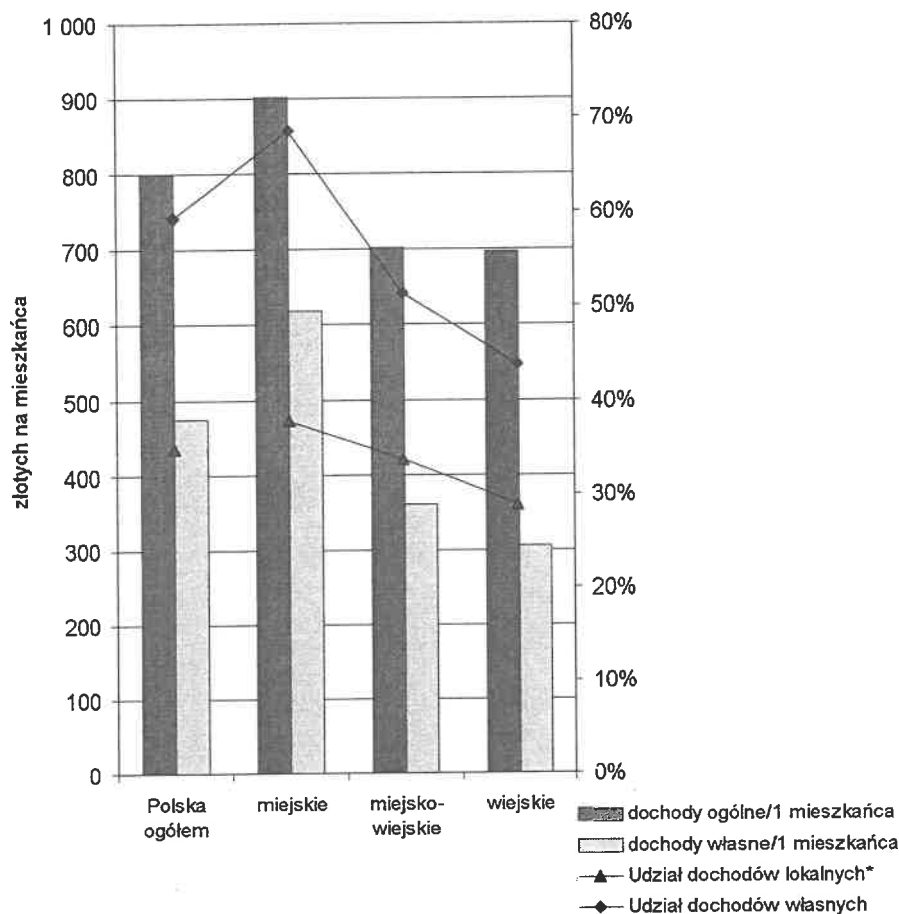


Poziom dochodów ogólnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca był różny w zależności od typu gminy. Najwyższe tego typu wskaźniki dochodów osiągnęły gminy miejskie. Natomiast w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich były one znacznie niższe i zbliżone do siebie (rys. 2).

Inaczej było w przypadku dochodów własnych. Ich poziom, w przeliczeniu na 1 mieszkańca był, podobnie jak w przypadku dochodów ogólnych, najwyższy w gminach miejskich. Wystąpiły natomiast różnice między gminami miejsko-wiejskimi i wiejskimi. W gminach miejsko-wiejskich analizowane wskaźniki dochodowe były o prawie 20% wyższe niż w gminach wiejskich (rys. 2).

Rysunek 2

Poziom dochodów ogólnych i własnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca w różnych typach gmin w Polsce



* dochody lokalne – dochody własne pomniejszone o wpływy z podatków dochodowych od osób fizycznych i prawnych.

Łącznie w 1996 r. gminy wiejskie w Polsce uzyskały dochód ogólny w wysokości 7,5 mld zł. W przeliczeniu na 1 mieszkańca średni dochód ogólny wyniósł wśród nich 698 zł. Zróżnicowanie wynosiło od 5 371 zł na 1 mieszkańca w gminie Kleszczów w województwie piotrkowskim (maksymalny dochód) do 433 zł na 1 mieszkańca w gminie Płońsk (dochód minimalny).

Tabele 2 i 3 przedstawiają dwadzieścia gmin wiejskich i miejskich o najwyższych i najniższych dochodach ogólnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca w Polsce.

Dochody gmin miejskich zostały w nich zamieszczone w celu porównania ich z dochodami gmin wiejskich. Różnice między dochodami ogólnymi na 1 mieszkańca w gminach wiejskich i miejskich wynoszą:

- w przypadku gmin najbogatszych 1485 zł na korzyść gminy wiejskiej (Kleszczów 5371 zł i Łęknica 3886 zł),
- w przypadku gminy najbiedniejszej 75 zł na korzyść gminy miejskiej (Płońsk 433 zł i Kalety 508 zł).

Tabela 2

Gminy wiejskie i miejskie o najwyższych ogólnych dochodach budżetowych na 1 mieszkańca w 1996 roku

Nazwa gminy wiejskiej, województwo	Średni ogólny dochód na 1 mieszkańca w zł	Nazwa gminy miejskiej, województwo	Średni ogólny dochód na 1 mieszkańca w zł
Kleszczów, woj. piotrkowskie	5 371	Łęknica, woj. zielonogórskie	3 886
Kobierzyce woj. wrocławskie	3 321	Krynica Morska, woj. elbląskie	2 551
Rewał woj. szczecińskie	2 776	Łeba, woj. słupskie	2 436
Puchaczów woj. lubelskie	2 690	Czeladź, woj. katowickie	2 165
Mielno woj. koszalińskie	2 058	Jastarnia, woj. gdańskie	1 648
Lubin woj. legnickie	1 922	Karpacz, woj. jeleniogórskie	1 542
Rudna woj. legnickie	1 717	woj. warszawskie	1 541
Sitkówka woj. kieleckie	1 701	Świnoujście, woj. szczecińskie	1 407
Ustronie Morskie, woj. koszalińskie	1 505	Stawków, woj. katowickie	1 394
Omontowice woj. katowickie	1 483	Kostrzyn, woj. gorzowskie	1 344
Tarnowo Podgórne, woj. poznańskie	1 464	Chojnów, woj. legnickie	1 276
Jerzmanowa woj. legnickie	1 460	Sopot woj. gdańskie	1 204
Krupski Młyn woj. katowickie	1 456	Głowno woj. łódzkie	1 204
Bojszowy woj. katowickie	1 436	Aglomeracja poznańska	1 156
Ustka, woj. słupskie	1 413	Bieruń, woj. katowickie	1 123
Stare Babice, woj. warszawskie	1 408	Płock, woj. płockie	1 118
Pszczew, woj. gorzowskie	1 404	Czarna Woda, woj. gdańskie	1 115
Markłowice woj. katowickie	1 384	Legnica, woj. legnickie	1 096
Przykona woj. konińskie	1 367	Rzeszów, woj. rzeszowskie	1 090
Kunice woj. legnickie	1 338	Ząbki, woj. warszawskie	1 090

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS.

W grupie 20 najbogatszych gmin widoczne jest, że gminy wiejskie z tej grupy osiągają wyższe średnie dochody ogólne na 1 mieszkańca niż gminy miejskie. Należy pamiętać, że jest to bardzo mało liczna reprezentacja obu typów gmin. Uzyskiwanie wyższych dochodów na 1 mieszkańca w gminach wiejskich jest możliwe dzięki relatywnie małej liczbie ludności w gminie. Ogólna kwota dochodów jest oczywiście wyższa w gminach miejskich.

W przypadku 20 gmin o najniższych dochodach ogólnych na 1 mieszkańca zaobserwowano odwrotną sytuację. Dochody ogólne na 1 mieszkańca były wyższe w gminach miejskich niż w gminach wiejskich.

Z przedstawionych zestawień nie można wyciągać jednak uogólniających wniosków odnoszących się do całej populacji gmin. Przeciętne dochody ogólne na 1 mieszkańca w gminach miejskich w 1996 r. wynosiły 900 zł, podczas gdy w gminach wiejskich 700 zł.

Tabela 3

**Gminy wiejskie i miejskie o najniższych ogólnych dochodach
budżetowych na 1 mieszkańca w 1996 roku**

Nazwa gminy wiejskiej, województwo	Średni ogólny dochód na 1 mieszkańca w zł	Nazwa gminy miejskiej, województwo	Średni ogólny dochód na 1 mieszkańca w zł
Płońsk, woj. ciechanowskie	433	Kalety woj. częstochowskie	508
Kraśnik, woj. lubelskie	453	Kraśnik, woj. lubelskie	523
Komprac, woj. opolskie	463	Skarżysko Kamienna, woj. kieleckie	526
Radziejów, woj. włocławskie	470	Tomaszów Mazowiecki, woj. piotrkowskie	528
Jasło, woj. krośnieńskie	471	Wejherowo, woj. gdańskie	533
Kozłów, woj. kieleckie	487	Pyskowice, woj. katowickie	549
Rudnik, woj. zamojskie	489	Tarnobrzeg, woj. tarnobrzeskie	552
Radzano, woj. płockie	492	Kościerzyna, woj. gdańskie	564
Godziszów, woj. tarnobrzeskie	492	Boguszów Gorce, woj. .wałbrzyskie	566
Godziesze Wielkie, woj. kaliskie	493	Chojnice, woj. bydgoskie	573
Czerwińsk nad Wisłą, woj. płockie	494	Jarosław, woj. przemyskie	576
Nielisz, woj. zamojskie	495	Ostrowiec Świętokrzyski, woj. kieleckie	576
Bliżyn, woj. kieleckie	497	Rumia, woj. gdańskie	576
Oświęcim, woj. bielskie	498	Pszów, woj. katowickie	581
Ruda Huta, woj. chełmskie	501	Luboń, woj. poznańskie	584
Przytyk, woj. radomskie	501	Ostrów Wielkopolski, woj. .kaliskie	585
Radeczna, woj. zamojskie	503	Żyrardów, woj. skierniewickie	588
Koźminek, woj. kaliskie	504	Orzesze, woj. katowickie	590
Bytów, woj. włocławskie	505	Mława, woj. ciechanowskie	592
Borzecin, woj. tarnowskie	505	Ozorków, woj. łódzkie	593

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wśród wymienionych powyżej gmin zdecydowanie wyróżnia się gmina wiejska Kleszczów, w której dochód na mieszkańca wynosi 5 371 zł. Doskonała sytuacja finansowa tej gminy wynika z położenia na jej terenie elektrowni i kopalni odkrywkowej węgla brunatnego. Opłaty jakie wpływają na rachunek gminy za dewastowanie środowiska naturalnego stanowią główną część jej wpływów budżetowych. Z połączenia wysokich dochodów i efektywnego nimi zarządzania powstała najbogatsza gmina wiejska w Polsce, w której rozwija się drobny przemysł, corocznie inwestuje się około 25 mln zł i poprawia się infrastruktura lokalna.⁽²⁾

Gmina ta jest jednak swoistym ewenementem w skali kraju, a jej wysokie dochody są w dużej mierze skutkiem „szczęśliwego” położenia. W związku z tym przy badaniu zróżnicowania wewnątrzregionalnego została ona pominięta.

W skali kraju o przestrzennym zróżnicowaniu dochodów świadczy wartość współczynnika zmienności, który dla wszystkich badanych gmin wynosił 31%. Jest to dowodem na to, iż w Polsce istnieją zarówno gminy o bardzo wysokich dochodach ogólnych jak i o bardzo niskich. W porównaniu jednak do obliczonego w dalszej części pracy współczynnika zmienności dla dochodów własnych, który wynosi 67% jest to wartość znacznie mniejsza. Tu bowiem ujawnia się wyrównujące działanie subwencji, które wchodzi w skład dochodów ogólnych i których zadaniem jest niwelowanie przynajmniej w pewnym stopniu ogromnych różnic w sytuacji finansowej gmin.

Zróżnicowanie dochodów ogólnych w ujęciu regionalnym (województwami) przybrało inną postać aniżeli w ujęciu lokalnym. Współczynnik zmienności wynosił tu 14%, świadczy to o mniejszym zróżnicowaniu dochodów gmin między poszczególnymi województwami. Jest to zrozumiałe, gdyż w każdym województwie znajdują się gminy o wyższych i o niższych dochodach, które zostały uśrednione w ich obrębie.

Najwyższe przeciętne dochody ogólne na 1 mieszkańca osiągnęły gminy wiejskie w województwach: legnickim (1 042 zł), wrocławskim (953 zł), warszawskim (915 zł), szczecińskim (889 zł), jeleniogórskim (879 zł).

Województwa o najniższych dochodach na 1 mieszkańca to: wrocławskie (602 zł), zamojskie (610 zł), częstochowskie (612 zł), radomskie (618 zł), skiernewickie (619 zł).

Wielkość dochodów ogólnych gmin wiejskich w przeliczeniu na 1 mieszkańca w województwach w skali całego kraju przedstawiono na wykresie słupkowym (rys. 4), natomiast ich rozkład w kraju na kartogramie (rys. 3).

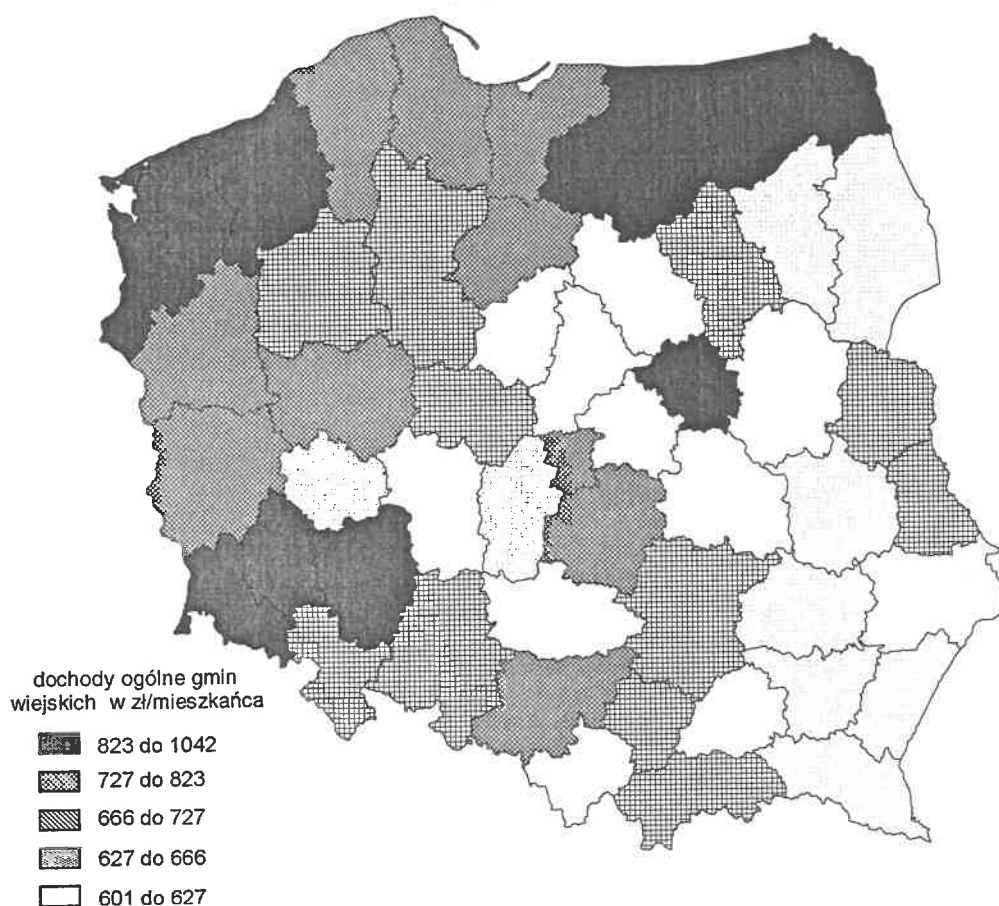
Z przedstawionej mapy wynika, że województwa o najwyższych dochodach ogólnych na 1 mieszkańca położone są w przeważającej liczbie w północno-zachodniej części kraju i częściowo w pasie południowo-zachodnim

(2) Ekstraklasa burmistrzów i wójtów. Wprost nr 39, 1998 r.

(za wyjątkiem województwa piotrkowskiego i warszawskiego). Są to tereny o wynikającym już z tradycji lepszym rozwoju gospodarczym lub tereny nadmorskie. Historycznie należały one do byłego zaboru pruskiego, który charakteryzował się dynamicznym rozwojem zarówno infrastrukturalnym jak i gospodarczym.

Rysunek 3

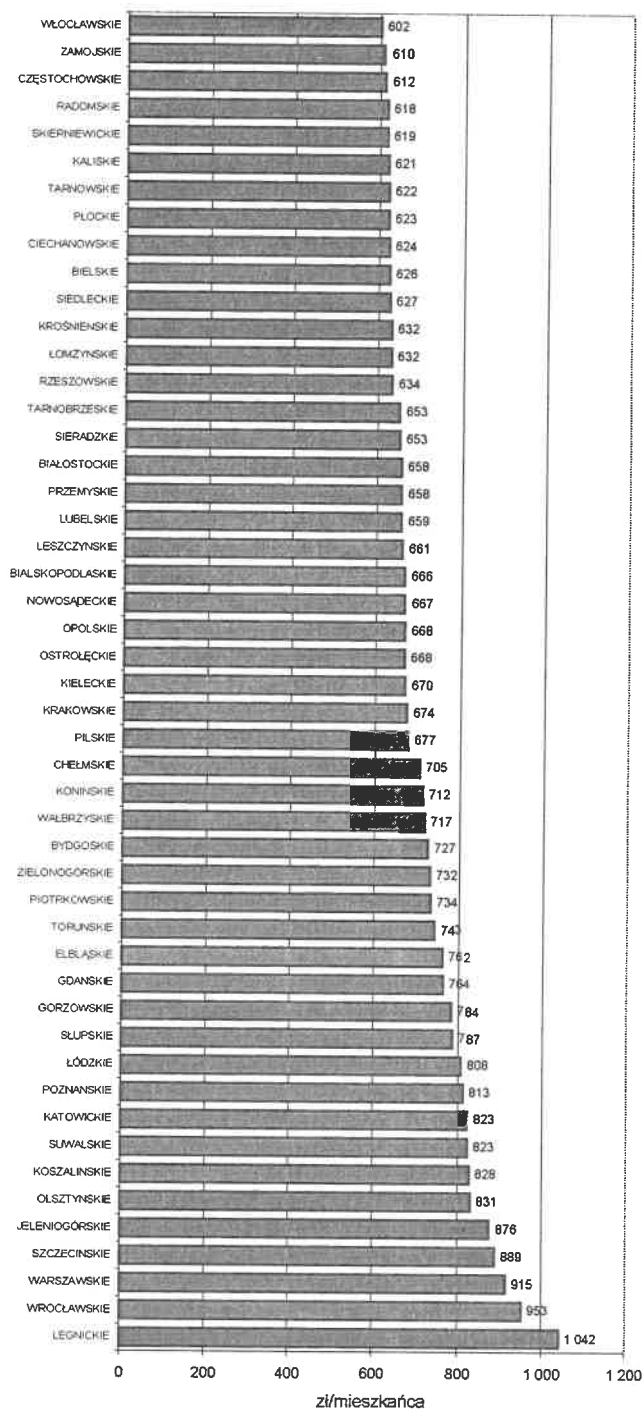
Zróżnicowanie przestrzenne dochodów ogólnych w gminach wiejskich w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 1996 r. (średnie dla województw)



Województwa zaś o najniższych dochodach ogólnych na 1 mieszkańca, generalnie ułożone są w środkowej części kraju i na wschodzie. Poza dwoma województwami w pasie Polski południowej.

Rysunek 4

Średnie dochody ogólne na 1 mieszkańca w gminach wiejskich
według województw w 1996 roku



Wyraźne zróżnicowanie dochodowe występuje także w obrębie pojedynczych województw. Współczynnik zmienności wewnątrzregionalnej zawiera się w przedziale od 8% (dla województw: bydgoskiego, pilskiego, skierniewickiego) do 57% (dla województwa wrocławskiego). Średni dochód ogólny na 1 mieszkańca w tym województwie wynosi 917 zł. Kwota ta jest więc wyższa od średniego dochodu ogólnego (średnia arytmetyczna) na 1 mieszkańca gmin wiejskich w kraju, który wynosił 710 zł. Natomiast w województwach o współczynniku zmienności 8% dochód średni na 1 mieszkańca waha się od 623 zł (skierniewickie) do 688 zł (pilskie), co jest kwotą niewiele mniejszą od średniej krajowej.

Tak duża rozpiętość współczynnika zmienności świadczy jednak o tym, że w niektórych regionach sytuacja dochodowa gmin jest znacznie bardziej zróżnicowana niż średnio w całym kraju (współczynnik zmienności 31%).

Z analizy tej wynika, że województwa charakteryzujące się wysokim poziomem dochodów ogólnych, zazwyczaj mają także wysoki współczynnik zmienności, co pozwala dojść do wniosku, że na ich terenie mogą występować zarazem gminy o bardzo wysokich i bardzo niskich dochodach budżetowych.

Dochody ogólne stanowią kategorię, która nie pozwala stwierdzić w jakim stopniu sytuacja finansowa gminy zależy od jej faktycznych możliwości dochodowych, a w jakim od państwa i jego polityki. Polityki mającej na celu wyrównanie dochodów gmin realizowanej przez system dotacji i subwencji.

Udział poszczególnych rodzajów dochodów gmin wiejskich przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4

Struktura dochodów ogólnych gmin wiejskich w Polsce w latach 1995-1996
(w %)

Lata	Dochody własne	Subwencje i dotacje	Dochody pozabudżetowe
1995	60,8	37,0	2,3
1996	43,8	53,1	3,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS.

W 1996 r. w gminach wiejskich 53,1% ogólnych dochodów pochodziło z dotacji i subwencji, zaś w 1995 r. tylko 37%. Zwiększenie w budżecie udziału dotacji i subwencji nastąpiło w związku z wliczeniem do subwencji ogólnej subwencji na zadania oświatowe (w związku z przekazaniem gminom finansowania szkół). Spadek zaś dochodów własnych spowodowany był m.in. zmianą zasad udziału gmin w podatku dochodowym od osób fizycznych. Mimo niewielkiego znaczenia tej kategorii wpływów w budżetach gmin w badanym okresie na uwagę zasługuje nieznaczny wzrost udziału środków pozabudżetowych przeznaczonych na finansowanie zadań gmin.

2. Zróżnicowanie dochodów własnych gmin w ujęciu lokalnym, regionalnym i wewnątrzregionalnym

Dochody własne są bardzo ważną kategorią zawartą w budżecie gminy. Składają się na nią podatki, udziały gminy w podatkach, opłaty i dochody majątkowe. Od ich poziomu zależy realizacja zadań własnych gminy, którymi są między innymi sprawy gminnych dróg, ulic i mostów, ochrony zdrowia i opieki społecznej, oświaty, porządku publicznego i lokalnego transportu zbiorowego. Dodatkowo zadania własne są finansowane z subwencji (ogólnej, oświatowej i wyrównawczej). Działania podejmowane w ramach zadań własnych dotyczą spraw najbardziej bezpośrednio interesujących mieszkańców gminy. Należy tu więc nadmienić, że im wyższy poziom dochodów własnych, tym lepiej zaspokojone potrzeby społeczne i większa niezależność finansowa gminy.

W 1996 r. gminy wiejskie w Polsce osiągnęły łącznie 3,3 mld zł dochodów własnych, z czego średnio na 1 mieszkańca przypadała kwota 306 zł.

Na rysunku 5 przedstawiono wysokość dochodów własnych gmin wiejskich na 1 mieszkańca w 1996 r. średnio w województwach. Województwa o najwyższych wskaźnikach dochodów na 1 mieszkańca leżą w południowo-zachodnim pasie Polski i częściowo północnym (oprócz województw warszawskiego i piotrkowskiego). Najniższymi zaś tymi wskaźnikami charakteryzują się województwa Polski południowo-wschodniej i wschodniej. Wyjątek stanowią, w tej grupie dochodowej, województwa: wrocławskie i sieradzkie.

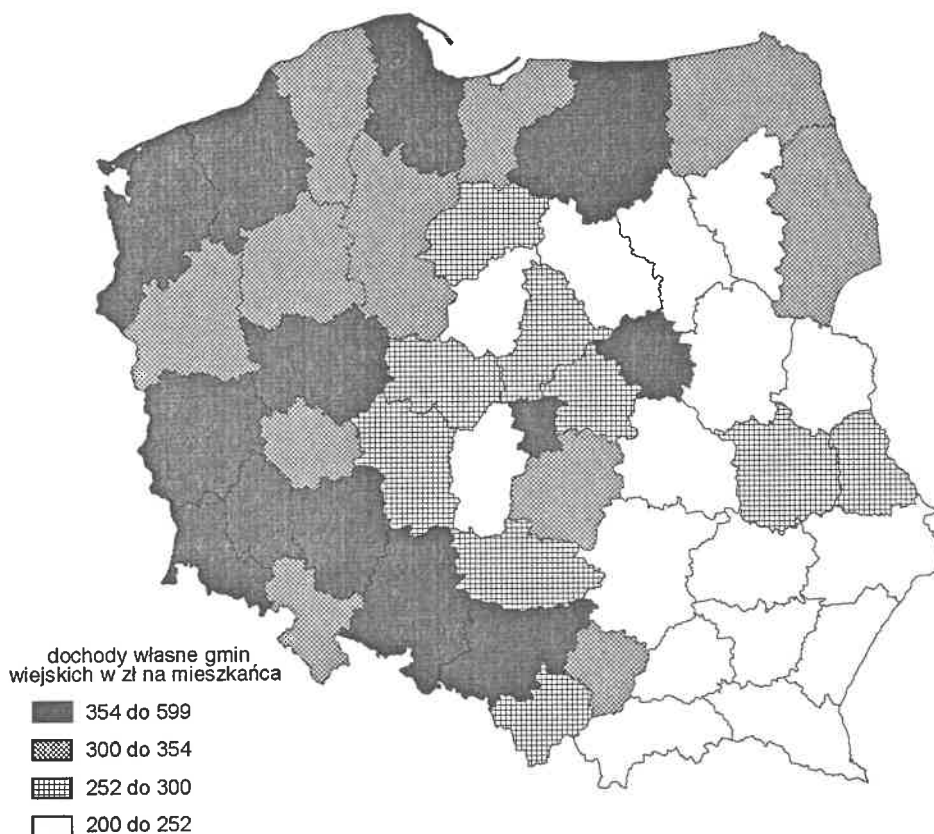
Współczynnik zmienności dochodów własnych przyjął wyższą wartość (67%) niż analogiczny dochodów ogólnych (31%). W skali całego kraju poziom dochodów własnych na 1 mieszkańca wahał się w przedziale od 5 098 zł (dochód maksymalny - gmina Kleszczów) do 118 zł (dochód minimalny - gmina Lipnica).

Wysoki poziom dochodów budżetowych tej gminy (zarówno ogólnych jak i własnych) jest jednak wynikiem niebywałej gospodarności i rezultatem doskonałego zarządzania. Wykorzystując swe położenie blisko Wrocławia gmina zainwestowała w budowę centrum handlowego. Przekwalifikowując ziemię rolne na budowlane, uzbrajając je i pomagając przyszłym inwestorom w załatwianiu formalności przyciągnęła na swoje tereny ogromny kapitał (Cadbury, Ikea, Makro Cash and Carry). Stało się to możliwe dzięki profesjonalnej promocji (katalogi rozsyłane do ambasad, reklama w mediach). W efekcie gmina w przeciągu kilku lat zmieniła się z **najbiedniejszej w województwie** na najbogatszą w kraju. Sukces ten analizowany jest i propagowany przez „Financial Times” i BBC.⁽³⁾ W odróżnieniu od Kleszczowa jest to gmina, która swój sukces zawdzięcza ogromnej aktywności społeczności lokalnej (jej liderów) i realizacji trafnie dobranych projektów.

(3) Ekstraklasa burmistrzów i wójtów. Wprost nr 39, 1998 r.

Rysunek 5

Zróżnicowanie przestrzenne dochodów własnych w gminach wiejskich w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 1996 r. (średnie dla województw)



W tabeli 5 i 6 zamieszczono wykaz gmin o najwyższych i najniższych średnich dochodach własnych na 1 mieszkańca w zł.

Z danych zawartych w tabeli 5 wynika, że gminą wiejską o najwyższych dochodach własnych na 1 mieszkańca jest gmina Kleszczów, która osiąga również najwyższe dochody ogólne. Podobnie przedstawia się sytuacja drugiej pod tym względem gminy wiejskiej w Polsce – Kobierzyce.

Tabela 5

**Gminy wiejskie i miejskie o najwyższych dochodach budżetowych własnych
na 1 mieszkańca w 1996 roku**

Nazwa gminy wiejskiej, województwo	Średni dochód własny na 1 mieszkańca w zł	Nazwa gminy miejskiej, województwo	Średni dochód własny na 1 mieszkańca w zł
Kleszczów, woj. piotrkowskie	5 098	Łęknica, woj. zielonogórskie	3 513
Kobierzyce, woj. wrocławskie	2 922	Krynica Morska, woj. elbląskie	2 120
Rewal, woj. szczecińskie	2 209	Czeladź, woj. katowickie	1 698
Puchaczów, woj. lubelskie	1 814	Jastarnia, woj. gdańskie	1 304
Lubin, woj. legnickie	1 617	Karpacz, woj. jeleniogórskie	1 290
Mielno, woj. koszalińskie	1 499	Aglomeracja warszawska	1 247
Rudna, woj. legnickie	1 408	Kostrzyn, woj. gorzowskie	1 000
Sitkówka, woj. kieleckie	1 335	Łeba, woj. śląskie	992
Markłowice, woj. katowickie	1 213	Sopot, woj. gdańskie	974
Omontowice, woj. katowickie	1 155	Śląsk, woj. katowickie	952
Stare Babice, woj. warszawskie	1 131	Aglomeracja poznańska	887
Tamowo Podgórne, woj. poznańskie	1 104	Płock, woj. płockie	885
Krupski Młyn, woj. katowickie	1 078	Ząbki, woj. warszawskie	885
Przykona, woj. konińskie	1 043	Bukowno, woj. katowickie	860
Jerzmanowa, woj. legnickie	1 039	Chorzów, woj. katowickie	835
Gierałtowice, woj. katowickie	1 016	Bieruń, woj. katowickie	834
Mszana, woj. katowickie	1 015	Katowice, woj. katowickie	820
Dziwnów, woj. szczecińskie	1 003	Legnica, woj. legnickie	810
Chełm Śląski, woj. katowickie	1 002	Dąbrowa Górnicza, woj. katowickie	793
Pszczew, woj. gorzowskie	978	Rzeszów, woj. rzeszowskie	772

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Spośród dwudziestu gmin o najniższych dochodach własnych na 1 mieszkańca aż dziewięć to gminy wiejskie województwa nowosądeckiego.

W tabelach 5 i 6 umieszczono również dwadzieścia gmin miejskich o najwyższych i najniższych dochodach własnych na 1 mieszkańca. Wyniki porównania dwudziestu skrajnych gmin miejskich i wiejskich pod względem poziomu dochodów własnych na 1 mieszkańca są identyczne jak w przypadku omawianych wcześniej dochodów ogólnych (tabele 2 i 3), to znaczy dochody własne gmin wiejskich, w przeliczeniu na 1 mieszkańca, w grupie gmin o najwyższych dochodach są wyższe niż analogiczne dochody w gminach miejskich. W grupie gmin o najniższych dochodach własnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyższe dochody uzyskały gminy miejskie.

Tabela 6

**Gminy wiejskie i miejskie o najniższych dochodach budżetowych
własnych na 1 mieszkańca w 1996 roku**

Nazwa gminy wiejskiej, województwo	Średni dochód własny na 1 mieszkańca w zł	Nazwa gminy miejskiej, województwo	Średni dochód własny na 1 mieszkańca w zł
Lipnica Wielka, woj. nowosądeckie	118	Nieszawa, woj. włocławskie	192
Dzwola, woj. tarnobrzskie	130	Grybów, woj. nowosądeckie	219
Łukowica, woj. nowosądeckie	130	Kolno, woj. łomżyńskie	237
Grybów, woj. nowosądeckie	133	Kalety, woj. częstochowskie	250
Kamionka, woj. nowosądeckie	135	Działdowo, woj. ciechanowskie	255
Brzyska, woj. krośnieńskie	137	Dynów, woj. przemyskie	257
Mirów, woj. radomskie	140	Aleksandrów Kujawski, woj. włocławskie	262
Lubień, woj. nowosądeckie	140	Terespol, woj. białkopodlaskie	264
Ochońnica, woj. nowosądeckie	142	Hajnówka, woj. białostockie	265
Jordanów, woj. nowosądeckie	143	Raciąż, woj. ciechanowskie	268
Mniów, woj. kieleckie	143	Hrubieszów, woj. zamojskie	276
Bieliny, woj. kieleckie	144	Sejny, woj. suwalskie	278
Wojcieszków, woj. siedleckie	144	Jedlina-Zdrój, woj. wałbrzyskie	279
Turośl, woj. łomżyńskie	145	Lipno, woj. włocławskie	282
Bobrowniki, woj. włocławskie	145	Przasnysz, woj. ostrołęckie	282
Łuzna, woj. nowosądeckie	145	Łomża, woj. łomżyńskie	283
Jeżowe, woj. tarnobrzskie	146	Tarnobrzeg, woj. tarnobrzskie	283
Radziłów, woj. łomżyńskie	147	Skarżysko Kamienna, woj. kieleckie	284
Jodłowa, woj. tarnowskie	147	Boguszów Gorce, woj. wałbrzyskie	286
Bystra-Sidzina, woj. nowosądeckie	148	Lubaczów, woj. przemyskie	287

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wśród gmin miejskich na pierwsze miejsce wysuwa się Łęknica. Gmina ta osiąga najwyższe dochody na 1 mieszkańca zarówno w kategorii dochodów ogólnych, jak i własnych. Jest ona położona w województwie zielonogórskim, tuż przy granicy z Niemcami. Swoją sukces i wysokie dochody zawdzięcza dobremu zarządzaniu, nieustannym inwestycjom i opłatom z bardzo dobrze prosperującego przygranicznego targowiska (w Łęknicy mającej 2,5 tys. mieszkańców działa 2 tysiące punktów handlowych).⁽⁴⁾

Obserwując regionalne zróżnicowanie dochodów własnych należy stwierdzić że, najwyższy ich poziom na 1 mieszkańca osiągają województwa: legnickie (599 zł), warszawskie (588 zł), wrocławskie (572 zł), katowickie (527 zł), szczecińskie (491 zł). Województwami o najniższym poziomie dochodów własnych

(4) Ekstraklasa burmistrzów i wójtów. Wprost nr 39, 1998 r.

na 1 mieszkańca są zaś województwa: krośnieńskie (200 zł), radomskie (204 zł), tarnowskie (213 zł), łomżyńskie (214 zł), siedleckie (216 zł). Współczynnik zmienności dochodów własnych wśród wszystkich województw wynosi 32%.

Inny stopień zróżnicowania dochodów własnych był obserwowany w poszczególnych województwach. Współczynnik zmienności wewnątrzregionalnej zawierał się bowiem w przedziale od 14% w województwie piłskim do 79% w: lubelskim, szczecińskim i 96% w województwie wrocławskim. W województwie o tak wysokim współczynniku zmienności różnica między dochodem własnym gminy o jego maksymalnym poziomie (2992 zł) na mieszkańca, a tym rodzajem dochodu o minimalnym poziomie (309 zł) na mieszkańca wynosi 2 683 zł. Średni dochód własny na mieszkańca w tym województwie wyliczony przy użyciu średniej arytmetycznej wynosi 535 zł, a odchylenie standardowe 516 zł.

Rozpiętość ta świadczy o ogromnej różnicy w sytuacji finansowej gmin w analizowanym województwie (woj. wrocławskie).

3. Zróżnicowanie poziomu dochodów gmin w zależności od liczby mieszkańców i struktury dochodów

W tej części opracowania dokonano analizy dochodów w zależności od wielkości gminy wyrażonej liczbą jej mieszkańców.

Poziom i strukturę dochodów w grupach gmin zróżnicowanych pod względem liczby ludności w 1996 r. przedstawiono w tabeli 7.

Z przedstawionych danych wynika, że wraz ze wzrostem liczby ludności w gminie zmniejsza się poziom dochodów ogólnych na 1 mieszkańca. Zależność ta jest najbardziej widoczna w gminach o liczbie ludności do 2,5 tysiąca (834 zł. na 1 mieszkańca) i od 2,5 do 5 tysięcy (753 zł. na 1 mieszkańca). W porównywanych grupach gmin różnica w poziomie dochodów wynosiła 81 zł na 1 mieszkańca. W pozostałych grupach różnice te są znikome.

Tabela 7

Poziom i struktura dochodów gmin wiejskich w zależności od liczby ludności w 1996 roku

Liczba ludności w gminie	Liczba gmin	Dochód ogólny w zł/ 1 mieszk.*	Dochód własny w zł/ 1 mieszk.*	Udział % dochodów własnych	Subwencje i dotacje %	Dochody pozabudżetowe %
do 2,5 tys.	23	834	259	35	60	4,2
2,5 – 5 tys.	506	753	319	42	54	4
5-10 tys.	870	700	299	43	54	3,4
10-15 tys.	170	699	304	44	53	3,2
pow. 15 tys.	40	698	306	44	53	3,1

*Poziom dochodów ogólnych i własnych został obliczony jako średnia ważona liczbą mieszkańców w poszczególnych grupach gmin.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Powyższe zależności poddano analizie statystycznej wykorzystując rachunek korelacji. Współczynnik korelacji między liczbą ludności w gminie, a poziomem dochodów ogólnych na mieszkańca wynosi $-0,52$ co oznacza, iż wraz ze wzrostem liczby ludności wielkość dochodów ogólnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca zmniejsza się.

Podobnie ukształtowała się wartość współczynnika korelacji między liczbą ludności w gminie a poziomem dochodów własnych na 1 mieszkańca. Obliczony współczynnik wynosi $-0,004$. Oznacza to, że silniejszy związek występował między liczbą ludności w gminie a poziomem dochodów ogólnych niż między liczbą ludności w gminie a poziomem dochodów własnych na 1 mieszkańca.

Poziom obu obliczonych współczynników korelacji był mniejszy niż wartość graniczna, wynosząca przy założonym poziomie istotności $0,05 - 0,2199$. Stąd hipotezę o zależności poziomu dochodów na 1 mieszkańca od liczby ludności w gminie należy odrzucić jako statystycznie nie udowodnioną.

Natomiast silniejszy związek występuje pomiędzy wielkością gmin wyrażoną liczbą jej mieszkańców a strukturą dochodów.

W gminach większych udział subwencji i dotacji w dochodach jest niższy, a udział dochodów własnych (łącznie udział dochodów lokalnych i podatków dochodowych) większy. Świadczy to o większej samowystarczalności i mniejszym uzależnieniu tych gmin od budżetu państwa.

Interesującym zagadnieniem jest także liczebność gmin w poszczególnych przedziałach dochodowych.

Większość, bo ponad 700 gmin wiejskich w Polsce ma dochody własne na 1 mieszkańca w wysokości od 200 do 300 złotych, co jest poniżej średniego dochodu, który kształtuje się na poziomie 306 zł (ważony liczbą ludności). Drugą pod względem liczności – w 400 gminach, dochody własne wynoszą od 300 do 400 zł.

Wyjątki stanowią zaś gminy o dochodach powyżej 600 zł i więcej. Jest to około 10 i mniej gmin w poszczególnych przedziałach dochodowych.

Po dodaniu do dochodów własnych subwencji i dotacji powstają dochody ogólne.

W powyższej analizie dochodów ogólnych gmin wiejskich uległa przesunięciu najliczniejsza grupa gmin do przedziału dochodowego od 600 do 700 zł na 1 mieszkańca. W tej grupie dochodowej mieści się obecnie około 620 gmin. Gmin o dochodach od 500 do 600 zł na 1 mieszkańca jest 350 zaś w przedziale od 700 do 800 zł. na 1 mieszkańca jest także około 350 gmin.

Dochody powyżej 1000 zł na 1 mieszkańca są uzyskiwane bardzo rzadko, wyjątkowo tylko 78 gmin wiejskich, czyli około 5% ogólnej ich liczby osiągnęło taki poziom dochodów.

Po dodaniu do dochodów własnych subwencji i dotacji znacznej zmianie uległo rozłożenie gmin w poszczególnych przedziałach dochodowych. Z najlicz-

niejszego przedziału o dochodach własnych w granicach 200-300 zł najbardziej liczny stał się przedział 600 -700.

Analiza korelacji wykazała, że poziom dochodu ogólnego w przeliczeniu na 1 mieszkańca zależy w znacznej mierze od: podatków od nieruchomości (wsp. korelacji 0,5) i podatku dochodowego od osób prawnych (wsp. korelacji 0,43). Poziom dochodów własnych na 1 mieszkańca zależał natomiast najsilniej od wielkości wpływów z podatku od nieruchomości (0,61), wpływów z podatku dochodowego ogółem (0,17), przy czym silna była ich zależność od podatku dochodowego od osób prawnych – współczynnik korelacji wynosił tu 0,50. Wartość graniczna dla wskaźników korelacji przy poziomie istotności równym 0,05 wynosi 0,22.

Podsumowanie

Wyniki badań przedstawione w tym opracowaniu upoważniają do sformułowania następujących wniosków:

1. Poziom ekonomiczny gmin wiejskich w Polsce wyrażający się w wysokości ich dochodów zarówno ogólnych jak i własnych jest na terenie kraju silnie zróżnicowany.
2. Zróżnicowanie dochodów w ujęciu lokalnym jest większe niż w ujęciu regionalnym. Dowodzi to, że w większych jednostkach administracyjnych (przyjmując za takie województwa) następuje uśrednienie danych co jedynie sprawia wrażenie lepszej pod tym względem sytuacji
3. Większym zróżnicowaniem charakteryzują się dochody własne niż ogólne, co jest wynikiem wyrównawczego działania subwencji i dotacji.

ZOFIA KOŁOSZKO-CHOMENTOWSKA
Politechnika Białostocka

DZIAŁANIA PRZEDSIĘBIORCZE MIESZKAŃCÓW WSI

1. Wprowadzenie

Proces rozwoju przedsiębiorczości rozpoczął się szczególnie intensywnie na początku lat dziewięćdziesiątych. Przemiany społeczno-ekonomiczne stały się impulsem do podejmowania działań na własny rachunek, co utożsamiane jest z przedsiębiorczością.

Przedsiębiorczość traktowana jest jako czwarty czynnik produkcji - oprócz ziemi, kapitału i pracy - wyzwalający inicjatywę i zasoby aktywności intelektualnej i zaangażowanie człowieka w pomnażanie dochodu, dobieranie innych czynników produkcji⁽¹⁾. Z doświadczeń krajów Europy Zachodniej wynika, że „przedsiębiorczość”, „przedsiębiorca” są nośnikami nowatorstwa, co w głównej mierze uwarunkuje przemiany.

Jednym z czynników, który przyczynił się do rozwoju przedsiębiorczości były zmiany w zatrudnieniu. Przejście do gospodarki rynkowej wiązało się nieuchronnie z wysokim bezrobociem. Szczególnie dotkliwie odczuli to mieszkańcy wsi, pracujący poza własnym gospodarstwem. Oni to w pierwszej kolejności byli zwalniani z zakładów pracy. Właśnie brak pracy był siłą napędową rozwoju przedsiębiorczości. Powszechnie wiadomo, że nic tak nie aktywizuje człowieka, jak utrata źródła zarobkowania, zagrożenie bytu biologicznego. Potwierdzają to również liczne badania.

Rozwój przedsiębiorczości ma bezpośredni związek z rozwojem gospodarczym regionów. Wśród uwarunkowań tego rozwoju wymienia się czynniki makro- i mikroekonomiczne. Uwarunkowania makroekonomiczne wiążą się z ogólną sytuacją społeczno-polityczną, systemem ekonomicznym i bankowym, rozwiązaniami formalnoprawnymi itp. Niektóre z tych czynników działają stymulującą na rozwój gospodarczy, ale niektóre niestety, hamująco. Generalnie jednak

(1) Słownik ekonomiczny dla przedsiębiorcy w warunkach rynku. Wyd. Znicz, Szczecin 1993.

rozwój gospodarczy nie może następować bez uwzględnienia uwarunkowań makroekonomicznych.

Istotny wpływ na rozwój gospodarczy na szczeblu podstawowym mają czynniki takie jak:⁽²⁾

- poziom społeczno-gospodarczy danego terenu, w tym zwłaszcza zagospodarowanie i główne funkcje terenu, zasoby kapitałowe;
- cechy demograficzne i społeczno-zawodowe ludności oraz jej postawy wobec przedsiębiorczości;
- sprawność instytucji i administracji oraz samorządów terytorialnych.

Rozwój przedsiębiorczości i wielofunkcyjny rozwój wsi związany jest z procesem przemian techniczno-organizacyjnych rolnictwa. Z jednej strony, postęp naukowo-techniczny wymusza zmniejszenie zatrudnienia w rolnictwie, z drugiej zaś – zwolnieni z rolnictwa powinni znaleźć zatrudnienie w działach pozarolniczych.

Wszelkie koncepcje rozwoju obszarów wiejskich opowiadają się za wspieraniem inicjatyw gospodarczych podejmowanych na własny rachunek, tworzących nowe miejsca pracy. W latach 1988–1996, działalność pozarolnicza, mierzona stałą aktywnością ekonomiczną mieszkańców wsi wyraźnie zmalała. Liczba ludności wiejskiej łączącej pracę w swoim gospodarstwie z pracą poza gospodarstwem uległa zmniejszeniu o 7,8%⁽³⁾. W 38 województwach, zmniejszył się procentowy udział osób łączących pracę w gospodarstwie z innym zajęciem zawodowym. W pozostałych aktywność zawodowa mieszkańców wzrosła.

Przedsiębiorczość jest specyficzną cechą ludzkiego działania. Takie cechy jak umiejętność analizy istniejącej sytuacji, umiejętność doskonalenia pomysłów, czy też gotowość do podejmowania ryzyka, charakteryzują zarówno przedsiębiorcę, jak i przedsiębiorczość. Szczególne znaczenie ma aktywność ludzi, wykorzystanie możliwości poprzez działanie.

Po kilku latach procesów przystosowawczych do warunków rynkowych, zauważalne są zmiany w życiu gospodarczym naszego kraju. Tempo tych przemian jest jednak bardzo zróżnicowane. W miastach i działach pozarolniczych procesy te przebiegają dość sprawnie, na obszarach wiejskich natomiast, mniej dynamicznie i z większymi trudnościami, przy czym występuje wyraźne zróżnicowanie między regionami. Według danych Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 r. największy wzrost pozarolniczej aktywności ekonomicznej mieszkańców wsi odnotowano w regionach o najwyższej atrakcyjności inwestycyjnej lub bezpośrednio z nimi sąsiadującymi⁽⁴⁾. Są to regiony charakteryzujące się wysokim pozio-

(2) K.Duczowska-Małysz, M.Kłodziński (red.): *Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich*. SGGW, Warszawa 1994.

(3) J.Heller: *Pozarolnicza aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej w ujęciu przestrzennym*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, 1998 nr 4, s. 32.

(4) Cyt. za: J.Heller: *Pozarolnicza aktywność....opr. cyt.*

mem rozwoju, a także obszary wiejskie o najlepszym rolnictwie w kraju. Relatywnie najmniejszą pozarolniczą aktywność zawodową mieszkańców wsi odnotowano w regionach rozdrobnionego rolnictwa i w województwach północno-wschodnich.

W pracy przedstawiono wyniki badań nt. lokalnych inicjatyw gospodarczych w kontekście wymogów rynku, przeprowadzonych w gminach regionu północno-wschodniego i środkowo-wschodniego.

2. Materiał i metodyka

Badania były prowadzone w gminie Tykocin (dawne woj. białostockie) i gminie Stanin (dawne woj. siedleckie). Podstawową metodą zbierania danych była ankieta, którą przeprowadzono w dwóch okresach badawczych: w 1995 i 1996 r. Analizowano wszelkie formy działalności gospodarczej, zwracając szczególną uwagę na przedsięwzięcia związane z agrobiznesem. Wykorzystano również informacje pochodzące z WUS w Białymstoku i Siedlcach oraz literaturę przedmiotu.

Prezentowane wyniki są częścią szerszych badań prowadzonych przez Katedrę Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa WSRP w Siedlcach, w których autor-ka brała udział.

3. Wyniki badań

Badane gminy reprezentują wyższy poziom rolnictwa od przeciętnych w województwie. Pomimo, iż są zaliczane do typowo rolniczych, to jednak występuje między nimi zróżnicowanie warunków przyrodniczych i ekonomicznych. Powierzchnia użytków rolnych w gminie Tykocin wynosiła 12895 ha, a średnia powierzchnia gospodarstwa – 10,3 ha. W gminie Stanin użytki rolne zajmują 11643 ha, a średnia powierzchnia gospodarstwa wynosiła 5,1 ha. Inne wskaźniki charakteryzujące obie gminy podano w tabeli 1. Szczególną uwagę zwrócono na stan zatrudnienia oraz występujące bezrobocie.

W gminie Tykocin w 1995 r. bezrobotni stanowili 16,6% zatrudnionych ogółem, z czego ponad połowę (51,9%) to mężczyźni. Większość bezrobotnych pozostawała bez prawa do zasiłku. W 1996 r. bezrobotni stanowili 15,4% ogółu zatrudnionych, ale w tymże roku większą grupę stanowiły bezrobotne kobiety – 51,2%. W dalszym ciągu ponad połowa bezrobotnych nie miała prawa do zasiłku. Wskaźnik zatrudnienia wyniósł 45,2%.

W gm. Stanin na ogólną liczbę 5566 zatrudnionych, bezrobotni stanowili w 1995 r. 11,7%, z czego 59,3% to mężczyźni. Aż 59,5% bezrobotnych pozostawało bez prawa do zasiłku. W 1996 r. odsetek bezrobotnych był nieco mniejszy i wynosił 10,5%. W obu gminach grupę bezrobotnych stanowiły przede wszystkim ludzie z wykształceniem podstawowym lub niepełnym podstawowym i zasadniczym.

Tabela 1

Wybrane wskaźniki charakteryzujące badane gminy w latach 1995 – 1996

Wyszczególnienie	Tykocin		Stanin	
	1995	1996	1995	1996
Liczba mieszkańców ogółem	7060	7071	10400	10373
Liczba mieszkańców w miejscowości gminnej	2140	2045	830	825
Liczba gospodarstw indywidualnych (powyżej 1 ha)	1477	1608	2442	2414
Pracujący ogółem	2479	2472	5566	5221
w tym: w indyw. gosp. rolnych	2201	2214	5143	4852
Bezrobotni zarejestrowani ogółem	412	382	649	550
w tym: kobiety	198	199	264	231
mężczyźni	214	183	385	319
Bezrobotni bez prawa do zasiłku ogółem	237	220	386	322
w tym: kobiety	111	105	153	146
mężczyźni	126	115	233	176
Wskaźnik zatrudnienia *	45,5	45,2	73,1	70,0

* obliczono jako udział pracujących w liczbie ludności (w wieku 15 lat i więcej) ogółem.

Źródło: Wyniki badań Katedry Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa WSRP w Siedlcach.

Tabela 2

Struktura działalności gospodarczej w badanych gminach
w latach 1995 – 1996 (%)

Rodzaj działalności	Tykocin		Stanin	
	1995	1996	1995	1996
Handel	32,1	37,9	54,4	53,5
Produkcja	7,2	5,7	3,5	3,2
Usługi	60,7	56,4	42,1	43,3
Liczba podmiotów	112	140	114	127

Źródło: Obliczenia własne.

W tabeli 2 przedstawiono rodzaje działalności występujące w badanych gminach. Ze struktury przedsiębiorstw wynika, że najbardziej preferowanym rodzajem inicjatyw indywidualnych w gminie Tykocin była działalność usługowa. Stanowiła ona w roku 1995 – 60,7%, a w 1996 – 56,4% wszystkich przedsiębiorstw. W grupie tej znalazły się zarówno usługi materialne jak i niematerialne.

Wśród odnotowanych inicjatyw nierolniczych drugie miejsce zajmował handel. Udział handlu w strukturze podjętych inicjatyw gospodarczych wynosił 32,1% w 1995 r. i 37,9% w 1996 r. Dominował handel artykułami spożywczo-przemysłowymi (sklepy detaliczne oraz handel obwoźny). Środki do produkcji rolnej można było nabyć w dwóch punktach sprzedaży detalicznej. Zajmowały

się one sprzedają środków ochrony roślin, nasion, sadzonek, narzędzi i akcesoriów rolniczych. Sprzedaż opału i nawozów mineralnych prowadziły dwie hurtownie mieszczące się w dawnej bazie GS i SKR. Ze względu na sezonowość w sprzedaży tej grupy artykułów obok handlu materiałami opałowymi i nawozami zajmowano się również sprzedażą środków ochrony roślin i akcesoriami rolniczymi. Prowadzono również handel obwoźny nawozów mineralnych.

Handel innymi produktami, do których zaliczono artykuły gospodarstwa domowego, części samochodowe, odzież używaną, galanterię i pamiątki, artykuły drogerijne – stanowił 20% ogółu przedsięwzięć handlowych w badanym okresie.

W gminie Stanin działalność handlowa stanowiła 54,4% w 1995 r. i 53,5% w 1996 r. Dominował handel artykułami spożywczo-przemysłowymi zorganizowany w sieci sprzedaży detalicznej. Ponadto handlem detalicznym zajmowały się osoby sprzedające opał (5 punktów), pasze (1 punkt), środki ochrony roślin i nawozy mineralne (2 punkty), części do ciągników (1 punkt).

Ponieważ handel środkami do produkcji rolnej wymaga znacznego zaangażowania kapitału, a sprzedaż związana jest z sezonowością, na ogół zajmowano się handlem kilkoma artykułami równocześnie, tzn. obok handlu opałem prowadzono sprzedaż nawozów mineralnych czy środków ochrony roślin. Prowadzono również handel obwoźny materiałami budowlanymi i artykułami do produkcji rolnej.

W strukturze zarejestrowanych działalności w tej gminie na drugim miejscu znajdowała się działalność usługowa (42,1% - 1995 r., 43,3% - 1996 r.). W zdecydowanej większości były to usługi remontowo-budowlane i związane z agrobiznesem.

W obu gminach działalność produkcyjna cieszyła się najmniejszym zainteresowaniem lokalnej społeczności. Jej udział w strukturze wszystkich przedsięwzięć gospodarczych był najmniejszy i wynosił w badanym okresie w gminie Tykocin 6,4% a w gminie Stanin tylko 3,4%. Były to następujące działalności: produkcja materiałów budowlanych, pasz, płytek chodnikowych oraz artykuły chemii gospodarczej.

W badaniach zwrócono szczególną uwagę na działalności związane z agrobiznesem. W roku 1996 w gminie Tykocin stanowiły one 40,7%, a w gminie Stanin - 33,1% wszystkich działalności (tabela 3).

Zdecydowanie większa różnorodność działalności z zakresu agrobiznesu występowała w gminie Tykocin. Obok tradycyjnych działalności pojawiły się usługi melioracyjne i leśne świadczone przez prywatnych usługodawców. W obu gminach usługi agrotechniczne świadczone były przez rolników posiadających własny park maszynowy, jednak na ogół nie mają one odzwierciedlenia w rejestrze działalności. Wyjątek stanowią usługi kombajnowe. Świadczący tego rodzaju usługi nie zgłaszają faktu ich wykonywania do ewidencji działalności, traktują je raczej jako formę pomocy sąsiedzkiej.

Tabela 3

Działalności z zakresu agrobiznesu w badanych gminach w 1996r.

Rodzaj działalności	Liczba w gminach	
	Tykocin	Stanin
sklepy ze środkami do pr. rolnej	2	2
hurtownie ze środkami do pr. rolnej	2	–
handel obwoźny środków do pr. rolnej	1	–
usługi transportowe	11	13
naprawa maszyn i urządzeń rolniczych	2	1
skup płodów rolnych i żywca	13	10
usługi inseminacyjne i weterynaryjne	5	8
przemysł rolno-spożywczy		
- produkcja pasz	1	2
- przetwórstwo owoców i warzyw	1	–
- zakład masarski	1	2
- chłodnia	2	2
- młyn	2	2
usługi kombajnowe	2	2
usługi melioracyjne	3	–
usługi leśne	10	–
Razem	57	42

Źródło: Wyniki badań Katedry Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa WSRP w Siedlcach.

Jeśli chodzi o formę organizacyjną podmiotów gospodarczych, to w obu gminach były to przede wszystkim przedsiębiorstwa indywidualne prowadzone przez osoby fizyczne. Inną występującą formą była spółka cywilna, w gminie Tykocin było ich 10, a w gminie Stanin tylko 4. Brak było zupełnie spółek z udziałem kapitału zagranicznego.

W strukturze działalności pozarolniczej brak jest zupełnie usług agroturystycznych, co jest pewnym zaskoczeniem zwłaszcza w odniesieniu do gminy Tykocin, która ma niezaprzeczalne walory turystyczne. Możliwości rozwoju turystyki dostrzegają władze lokalne, jednak jak twierdzą, barierą są środki finansowe niezbędne na uruchomienie infrastruktury turystycznej, a także brak określonej wiedzy ekonomicznej i ekologicznej. Pewne nadzieje na wykorzystanie naturalnych walorów tej gminy w rozwoju turystyki i rekreacji, wiąże mieszkańców z powołanym niedawno Narwiańskim Stowarzyszeniem Krajoznawczym.

4. Podsumowanie

Analiza aktywności mieszkańców badanych gmin wskazuje na postępujący proces rozwoju obszarów wiejskich, aczkolwiek tempo tego procesu jest jeszcze niewielkie. Dominacja funkcji rolniczych determinuje kierunki rozwoju przedsiębiorczości i jej charakter. Największym zainteresowaniem cieszy się działalność handlowa i usługowa. Działalność produkcyjna zajmuje trzecie miejsce wśród wszystkich przedsięwzięć. Podmioty gospodarcze zlokalizowane są głównie w ośrodkach gminnych, które pełnią rolę lokalnych centrów życia społeczno-gospodarczego.

W obu gminach istnieją bardzo duże możliwości zagospodarowania naturalnych zasobów wytwórczych i czynnika ludzkiego. Efekty uzyskane w wyniku rozwoju przedsiębiorczości dotyczą nie tylko osób bezpośrednio zaangażowanych, ale również tych, którzy dzięki inicjatywom ludzi aktywnych mogą pracować i uzyskiwać dochody. Jedną z metod ożywienia życia gospodarczego na obszarach wiejskich jest uaktywnienie ludzi, pobudzenie do działania. Stąd też ważną rolę do spełnienia w tym zakresie mają samorządy lokalne i służby doradcze. Rozwój przedsiębiorczości jest również podstawowym kierunkiem działania w rozwiązywaniu problemu bezrobocia.

AGATA JAŻWIŃSKA
*Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

WYCHOWANIE PRZEZ AGROTURYSTYKĘ

Wstęp

Agroturystyka jest pojęciem, które weszło do naszego języka wraz ze zmianą systemu społeczno – gospodarczego Polski. Odpowiadająca mu rzeczywistość, czyli „*organizacja pobytu turystów przez rodzinę rolniczą we własnym gospodarstwie rolnym*”⁽¹⁾ miała miejsce już kilkadziesiąt lat wcześniej. Nazywano ją wówczas *wczasami pod gruszą* czy *letniskami*. W ostatnim dziesięcioleciu ta forma wypoczynku przeżywa swój renesans. Ma to swoje podłoże zarówno w dążeniach turystów do alternatywnego – w stosunku do turystyki masowej – sposobu spędzania wolnego czasu, jak i staraniach rolników o uzyskanie dodatkowego zatrudnienia i źródła dochodu.

Agroturystyka jest popularną formą spędzania urlopów w wielu krajach Europy Zachodniej (np. Niemcy, Francja, Austria), zapewniającą jednocześnie rodzinom rolniczym godziwy poziom życia (40 – 60% czerpie dochody z pracy poza rolnictwem, w tym - w dużej mierze - z agroturystyki).

Zainteresowanie tą formą wypoczynku rośnie również w naszym kraju. Wprawdzie typowe atrakcje wypoczynkowo – rekreacyjne, takie jak jeziora, morze, góry nie są warunkiem koniecznym funkcjonowania agroturystyki to – z uwagi na preferencje turystów – największe skupisko gospodarstw agroturystycznych znajduje się właśnie na Mazurach, pogórzu, terenach nadmorskich. Coraz więcej jest jednak amatorów wyjazdu w mniej znane i popularne rejony kraju, gdzie znajdują ciszę, spokój i nieograniczony kontakt z – niemal dziewiczą – przyrodą przy jednocześnie wysokim standardzie mieszkaniowo – żywieniowym. Agroturystyka w tych gospodarstwach przybiera często cechy turystyki

(1) A.P. Wiatrak: Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie obszarów wiejskich. [w:] Zagadnienia Ekonomiki Rolnej 1996, nr 1, s. 35.

kwalifikowanej, ze względu na liczne walory specjalistyczne umożliwiające uprawianie m.in. żeglarstwa, jeździectwa, taternictwa, myślistwa.

Działalność agroturystyczna spełnia szereg różnorodnych funkcji, przy czym najczęściej w literaturze przedmiotu analizowane są – szeroko rozumiane – funkcje ekonomiczne. Jednakże mówiąc o agroturystyce należy pamiętać, iż jest ona również swoistym rodzajem spotkania. Z jednej strony jest to spotkanie turysty z przyrodą, z drugiej – z ludźmi i kulturą odwiedzanej miejscowości. Szerzej możemy to ująć jako zetknięcie się kultur zbiorowości, z której pochodzą turyści z kulturą zbiorowości odwiedzanej, czyli kultury miejskiej z wiejską.

Wychowawcze funkcje agroturystyki

Wychowawcze, kształcące, w tym samokształcące funkcje szeroko rozumianej turystyki są przedmiotem zainteresowania wielu naukowców, między innymi K.Przećławskiego, L.Turosa. Ranga tego zagadnienia rośnie z uwagi na masowość turystyki i różnicowanie społeczne jej odbiorców, co jest wynikiem realnego wzrostu czasu wolnego i poprawy stopy życiowej mieszkańców miast.

Spróbujmy się więc zastanowić, jakie funkcje wychowawcze niesie agroturystyka. Podobnie, jak w innych formach turystyki mogą mieć one zabarwienie pozytywne (eufunkcje) lub negatywne (dysfunkcje) i mogą być rozpatrywane zarówno z punktu widzenia turystów jak i gospodarzy.

Wychowawcze funkcje agroturystyki w odniesieniu do turystów

Pozytywne funkcje agroturystyki uwarunkowane są faktem, iż ta forma rekreacji⁽²⁾:

- ***jest środkiem poznawania rzeczywistości***

Agroturystyka pozwala na bezpośrednie zapoznanie się z przyrodą i dziedzictwem kulturowym kraju poprzez zabytki architektury, muzea, stroje i obyczaje ludowe typowe dla danego regionu. Gospodarstwa położone na obszarach chronionych lub w sąsiedztwie rezerwatów przyrody są dobrą bazą wypadową dla obserwacji rzadkich – często występujących tylko na danym obszarze – gatunków roślin i zwierząt.

Zdobyte w trakcie wypoczynku wiadomości są uzupełnieniem i (lub) weryfikatorem wiedzy teoretycznej, niekiedy niepełnej, jednostronnej czy przestarzałej uzyskanej na drodze edukacji szkolnej różnych szczebli.

(2) K.Przećławski: Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki. P.H.U. „Albis”, Kraków 1997, s. 99. Przedstawione tezy autor odnosi do turystyki w szerokim jej rozumieniu. Słuszność zastosowania ich w odniesieniu do agroturystyki, będącej wąskim wycinkiem turystyki, zostanie uzasadniona w dalszej części niniejszego opracowania.

Agroturystyka sprzyja również poznawaniu specyfiki życia i pracy na wsi. Jest to szczególnie ważne w przypadku „rodowitych mieszcuchów”, którzy swoje wyobrażenie o wsi budują na podstawie opinii innych, lektury prasy i przekazów telewizyjnych.

Agroturystyka pozwala więc na zaspokojenie jednej z podstawowych potrzeb człowieka, tj. potrzeby poznania i co za tym idzie intensyfikuje potrzebę samokształcenia. Jest to tym istotniejsze, iż poznanie to dotyczy rodzinnego kraju, który wielu turystom słabiej jest znany niż słoneczne plaże egzotycznych wysp.

• *kształtuje określone postawy wobec różnych sfer rzeczywistości*

Wyjazdy wakacyjne (urlopowe, wypoczynkowe) wymuszają niejako kształtowanie się określonych postaw wobec ludności odwiedzanych terenów czy współuczestników wypoczynku. Z jednej strony uwydatniają się pewne różnice, z drugiej – wspólne cechy, które w konsekwencji prowadzą do swoistej integracji. Integracja ta następuje na różnych płaszczyznach, a mianowicie:

✓ gospodarz – gość

Wieś jest dobrym miejscem wypoczynku dla ludzi zmęczonych anonimowością życia w mieście, pragnących zaspokoić potrzebę kontaktów osobistych. Jak pokazuje praktyka, wczasy w gospodarstwie agroturystycznym owocują wieloletnią znajomością i przyjaźnią gospodarzy i letników, którzy często co roku przyjeżdżają do tego samego gospodarstwa, do wsi, gdzie po pewnym czasie traktowani są jak „swoi” i w której – czasem w jesieni życia – osiedlają się na stałe. W trakcie pobytu zacierają się też różnice społeczne pomiędzy gośćmi i gospodarzami.

✓ grupa turystów

Integracja na tej płaszczyźnie dotyczyć może turystów przebywających w tym samym lub sąsiednich gospodarstwach⁽³⁾. Nawiązane znajomości kultywowane są po powrocie do miejsca stałego zamieszkania, a czasem przeradzają się w tradycję wspólnego spędzania urlopów na wsi.

Szczególny rodzaj integracji ma miejsce w gospodarstwach o cechach turystyki kwalifikowanej. Wypoczywających w takim gospodarstwie łączy zamiłowanie do określonej dziedziny sportu (np. wędkarstwo, łowiectwo, jeździectwo). Jak pisze K. Przecławski⁽⁴⁾ następuje tu pewne odwrócenie „piramidy społecznej”, polegające na tym, iż traci na znaczeniu pozycja społeczna zajmowana w życiu codziennym na korzyść umiejętności i wyników w danej dyscyplinie sportu. Ustalona w czasie wakacji hierarchia nie jest często bez znaczenia dla codziennego życia.

(3) Pojęcie sąsiedztwa nie ogranicza się tu do najbliższych domów, a obejmuje wieś lub kilka sąsiednich wsi.

(4) K.Przecławski, op. cit. s. 101.

✓ rodzina

Rzeczywistość wakacyjna poprzez nieznaną i nietypową dla letnika warunki, wyzwala nowe zachowania i pozwala na lepsze poznanie się członków rodziny, zwłaszcza rodziców i dzieci.

Agroturystyka, podobnie jak turystyka, jest też dobrym weryfikatorem wiedzy, jaką mamy o sobie poprzez stwarzanie sytuacji nieprzewidywalnych, nie występujących w miejscach stałego zamieszkania. Kształtuje się więc nasza zdolność adaptacji do nowych warunków, która jest ważnym elementem wychowawczej funkcji agroturystyki.

● *agroturystyka jest środkiem kształtowania uczuć*

Bezpośrednie poznanie przyrody, dzieł sztuki czy ludzi wpływa na nasz stosunek, a więc i uczucia do przedmiotu poznania. Nawet najlepsze zdjęcia, obraz czy film wideo nie oddadzą piękna słońca zachodzącego za taflą jeziora, szumu lasu, zapachu żywicy czy smaku leśnych posiolków. Już w momencie oglądania dany obraz skazany jest na wcześniejsze czy późniejsze zapomnienie. Trudniej jest jednak zapomnieć własne wrażenia związane z bezpośrednim odbiorem tychże wrażeń.

Z drugiej strony turyści poznając życie i pracę na wsi (nawet poprzez uczestniczenie w niej) uczą się szacunku dla rolników i wytwarzanych przez nich produktów rolnych.

● *agroturystyka stwarza możliwości pracy twórczej*

Pracę twórczą możemy rozumieć tu jako uczestniczenie w typach pracach gospodarskich (na polu, czy przy zwierzętach), ale również jako naukę rzemiosła ludowego, np. haft, tkactwo, garncarstwo, wikliniarstwo, rzeźbiarstwo. Własnoręcznie wykonane ozdoby są później pamiątką pobytu w tym gospodarstwie.

Jeżeli przez pojęcie pracy twórczej rozumiemy czynności wykonywane w codziennym życiu, to efektywny wypoczynek na wsi ułatwia powrót do nich z nowymi siłami.

● *agroturystyka przyczynia się do potęgowania zdrowia*

Warunki klimatyczne (czyste powietrze, cisza), żywieniowe (żywność ekologiczna), niewymuszony wysiłek (np. prace polowe, wycieczki) to podstawowe elementy przemawiające za dodatnim wpływem agroturystyki na zdrowie człowieka.

Poza przedstawionymi powyżej pozytywnymi funkcjami wychowawczymi agroturystyki, ma ona również funkcje **negatywne**.

Turysta korzysta z usług agroturystycznych dla realizacji określonych celów. W związku z tym oczekuje od gospodarzy określonych świadczeń, za które płaci. Powstaje więc relacja klient – sprzedawca, która w skrajnych przypadkach pro-

wadzić może do typowej postawy konsumpcyjnej turystów oraz pogłębiającego się dysonansu społecznego pomiędzy ludnością odwiedzającą a odwiedzaną.

Wyjazd poza miejsce stałego zamieszkania wiąże się też z większą swobodą bycia (sposób zachowania się, ubiór), w konsekwencji prowadzić może do dewastacji przyrody, zaśmiecania terenu, płoszenia zwierzyny i konfliktów z ludnością „tubylczą”.

Wprawdzie w swoim założeniu agroturystyka jest elementem zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, co wymusza przestrzegania parametrów społeczno – przyrodniczego obciążenia i wydolności środowiska, jednak ich przestrzeganie wymaga zarówno dobrej strategii rozwoju regionalnego, jak również świadomości i samodyscypliny rolników i turystów.

Mówiąc o wychowawczym wpływie agroturystyki na ludność odwiedzającą nie sposób nie wspomnieć o jej oddziaływaniu na **społeczność emisyjną**. Najbardziej widocznym efektem tego oddziaływania jest powstawanie nowych miejsc pracy i co za tym idzie – nowych zawodów związanych z promocją, informacją i dystrybucją usług agroturystycznych. Mamy tu także do czynienia z poznaniem pośrednim, dokonującym się dzięki opowiadaniom turystów, zdjęciom, kasetom wideo, przywożonym przez nich przedmiotom (wyroby rękodzieła artystycznego, artykuły spożywcze, np. suszone grzyby, konfitury itp.). W ten sposób również osoby nie uczestniczące w wyjazdach mają szansę zapoznania się z atrakcjami i kulturą odwiedzanych terenów.

Turyści przekazują też informacje w sposób niezamierzony, poprzez swoje zachowanie, zmiany w ubiorze, urządzeniu i dekoracji mieszkania, preferencje kulinarne. Przekazywane „wiadomości” nie tylko uzupełniają wiedzę członków społeczności emisyjnej, ale często burzą błędne wyobrażenia o życiu i pracy na wsi. Oczywiście jest, iż w przypadku niezadowolenia turystów z pobytu w danym gospodarstwie mamy do czynienia ze zjawiskiem zniechęcania rodziny i znajomych do wypoczynku nie tylko w tym gospodarstwie, ale jakimkolwiek gospodarstwie agroturystycznym.

Wychowawcze funkcje agroturystyki w odniesieniu do ludności terenów odwiedzanych

Pozytywnym efektem wprowadzania i rozwoju agroturystyki na danym obszarze jest kształtowanie się nowych umiejętności w zakresie obsługi turystów, co w konsekwencji prowadzi do powstawania nowych miejsc pracy i zawodów na wsi. Zainteresowanie turystów danym terenem, jego historią i atrakcjami wymusza na gospodarzach poszerzanie, a czasem poznanie wiedzy z tego zakresu. Widząc zainteresowanie turystów młodzi mieszkańcy wsi często nabierają szacunku dla kłopotliwych, a czasem wręcz zawstydzających ich obyczajów

swoich przodków. Znajomość tradycji i kultury ludowej przestaje być postrzegana jak wada, a zaczyna być zaletą.

Przyjmowanie pod własnym dachem obcych ludzi wiąże się ze wzrostem tolerancji wobec odmiennych postaw, zachowań czy poglądów. Za pośrednictwem turystów rolnicy poszerzają też swoją wiedzę o ludziach i świecie, rozbudzają zainteresowania. Następuje więc proces samokształcenia rolników i ewolucja ich postaw.

Tak jak w przypadku turystów i ludności emisyjnej, funkcje agroturystyki w odniesieniu do ludności terenów odwiedzanych nie zawsze nacechowane są pozytywnie, czego namacalnym przykładem jest zakłócanie spokoju i zanieczyszczanie środowiska, o czym mówiliśmy już wcześniej. Wyjazd poza miejsce zamieszkania i oderwanie się od obowiązków dnia codziennego powoduje na ogół zwiększenie swobody bycia, skłonność do wydawania większej ilości pieniędzy niż w „normalnym życiu” i prezentowanie wobec otoczenia typowo konsumpcyjnej postawy. Prezentowane przez turystów wzorce zachowań adaptowane są przez ludność miejscową, zwłaszcza dzieci i młodzież. Nie mając pełnego obrazu życia mieszkańców miast przyjmują oni tę wakacyjną „odmianę” za obraz pełny i właściwy. Ma to szczególne znaczenie w przypadku konfliktów społecznych i dysonansu poziomu życia pomiędzy miastem a wsią, co obserwujemy obecnie. Mieszkańcy miast są dla młodzieży wiejskiej ludźmi sukcesu (posiadają samochody, markowy sprzęt sportowy i elektroniczny, ciekawą pracę, pieniądze) nic więc dziwnego, że starają się do nich upodobnić.

Zakończenie

Przedstawione pokrótce eufunkcje i dysfunkcje agroturystyki nie wyczerpują zapewne zagadnienia wychowawczego wpływu tej formy wypoczynku na ludność odwiedzającą i odwiedzaną. Dostrzeżenie rangi zasygnalizowanego tu problemu pozwoli rolnikom i instytucjom wspomagającym rozwój agroturystyki (ośrodkom doradztwa rolniczego, stowarzyszeniom agroturystycznym i innym) na efektywne wykorzystanie tkwiącego w społeczności wiejskiej potencjału oraz skuteczne zapobieganie i wyeliminowanie powstających zagrożeń.

Ukrytym celem niniejszego opracowania było wskazanie słuszności rozwijania agroturystyki w naszym kraju pomimo pewnych jej dysfunkcji, które w stosunku do eufunkcji są jednak niewspółmiernie mniejsze. Najlepszym sposobem przekonania się o tym jest urlop w gospodarstwie agroturystycznym, do czego serdecznie zachęcam.

Z PRACY DORADCZEJ

BARBARA LEŚNIAK

*Krajowe Centrum Doradztwa,
Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
w Poznaniu*

PROJEKTOWANIE ROZWOJU GOSPODARSTW ROLNYCH JAKO METODA DORADZTWA ROLNICZEGO

Wprowadzenie

Planowane przystąpienie Polski do Unii Europejskiej łączy się ze zmianami struktury agrarnej w naszym kraju. Problemy rolników coraz wyraźniej związane są z zarządzaniem gospodarstwami. Rolnicy stają wobec konieczności podejmowania decyzji w zakresie przyszłego kształtu organizacyjnego swoich gospodarstw. Niejednokrotnie bez gruntownych zmian organizacyjnych, a co za tym idzie, bez decyzji inwestycyjnych, przyszłość gospodarstw może być zagrożona. Rolnicy potrzebują pomocy przy podejmowaniu decyzji o przyszłej organizacji swojego gospodarstwa. Doradca powinien pomóc rolnikowi dostrzec problem, sformułować go i zaproponować różne możliwości rozwiązań. Jest to stosunkowo trudny rodzaj doradztwa, wymaga nie tylko dużej wiedzy i doświadczenia, ale również specjalnych predyspozycji zawodowych. Rozmowa o problemach gospodarstwa, powierzenie doradcy własnych obaw i trosk wymaga zdobycia zaufania rozmówcy. Stawia doradcę w specjalnej, bardzo odpowiedzialnej sytuacji. Wprawdzie decyzje zawsze podejmuje rolnik i on ponosi ryzyko ekonomiczne, jednak pomoc w podejmowaniu decyzji, niejednokrotnie strategicznych dla gospodarstwa, niesie za sobą nowy wymiar pracy doradczej.

Doradztwo w zakresie projektowania rozwoju gospodarstw jest szeroko praktykowane w Niemczech. Rozwinęło się tam już w latach sześćdziesiątych bieżącego stulecia i przez ponad trzydzieści lat było doskonalone i upowszechniane.

Obecnie te same zasady projektowania funkcjonują w doradztwie, w bankach kredytujących rolnictwo, a także są integralną częścią programów nauczania przedmiotów ekonomicznych w szkołach rolniczych.

Prezentowana poniżej metoda jest efektem współpracy polsko-niemieckiej. Praca nad jej zaadaptowaniem do warunków polskich trwała cztery lata. Wszystkie założenia, jak i sposoby dokonywania wyliczeń szczegółowych, zostały w pełni zaakceptowane przez ekspertów niemieckich. Upowszechnianie metody (kursy dla doradców wybranych ODR i szkół rolniczych) było początkowo prowadzone przy udziale tych ekspertów, co umożliwiło dokładne wyeliminowanie rozbieżności w podejściu do podstaw metody projektowania rozwoju gospodarstw rolnych.

1. Metoda projektowania rozwoju gospodarstw

Projektowanie rozwoju gospodarstw jest przede wszystkim metodą doradztwa rolniczego. Pracując tą metodą doradca wspólnie z rolnikiem analizuje aktualną sytuację gospodarstwa, następnie razem dokonują niezbędnych wyliczeń i kalkulacji, aby w efekcie wypracować projekt rozwoju gospodarstwa. Gospodarstwo rozpatrywane jest jako organiczny związek zasobów ziemi, kapitału i pracy. Rozpatruje się je całościowo, biorąc pod uwagę kapitał materialny, ale przede wszystkim ludzi z ich kwalifikacjami, zamiłowaniem i możliwościami.

W trakcie rozmowy z rolnikiem i jego rodziną, doradca dokładnie analizuje warunki wewnętrzne funkcjonowania gospodarstwa. Na podstawie swojej wiedzy i doświadczenia oraz znajomości otoczenia w jakim działa gospodarstwo (warunków zewnętrznych), doradca pomaga rolnikowi opracować różne warianty rozwoju gospodarstwa. Początkowo są to warianty kierunkowe, dające możliwość porównania wyników gospodarstwa przy różnych kierunkach rozwoju. Później, na bazie zebranych i opracowanych danych, metoda pozwala szybko tworzyć kolejne projekty. Przygotowuje się kolejne projekty, coraz bardziej dostosowane do warunków gospodarstwa i oczekiwań rolnika co umożliwia podjęcie racjonalnej decyzji. Stwarza się rolnikowi możliwość wyboru wariantu rozwoju gospodarstwa w oparciu o kryteria ekonomiczne.

Decyzja o kierunku rozwoju i przyszłej organizacji gospodarstwa musi być oparta na konkretnych wyliczeniach ekonomicznych. Pomagając rolnikowi projektować rozwój gospodarstwa, doradca pomaga mu przy podejmowaniu najtrudniejszych, strategicznych dla gospodarstwa, decyzji.

Doradztwo technologiczne, upowszechniające postęp w rolnictwie, np.: na temat sposobów uprawy, nawożenia lub ochrony roślin czy chowu zwierząt itp., odbywa się przy projektowaniu rozwoju gospodarstw niejako drugoplanowo. Prawidłowa technika i technologia produkcji rolniczej nie jest celem samym w sobie, jest tylko drogą do uzyskania wysokiej efektywności gospodarowania.

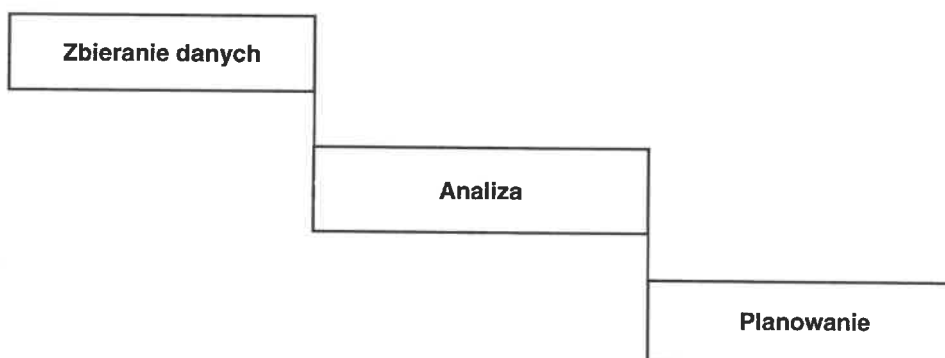
Projektowanie rozwoju gospodarstwa jest doradztwem w zakresie przyszłościowej organizacji i skali produkcji. Doradca rolniczy powinien umieć postrzegać przyszłościowo ekonomiczno-rynkowe warunki funkcjonowania gospodarstw rolnych i na ich podstawie projektować rozwój gospodarstwa.

Każde planowanie wymaga dokładnego określenia aktualnej sytuacji, stanu wyjściowego, bazy do projektowania. Jako wstęp do projektowania rozwoju musi zostać przeprowadzona wnikliwa analiza stanu gospodarstwa. Trzeba szczegółowo ustalić i przeanalizować zasoby gospodarstwa. Dopiero w oparciu o analizę można planować rozwój gospodarstwa i obliczać korzyści, które będą odnoszone po wprowadzeniu zmian.

Projektowanie rozwoju gospodarstw opiera się na analizie i planowaniu. Analizę i planowanie poprzedza zebranie danych o gospodarstwie. Projektowanie rozwoju gospodarstwa składa się więc z trzech etapów: zbierania danych, analizy i planowania (rysunek 1).

Rysunek 1

Etapy projektowania rozwoju gospodarstwa.



2. Zebranie danych jako pierwszy etap projektowania rozwoju gospodarstwa

W metodzie projektowania rozwoju gospodarstw zbieranie danych służy oznaczeniu całkowitej, istniejącej zdolności twórczej określonego gospodarstwa i ustaleniu dochodowości tego gospodarstwa przy danej, zastanej organizacji produkcji. Dane te są również niezbędne przy ocenie poprawności analizy (sporządzonej w drugim etapie projektowania). Rzetelnie sporządzony rachunek wyników na etapie zbierania danych, daje możliwość porównania wyników prac analitycznych w gospodarstwie.

Zebranie danych, w metodzie projektowania rozwoju gospodarstw, przebiega według ściśle określonej procedury. Stosowanie tej procedury ułatwiają specjalnie do tego celu przystosowane formularze.

Przy zbieraniu danych należy, przede wszystkim, dążyć do zgodności danych ze stanem faktycznym. Bardzo dobrze jeśli w gospodarstwie jest prowadzona rachunkowość. Księgi rachunkowe są wielką pomocą przy zbieraniu danych, ale w polskich gospodarstwach ciągle jeszcze są one rzadkością, a nawet jeżeli są prowadzone, to opiera się je na zapisach rolników w księgach wpłat i wypłat, do których prowadzenia nie wymaga się dokumentów źródłowych.

Źródłem danych powinny być przede wszystkim kwity sprzedaży oraz zakupów. W sytuacjach gdy tych kwitów nie ma, gdyż transakcje były dokonywane bez dokumentów, źródłem danych jest wywiad z gospodarzem. Rolnik w trakcie wywiadu powinien wykorzystywać wszystkie zapisy dotyczące zaszcłości gospodarczych. W dyskusji z rolnikiem można zweryfikować lub uzupełnić brakujące dane. Indywidualnie zebrane w gospodarstwie dane, są zawsze lepsze od danych z norm. Tylko w wypadku, gdy danych nie da się ustalić w rozmowie z rolnikiem, ustala się je na podstawie doświadczenia zawodowego doradcy lub w oparciu o dane z norm.

Zebranie danych łączy się z dokonaniem wyliczeń, które wymagają przyjęcia określonych, jednolitych założeń. Gdy założenia te są dokładnie powtarzane we wszystkich kolejnie analizowanych gospodarstwach, to wyniki analiz są porównywalne między gospodarstwami.

Przy doradzaniu metodą projektowania rozwoju gospodarstw przyjmuje się następujące założenia:

- ziemię wycenia się według wartości rynkowej, tzn. według ceny za 1 ha, po której gospodarstwo może kupić lub sprzedać swoje grunty;
- wartość budynków, budowli, maszyn i wyposażenia technicznego oblicza się metodą odtworzeniową, przyjmując jako wartości odtworzeniowe, aktualne (dla roku zbierania danych) ceny rynkowe;
- nie wycenia się zapasów i produkcji w toku, uznając, że na końcu i na początku analizowanego roku stany te były takie same. Takie podejście jest z całą pewnością daleko idącym uproszczeniem. Uproszczenie to uzasadnia cel zbierania danych, a więc określenie wyniku ekonomicznego gospodarstwa przy danej organizacji i skali produkcji oraz, jako cel dodatkowy stworzenie sobie podstawy do oceny prawidłowości analizy sporządzonej w drugim etapie projektowania. Różnice magazynowe, o ile wystąpiły, trzeba koniecznie odnotować, aby móc je uwzględnić przy porównywaniu wyników;
- ceny przyjmuje się jako stałe. Zarówno w roku wyjściowym, analizowanym, jak i w projektach, ceny produktów rolniczych i środków do produkcji przyjmuje się jako takie same;

- projekty sporządza się z uwzględnieniem trzyletniego okresu przejściowego, tzn. na trzy lata po roku sporządzenia analizy.

Zbieranie danych kończy się opracowaniem rachunku wyników i bilansu majątkowego gospodarstwa oraz szczegółowego przedstawienia zobowiązań. Rachunek wyników sporządza się za okres całego, analizowanego roku, a bilans majątkowy na dzień 31 grudnia tego roku.

3. Drugi etap projektowania rozwoju gospodarstwa - analiza gospodarstwa

Po zebraniu danych o sytuacji gospodarstwa, następuje analiza gospodarstwa. Analiza gospodarstwa przebiega w ściśle określonej procedurze, której stosowanie, podobnie jak przy zbieraniu danych, ułatwia układ formularzy do jej prowadzenia. Najbardziej pracochłonne jest opracowanie materiałów.

W toku analizy gospodarstwa, poprzez wypełnienie odpowiednich formularzy, przygotowuje się następujące materiały:

- kalkulacje jednostkowe wszystkich działalności produkcyjnych prowadzonych w gospodarstwie;
- zestawienie (dla celów porównawczych) jednostkowych wyników i określonych parametrów wszystkich działalności produkcyjnych prowadzonych w gospodarstwie;
- ustalenie sumy nadwyżek bezpośrednich, bilansu pasz objętościowych, rocznego zapotrzebowania na pracę i wysokości środków obrotowych zamrożonych w działalnościach produkcyjnych prowadzonych w gospodarstwie;
- ustalenie kosztów pośrednich;
- wyprowadzenie wyników gospodarstwa.

W analizie bierze się pod uwagę wszystkie działalności produkcyjne, które w analizowanym roku były prowadzone w danym gospodarstwie.

Analiza poszczególnych działalności produkcyjnych wymaga wyliczenia:

- wartości rynkowych,
- nadwyżek bezpośrednich,
- zapotrzebowania na pracę,
- wartości nadwyżki bezpośredniej na roboczo-godzinę,
- zaangażowania majątku obrotowego.

Do wyliczenia nadwyżek bezpośrednich niezbędne są ustalone z rolnikiem:

- plony i wydajności uzyskane przez gospodarstwo w analizowanym roku,

- ceny na produkty rolnicze uzyskane przez gospodarstwo w analizowanym roku,
- koszty bezpośrednie (związane z poszczególnymi działalnościami produkcyjnymi).

Ustalenie kosztów pośrednich i wyprowadzenie wyników gospodarstwa, jeżeli dobrze zostały zebrane dane o gospodarstwie, nie sprawia żadnych problemów.

Opracowany w ten sposób materiał, uznaje się za analityczny rachunek wyników gospodarstwa, czyli zestawienie działalności produkcyjnych aktualnego stanu, tzw.: „jest”.

Stan „jest” stanowi wariant organizacji gospodarstwa zawierający wyliczenia w skali produkcji prowadzonej w danym gospodarstwie w analizowanym roku. Wariant „jest” służy nie tylko do rozpoznania problemów danego gospodarstwa, ale również podlega kontroli poprawności i rzetelności sporządzonej analizy, dzięki danym zebranych w pierwszym etapie projektowania. Możliwość skontrolowania prawidłowości przeprowadzonej analizy jest ważną zaletą metodyczną projektowania rozwoju gospodarstw.

Dokładne poznanie i przeanalizowanie problemów gospodarstwa jest bardzo ważne dla planów, opracowanych w następnym etapie metody projektowania rozwoju.

4. Planowanie jako ostatni etap projektowania rozwoju gospodarstwa

Przy projektowaniu rozwoju gospodarstwa analizuje się:

- organizację gospodarstwa;
- wykorzystanie zasobów produkcyjnych, (ziemi, pracy, budynków, maszyn, środków finansowych, itp.);
- strukturę majątku oraz źródła jego finansowania (z własnego lub obcego kapitału);
- wysokość i strukturę dochodów;
- przeznaczenie dochodów na konsumpcję i na inwestycje.

Niemniej ważne są zamiłowania i życzenia rolnika oraz jego rodziny. Najczęściej są one podstawą i sensem zmian wprowadzanych w gospodarstwie.

Trzeci krok postępowania przy metodzie projektowania rozwoju gospodarstwa polega na ułożeniu wariantów reorganizacyjnych gospodarstwa i obliczeniu wyników produkcyjnych dla każdego z tych wariantów. Przy układaniu projektów rozwoju gospodarstwa należy brać pod uwagę, między innymi, następujące przesłanki:

1. Dążenia rolnika, identyfikacja z projektem rozwoju gospodarstwa. Oczywiście doradca powinien wskazać rolnikowi najkorzystniejsze dla niego

możliwości zmian, pokazując mu jednocześnie zalety i wady proponowanych wariantów.

2. Kwalifikacje rolnika i jego rodziny. Ważne jest, aby rolnik miał wiedzę i doświadczenie w zakresie działalności produkcyjnych, które się mu proponuje jako działalności mające być prowadzone przy nowej organizacji gospodarstwa.
3. Potrzeby rynku. Możliwości zbytu produkowanych towarów. Trudno przecenić wagę tej przesłanki planistycznej. W gospodarce rynkowej łatwiej jest pokonać trudności z wyprodukowaniem niż ze sprzedażą produktów. Doradca ma więcej informacji o sytuacji rynkowej w regionie od rolnika i może być bardzo pomocny, służąc radą w tym zakresie.
4. Zasoby produkcyjne gospodarstwa. Możliwości powiększenia gospodarstwa. Wykorzystanie istniejącej bazy, zwłaszcza istniejących budynków i ewentualnie możliwości ich adaptacji i pobudowania nowych. Zasoby siły roboczej istniejące w gospodarstwie i możliwości najmu pracowników z zewnątrz.
5. Uwarunkowania polityczne. Preferencje państwa w odniesieniu do określonych działalności produkcyjnych. Polityka kredytowa. Preferencje i ewentualne dotacje.
6. Obecnie ważne są też możliwości i ograniczenia jakie mają wynikać dla polskiego rolnictwa z przystąpienia naszego kraju do Unii Europejskiej.

Porównanie i ocena projektów rozwoju gospodarstwa są możliwe tylko wtedy, kiedy znane są wyniki gospodarowania przy dotychczasowej organizacji gospodarstwa. Wyniki gospodarowania przy dotychczasowej organizacji gospodarstwa opracowuje się w takim samym układzie jak projekty rozwoju. Wszystkie wyliczenia w projektach można więc z łatwością porównać ze stanem „jest”.

W standardowej wersji metody projektowania rozwoju gospodarstw sporządza się zawsze następujące warianty organizacyjne gospodarstwa:

stan „jest”,

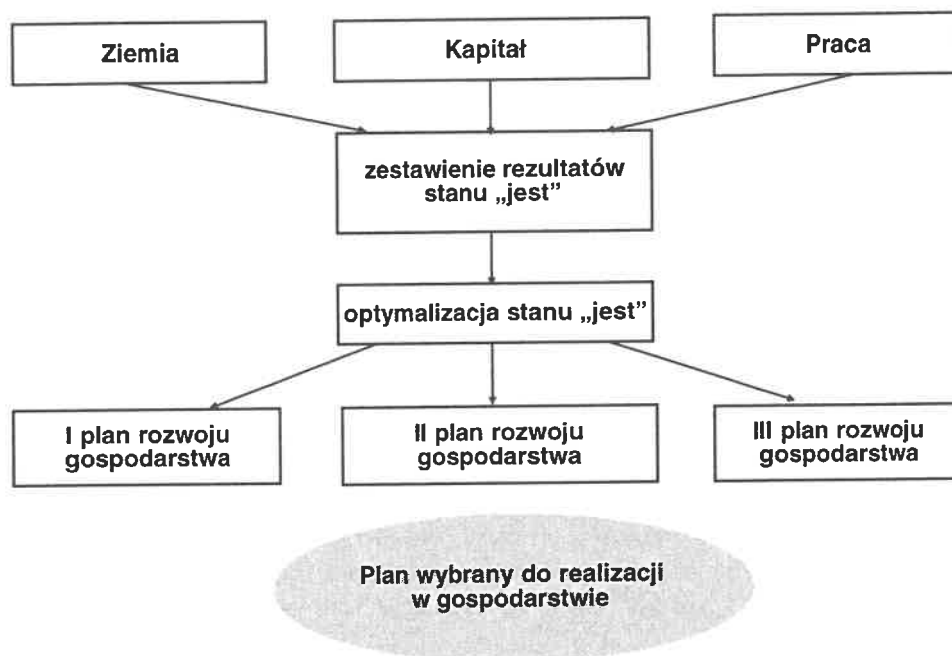
optymalizacja stanu „jest”,

projekty reorganizacyjne

(minimum trzy, ale im więcej zestawimy wersji, tym większa jest później możliwość wyboru) (rys.2).

Rysunek 2

Schemat postępowania przy wyborze planu rozwoju gospodarstwa.



4.1. Stan „jest” i „optymalizacja stanu jest”

Dla wersji „jest” przyjmuje się faktyczne wydajności i ceny uzyskane w gospodarstwie w analizowanym roku mimo, że analizowany rok może być nietypowy, np. ze względu na warunki pogodowe. W trakcie analizy poszczególnych działalności produkcyjnych, w rozmowie z rolnikiem, ustala się, czy wynik danej działalności produkcyjnej zadowala rolnika, czy też można go poprawić i jak to zrobić. Doradca powinien z rolnikiem przedyskutować możliwości poprawy techniki i technologii produkcji w poszczególnych działalnościach i wprowadzić ustalenia optymalizacyjne. Na tym etapie projektowania rozwoju gospodarstwa toczy się rozmowa doradcza na temat nowoczesnej i efektywnej techniki i technologii produkcji rolniczej.

Po całkowitym zakończeniu obliczeń dla wersji „jest”, opracowuje się plan „optymalizacja stanu jest”. W planie optymalizacja stanu jest, celowe jest przyjmowanie tylko takich wydajności, które mogą być trwale uzyskiwane w danym gospodarstwie. Nie należy przyjmować wydajności zawyżanych, takich, które zdarzają się w gospodarstwie tylko przy wyjątkowo sprzyjających warunkach np. pogodowych.

Podstawą ustalenia wartości rynkowych poszczególnych działalności produkcyjnych w wersji „optymalizacja stanu jest” są optymalne, ale realne, trwale uzyskiwane plony. Plony takie uzyskuje się dzięki nowoczesnej i efektywnej technice i technologii produkcji rolniczej, które najczęściej wymagają poniesienia określonych nakładów. Najczęściej są to koszty materiału siewnego i sadzeniakowego, nawożenia, ochrony roślin i żywienia zwierząt. Ustala się więc nowe nadwyżki bezpośrednie oraz pozostałe parametry porównawcze dla każdej działalności produkcyjnej prowadzonej w gospodarstwie. Po zoptymalizowaniu wszystkich działalności produkcyjnych ustala się wyniki gospodarstwa dla planu „optymalizacja stanu jest”. Ten plan nie zawiera żadnych zmian organizacyjnych ani inwestycyjnych. Jest tylko prezentacją wyniku jakie gospodarstwo mogłoby uzyskać prowadząc poszczególne, dotychczasowe działalności produkcyjne zgodnie ze wszystkimi zaleceniami postępu technologicznego. Wyniki tej wersji planistycznej można uznać jako odpowiedź na pytanie „o ile można by mieć większy dochód, gdyby produkowało się zgodnie z zaleceniami doradcy”.

Do projektowania wariantów reorganizacyjnych przyjmuje się wyniki ze zoptymalizowanych kalkulacji działalności produkcyjnych, czyli przy planowaniu rozwoju gospodarstwa bierze się pod uwagę wyniki poszczególnych działalności produkcyjnych uzyskane w wersji „optymalizacja stanu jest”. Tym samym uznaje się, że rolnik po zreorganizowaniu gospodarstwa, skorzysta z zaleceń techniczno-technologicznych doradcy. Po wprowadzeniu do projektów reorganizacyjnych wyników działalności produkcyjnych skalkulowanych w wersji „optymalizacja stanu jest”, efekty projektowania muszą być porównywane z wynikami wersji „optymalizacja stanu jest”. I do tej wersji porównuje się rezultaty projektów inwestycyjnych. Porównywanie wyników projektów reorganizacyjnych, opracowanych na podstawie kalkulacji zoptymalizowanych z wynikami wersji stan jest w gospodarstwie może prowadzić do nadmiernych oczekiwań, dlatego bardzo ważne jest rzetelne opracowanie zarówno wersji stan jest w gospodarstwie, jak i „optymalizacja stanu jest”. Z praktyki wynika, że niejednokrotnie wyniki w wersji „optymalizacja stanu jest” są dużo wyższe niż w wersji „stan jest w gospodarstwie”. Dotyczy to gospodarstw, w których nie stosuje się prawidłowej, nowoczesnej techniki i technologii produkcji.

4.2. Plany reorganizacyjne

W dobrze prowadzonych gospodarstwach poprzez zastosowanie lepszej technologii produkcji, czyli przez „optymalizację stanu jest”, trudno oczekiwać wielkiej poprawy dochodów. W takich gospodarstwach znaczna poprawa dochodów najczęściej jest możliwa tylko przez:

- zmianę organizacji produkcji;
- wprowadzenie innych, nowych działalności produkcyjnych;
- zmianę skali produkcji.

Najczęściej w projektach reorganizacyjnych gospodarstwa łączy się te wszystkie drogi rozwoju.

Zmiana organizacji produkcji tylko przez rezygnację z jednych działalności na rzecz innych, często jest wstępem do bardziej gruntownego projektowania rozwoju gospodarstwa. Projektowanie odbywa się w gospodarstwie po zakończonym roku analitycznym i rolnik dla roku bieżącego najczęściej zmienił już w gospodarstwie strukturę zasiewów i obsadę inwentarza. Zrobił to jednak intuicyjnie, najczęściej bez wyliczeń kalkulacyjnych i w rozmowie doradczej dotyczącej metody projektowania rozwoju gospodarstw, korzysta z okazji, aby dowiedzieć się jakich dochodów może się spodziewać po wprowadzeniu swoich zmian. Konieczne jest jednak dodatkowe wykonanie prac analitycznych i optymalizacyjnych. Sporządzenie takiej wersji planistycznej jest proste i nie wymaga dużego nakładu czasu, a ma duże znaczenie praktyczne. Rolnik poprzez porównanie wyników swojego gospodarstwa przy zmienionej strukturze zasiewów lub przy innej obsadzie inwentarza, może lepiej poznać i przez to nabrać przekonania do metody projektowania rozwoju gospodarstwa i systemu dokonywania obliczeń.

Przy układaniu projektów reorganizacyjnych bierze się pod uwagę te działalności produkcyjne, które w danych warunkach produkcji, najlepiej wykorzystają możliwości gospodarstwa. Dla działalności, które dotąd nie były w danym gospodarstwie prowadzone, a które wprowadzamy do projektowanego wariantu, należy sporządzić dodatkowe kalkulacje według standardów wymaganych w metodzie. Działalności produkcyjne, możliwe do zrealizowania w danym gospodarstwie, są przedmiotem porównań. Im dokładniejsze będą dane, które są podstawą kalkulowania poszczególnych działalności, tym dokładniejsze będzie wyliczenie parametrów opłacalności i trafniej można będzie wybrać spośród różnych działalności produkcyjnych możliwych do zrealizowania wewnątrz gospodarstwa te działalności, które są najbardziej opłacalne. Działalności produkcyjne niejako konkurują ze sobą i ich odpowiednie zestawienie stanowi podstawę późniejszego planu rozwoju gospodarstwa.

Jako miary konkurencyjności poszczególnych działalności produkcyjnych służą wskaźniki wynikające z czynników produkcji będących do dyspozycji w danym gospodarstwie, więc np.:

- nadwyżka bezpośrednia na roboczogodzinę (zł/godz.),
- nadwyżka bezpośrednia na jednostkę zamrożonego majątku obrotowego (zł/100 zł).

W gospodarstwach ubogich w powierzchnię gruntów, ale z wystarczającymi zasobami pracy dąży się na ogół do zestawiania w planach rozwoju gospodarstwa działalności produkcyjnych, z których uzyskuje się wysokie nadwyżki bezpośrednie na jednostkę powierzchni. Przy ograniczonych zasobach pracy powin-

na występować wysoka nadwyżka bezpośrednia na roboczogodzinę. W przypadku kapitałochłonnych działalności produkcyjnych istnieje zagrożenie przeinwestowania; szczególną ostrożność należy wykazywać przy angażowaniu kapitału obcego.

Obok klasycznych ograniczeń, takich jak powierzchnie, praca i kapitał, dochodzą tu inne ograniczenia, takie jak: możliwości zbytu, płodozmian, ochrona środowiska itd.. Kolejność wprowadzania poszczególnych działalności produkcyjnych do projektów rozwoju gospodarstwa musi być dokładnie rozważona w oparciu o rozeznanie czynników produkcji znajdujących się w niedoborze. Nawet jeżeli tylko jeden czynnik produkcji będzie w niedoborze, to dana działalność produkcyjna może się rozwijać tylko w ograniczonym zakresie.

O ile jednak jedną z działalności produkcyjnych, przy których występują ograniczenia, zmniejszy się, to inną działalność produkcyjną należy powiększyć celem pełnego wykorzystania mocy produkcyjnych.

Należy opracować możliwie jak najwięcej różnych, wariantowych kalkulacji działalności produkcyjnych. Daje to większe możliwości wyboru przy projektowaniu. Pomaga przy późniejszej wymianie działalności produkcyjnych celem poprawy wyników w gospodarstwie.

Wprowadzanie nowych działalności produkcyjnych i wymiana dotychczasowych działalności produkcyjnych w kolejnych projektowanych wariantach rozwoju gospodarstwa, w zakresie wyznaczonym ograniczeniami, są metodyczną podstawą sporządzania planów.

Po dokonaniu obliczeń nadwyżek bezpośrednich dla wszystkich działalności produkcyjnych będących w toku i planowanych do realizacji w gospodarstwie, zestawiamy kombinacje działalności produkcyjnych w kolejne plany.

Do projektów w zasadzie wybiera się te działalności produkcyjne, które dają wysokie nadwyżki bezpośrednie, aby w efekcie uzyskać możliwie wysoką całkowitą nadwyżkę bezpośrednią z gospodarstwa. Trzeba jednak mieć realny rynek zbytu na produkcję planowanych towarów i uwzględniać istniejące ograniczenia.

Następnym kryterium doboru działalności produkcyjnych do projektów rozwoju gospodarstwa są zasoby pracy w gospodarstwie.

Bardzo ważne jest zbilansowanie pasz podstawowych przy produkcji zwierząt wymagających gruntów.

Ważnym kryterium wprowadzania określonych działalności produkcyjnych do projektów rozwoju gospodarstwa może się też okazać wysokość środków obrotowych które, trzeba wiązać z uruchomieniem produkcji.

Rozwój gospodarstw przez **zmianę skali produkcji** i zwiększenie zasobów gospodarstwa wiąże się z inwestycjami. Na podstawie starannej analizy przeprowadza się wielowariantowe obliczenia planistyczne, które obejmują zapotrzebowanie na środki inwestycyjne. Planowanie inwestycji wymaga zebrania informacji na temat kosztów inwestycji. Przy większych inwestycjach kosztorys wynika z projektu opracowanego przez specjalistów branżowych.

Poza szczegółowym ustaleniem kosztów inwestycji konieczne jest zebranie informacji na temat kosztów i możliwości ich sfinansowania. Przy rosnących cenach na dobra inwestycyjne i przy stosunkowo wysokim poziomie oprocentowania kredytów, rentowność inwestycji w rolnictwie ciągle staje pod znakiem zapytania, a finansowanie ich jest coraz trudniejsze. Toteż w takich sytuacjach trzeba bardzo uważnie dokonać oceny efektywności i opłacalności inwestycji gospodarstwa rolniczego.

Dla konsekwentnej analizy ekonomicznej porównuje się różne wersje projektów rozwoju gospodarstwa ze względu na najwyższy spodziewany dochód. Można jednak dokonywać wyboru ze względu na inne czynniki będące dla prowadzącego gospodarstwo ważne, takie jak obciążenie pracą lub ograniczone możliwości w angażowaniu środków.

Alternatywne projektowanie rozwoju gospodarstwa oznacza wybór dla gospodarstwa kompilacji takich działalności produkcyjnych, które w danych warunkach (położenie i wyposażenie gospodarstwa, dążenia kierownika gospodarstwa itp.), dają optymalne wyniki, np. sumę nadwyżek bezpośrednich, łączny nakład pracy, łączne zaangażowanie środków inwestycyjnych lub obrotowych, itp.

Przy zaprojektowanych wariantach reorganizacyjnych mogą w sposób istotny zmienić się koszty pośrednie i obciążenie finansowe kosztami obsługi kredytów i dzierżaw. Zmiany te dokładnie się opisuje i wylicza. W każdym projektowanym wariantcie rozwoju powinna nastąpić widoczna poprawa efektów gospodarowania, np. wzrost dochodu z gospodarstwa rolniczego, ograniczenie nakładu pracy, stabilizacja produkcji lub inne, w zależności od celów jakie stawia sobie rolnik i jego rodzina.

Podsumowanie

Zmiany strukturalne w rolnictwie polskim wymagają wzmocnienia gospodarstw, które mają przetrwać i stać się konkurencyjne wobec gospodarstw rolnych krajów Unii Europejskiej. Wzmocnienie to musi być dobrze zaprojektowane gdyż najczęściej wymaga inwestycji. Należy więc umiejętnie przeprowadzić obliczenia dające podstawy do wyboru wariantu projektu rozwoju gospodarstwa. Wybór wariantu rozwoju gospodarstwa wymaga od rolnika podjęcia trudnej, ale bardzo ważnej decyzji.

Najlepsze wyniki przynosi aktywna współpraca doradcy z rolnikiem i jego rodziną w całym procesie projektowania rozwoju gospodarstwa. Tylko przy takiej współpracy obliczenia są zrozumiałe, wiarygodne i przekonujące. Przy rozważaniach projektowych powinno się analizować tylko te rozwiązania, które są zgodne z dążeniem rolnika oraz jego rodziny. Projekt rozwoju gospodarstwa powinien być kombinacją tylko tych działalności, które gospodarz i jego rodzina mają zamiar rozwijać. Kiedy po dyskusji na temat wyboru projektu rozwoju

gospodarstwa rolnik i jego rodzina podejmą decyzję i zaaprobuje projekt rozwoju, rozpoczyna się trudna faza wprowadzania projektu do praktyki. Dlatego też doradca nie powinien ograniczać się do pomocy przy projektowaniu, lecz włączyć się z doradztwem również w trakcie realizacji projektu. Wprowadzanie projektu powinno się kończyć krytyczną analizą wyników. Analiza wyników nowej organizacji gospodarstwa powinna zamykać cykl pracy doradczej i być podstawą dalszej współpracy doradcy z rolnikiem.

Projektowanie rozwoju gospodarstwa jest metodą doradczą, która jest niezbędna zawsze, gdy w gospodarstwie trzeba podjąć ważną decyzję. Bez prowadzenia analiz i sporządzania wielowariantowego projektu rozwoju gospodarstwa trudno mówić o racjonalnym, przekonywującym doradztwie.

Tok postępowania przy sporządzaniu projektu rozwoju gospodarstwa może się różnić w szczegółach, jednak każde kolejne rozwiązanie będzie miało nowe wady i zalety. Rozwiązanie powszechnie stosowane w Niemczech ma za sobą wieloletni okres prób i jest dopracowane, ma oprzyrządowanie w postaci formularzy do wypełniania i programu komputerowego i jest gotowe do stosowania w pracy doradczej.

Dodatkową korzyścią ze stosowania metody projektowania rozwoju gospodarstw jest możliwość porównywania uzyskanych wyników z innymi gospodarstwami zarówno w kraju jak i poza granicami.

ANDRZEJ PRZEPIÓRA, MIKOŁAJ POMIN
*Fundacja Rozwoju Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
w Poznaniu*

WSPÓLNE UŻYTKOWANIE MASZYN NA PRZYKŁADZIE GRUPY PRODUCENTÓW ZE SPŁAWIA W WOJEWÓDZTWIE WIELKOPOLSKIM

Grupy producentów są bez wątpienia szansą poprawy zdolności konkurencyjnej gospodarstw rolniczych. Wielu autorów wskazuje na ich znaczenie w zakresie standaryzacji produkcji, zwiększania jej skali, poprawy jakości i wyrównania produktu, zwiększenia stopnia przetworzenia produktu już w gospodarstwie czy zwiększenia siły przetargowej rolnika w całym łańcuchu żywnościowym.

Duża rola grup polega również na obniżaniu kosztów produkcji poprzez wspólne zakupy środków do produkcji oraz wspólne inwestycje w maszyny, urządzenia czy budynki.

Kierując się tą myślą grupa 10 rolników, producentów warzyw ze Spławia, zakupiła wspólnie pneumatyczny siewnik punktowy do siewu warzyw. Siewnik ten pozwala na bardzo precyzyjne wysianie nasion marchwi, pietruszki, buraków i innych warzyw, tak, że nie wymagają one dalszego przerywania, a pozyskane warzywa mają optymalne i zgodne z potrzebami rynku kształty i wymiary. Inwestycja ta pozwoli zatem rolnikom na obniżenie kosztów produkcji oraz dostosowanie jakości produktu do rosnących wymagań rynkowych. Barierą takiej inwestycji był jej koszt w wysokości 43 502 zł. Poniesienie takiego kosztu przez pojedyncze gospodarstwo rolne byłoby prawdopodobnie niemożliwe oraz nieracjonalne ze względu na niewykorzystanie potencjału siewnika w jednym gospodarstwie. Doświadczenia już tego roku wskazują, że możliwości siewnika będą wykorzystane przez grupę w dużej części oraz dodatkowo będzie istniała możliwość świadczenia tym siewnikiem odpłatnych usług.

Obciążenie gospodarstw kosztami tej inwestycji okazało się niewielkie i możliwe do poniesienia poprzez zaciągnięcie pożyczki w Fundacji Rozwoju Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Poznaniu.

Przedsięwzięcie to było możliwe ponieważ grupa rolników, która się tego podjęła bardzo dobrze się zna oraz wzajemnie sobie ufa. Duży stopień integracji

tej grupy pozwala sądzić, że siewnik będzie dobrze wykorzystywany i przyniesie wspólne korzyści. Poza tym, że grupa która podjęła się takiej inicjatywy, chciała współdziałać i ufała sobie, konieczne było unormowanie prawne dla jej zorganizowania. Z pomocą Fundacji opracowana została w tym celu umowa cywilnoprawna regulująca sposób zakupu oraz użytkowania siewnika. Jej autorem jest Pan Mikołaj Pomin, sekretarz Fundacji. Umowa reguluje kwestię własności siewnika poprzez przydzielenie udziałów w siewniku, w zależności od wniesionych środków finansowych. Szczegółowo opracowano regulamin użytkowania siewnika, ponoszenia kosztów jego eksploatacji, remontów oraz świadczenia usług. Umowa ustanawia radę współwłaścicieli, która na bieżąco zarządza siewnikiem oraz prowadzi dokumentację kosztową oraz inną związaną z jego eksploatacją.

Wzór tej umowy zamieszczony został poniżej. W imieniu Fundacji serdecznie zapraszamy do korzystania z tego rozwiązania prawnego. Służymy pomocą przy ewentualnym dostosowaniu umowy do potrzeb indywidualnej grupy. W tych oraz innych sprawach związanych z funkcjonowaniem grup producentów prosimy o kontakt. Fundacja chętnie służy pomocą rolnikom, którzy chcą wspólnie organizować się i działać w ramach szeroko rozumianych grup producentów.

UMOWA

O WSPÓLNYM UŻYTKOWANIU SIEWNIKA DO PUNKTOWEGO SIEWU NASION WARZYW

zawarta dnia 4 maja 1999 r. w Poznaniu, pomiędzy następującymi Współwłaścicielami siewnika w częściach ułamkowych:

1.

2.

3.

zwanymi dalej **Współwłaścicielami**.

I. POSTANOWIENIA OGÓLNE

Art. 1

Współwłaścicielom przysługują udziały we Współwłasności. Jeden udział równy jest $\frac{1}{\dots}$ (ułamkowej) części w przedmiocie współwłasności.

Art. 2

1. Współwłaściciel może sprzedać swoje udziały, przy czym prawo pierwokupu przysługuje każdemu z pozostałych Współwłaścicieli.
2. Jeżeli zamiar zakupu zgłosi co najmniej dwóch Współwłaścicieli, pierwszeństwo w zakupie ma ten z nich, który posiada najmniejszą ilość udziałów.
3. Jeżeli Współwłaściciele, którzy zgłoszą zamiar kupna udziału dysponują tą samą liczbą udziałów, o tym, który z nich zakupi udziały zadecyduje losowanie.

Art. 3

Współwłaściciele w okresie pięciu lat od podpisania niniejszej umowy, nie mogą żądać zniesienia współwłasności.

**II. ZEBRANIE WSPÓŁWŁAŚCICIELI I RADA
WSPÓŁWŁAŚCICIELI****Art. 4**

Zebranie Współwłaścicieli tworzą wszyscy Współwłaściciele.

Art. 5

Zebranie Współwłaścicieli podejmuje decyzje w formie uchwał.

Art. 6

Zebranie podejmuje uchwały zwykłą większością głosów, przy obecności co najmniej 2/3 głosów, przy czym jeden udział stanowi jeden głos.

Art. 7

Zebranie Współwłaścicieli wybiera ze swego grona trzyosobową Radę Współwłaścicieli, zwaną dalej Radą.

Art. 8

Kadencja Rady trwa jeden rok.

Art. 9

Do zadań Rady należy:

1. Zwoływanie i organizowanie zebrań Współwłaścicieli.
2. Dokonywanie czynności zwykłego zarządu.
3. Przygotowanie wyliczenia kosztów eksploatacyjnych.

4. Dokonywanie rozliczeń finansowych, gromadzenie środków finansowych i prowadzenie rachunkowości związanej z eksploatacją siewnika.

III. ZASADY UŻYTKOWANIA SIEWNIKA PRZEZ WSPÓŁWŁAŚCICIELI

Art. 10

Współwłaściciele będą korzystać z siewnika na następujących zasadach:

1. Siewnik będzie przechowywany w garażu w gospodarstwie
2. Kolejność dokonywania zasiewów w gospodarstwach poszczególnych Współwłaścicieli ustala Zebranie Współwłaścicieli do końca lutego każdego roku.
3. Jeżeli Zebranie Współwłaścicieli w terminie określonym w ust. 2 nie ustali kolejności zasiewów, kolejność tę ustali Rada w drodze losowania.
4. Każdy ze Współwłaścicieli, może na własny koszt zatrudnić osoby trzecie przy dokonywaniu zasiewów.

IV. ZASADY ŚWIADCZENIA USŁUG SIEWNIKIEM

Art. 11

1. Zebranie Współwłaścicieli może zezwolić na odpłatne udostępnianie siewnika osobom trzecim.
2. Zasady i opłaty za udostępniania siewnika określi Rada, zawiadamiając o tym każdego ze Współwłaścicieli.
3. Ustalone zasady i opłaty będą obowiązywać, o ile w terminie 7 dni od otrzymania zawiadomienia, żaden ze Współwłaścicieli nie zgłosi zastrzeżeń.

Art. 12

Wpływy z opłat za usługi będą przeznaczone w całości na pokrycie kosztów eksploatacyjnych siewnika.

V. KOSZTY EKSPLOATACYJNE

Art. 13

Do kosztów eksploatacyjnych należą:

1. Koszty napraw, remontów, części zamiennych i konserwacji siewnika.

2. Inne koszty, wynikające z instrukcji użytkowania.
3. Koszty przechowania siewnika.
4. Koszty ubezpieczenia siewnika.

Art. 14

Koszty eksploatacyjne w danym roku, pokrywane będą:

1. Z opłat, o których mowa w rozdziale IV.
2. Przez Współwłaścicieli, proporcjonalnie do wielkości obsianego w danym roku obszaru, o ile nie zostaną pokryte z opłat wymienionych w p.1.

Art. 15

1. Współwłaściciele zobowiązują się do wniesienia zaliczki na poczet pokrycia kosztów eksploatacyjnych.
2. Wysokość zaliczki ustali Zebranie Współwłaścicieli przed każdym sezonem siania, nie później niż do dnia 30 marca.

VI. POSTANOWIENIA KOŃCOWE

Art. 16

W sprawach nie uregulowanych niniejszą umową zastosowanie mają odpowiednie przepisy kodeksu cywilnego.

Podpisy współwłaścicieli

.....

.....

.....

.....

KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

ROZPOWSZECZNIANIE INFORMACJI RYNKOWEJ A DZIAŁALNOŚĆ OŚRODKÓW DORADZTWA ROLNICZEGO

1. Wprowadzenie

Informacja może występować jako pojęcie rozumiane potocznie lub ściśle. W słowniku wyrazów obcych⁽¹⁾ oraz w słowniku języka polskiego⁽²⁾ informacja to: *powiadomienie o czymś, zakomunikowanie czegoś, wiadomość, wskazówka, pouczenie*. Według tego słownika słowo to występuje między innymi w takich związkach frazeologicznych jak: *biuro informacji, system informacji, źródło informacji*. Informować to: *udzielać informacji, wskazówek, podawać do wiadomości, powiadamiać, komunikować, objaśniać*. Informować się oznacza - *zasięgać informacji, zdobywać wiadomości, dowiadywać się u kogoś w sprawie czegoś, wymienić między sobą wiadomości, udzielać sobie nawzajem informacji*⁽³⁾.

S.Pabis formułuje definicję informacji, w rozumieniu bardziej cybernetycznym, jako: *zrozumiane znaczenie ciągu odbieranych sygnałów*⁽⁴⁾. W metodologii nauk używane jest pojęcie wartościowej informacji. Definicja, jaką podaje S.Pabis: *Informacja, która powiększa wiedzę jej odbiorcy o poznanej rzeczywistości jest informacją poznawczą, a tym samym wartościową*. Określenie to odnosi się do oceny informacji, która z natury rzeczy jest subiektywna i nie wyraża się żadnymi obiektywnymi miarami. Zdaniem wspomnianego autora informacja wartościowa musi spełniać następujące warunki⁽⁵⁾:

- musi być nowa (aktualna),
- musi być aktualnie potrzebna,
- musi być właściwie zrozumiana.

(1) Słownik wyrazów obcych języka polskiego pod red. E.Sobol. PWN, Warszawa 1996.

(2) Słownik języka polskiego pod red. prof. M. Szymczaka. PWN, Warszawa 1996.

(3) Słownik języka polskiego pod red. prof. M.Szymczaka. PWN, Warszawa 1996.

(4) S.Pabis: Metodologia i metody nauk empirycznych. PWN, Warszawa 1985.

(5) S.Pabis op. cit.

Waloryzowanie informacji jako wartościowej lub nie zależy od subiektywnego odbiorcy i jego chwilowych potrzeb. Tylko dane aktualnie, w danej chwili i ważne dla konkretnego odbiorcy stać się mogą informacją wartościową. Ze zbioru wszystkich informacji odbiorca dokonuje waloryzacji i określa czy są one dla niego wartościowe. Dla odbiorcy ważne jest czemu służyć ma informacja i co dzięki niej można uzyskać. Wyznacznikiem gromadzenia i selekcji informacji jest bowiem zapewnienie odpowiedniej ich wartości w powiązaniu z ich przydatnością i użytecznością⁽⁶⁾. Intuicyjnie rozumiemy przez to, że potrzebujący wiadomości szuka jej u innych, rozmawiając z nimi lub zadając pytania osobom kompetentnym, oglądając telewizję, słuchając radia, przeglądając ogłoszenia, książki, gazety a dzisiaj także przeszukując przy pomocy komputera zasoby Internetu. W sensie potocznym informacje są elementem komunikowania się między ludźmi. W życiu społecznym i gospodarczym informacje stanowią bazę do podejmowania decyzji.

W systemie gospodarki rynkowej, gdzie występuje duża zmienność parametrów ekonomicznych: cen, podaży, popytu, stóp procentowych, kursów walut itp., szczególnie istotny jest łatwy dostęp do aktualnej i rzetelnej informacji. Jedynie to umożliwia podejmowanie racjonalnych decyzji gospodarczych. W związku z tym, istnieje potrzeba takiego gromadzenia informacji, które zapewnia odwzorowanie realnego świata i umożliwia podejmowanie właściwych decyzji⁽⁷⁾.

2. Gromadzenie, przetwarzanie i przepływ informacji rolniczej

W przypadku sektora rolnego można mówić o informacji rolniczej. Powinna ona charakteryzować się następującymi cechami:

- zbieranie danych ze wszystkich kanałów rynkowych (targowiska, rynki hurtowe, giełdy, przemysł i przetwórstwo rolne itd.),
- profesjonalny charakter pozyskiwania informacji,
- dostarczanie informacji przetworzonej i zagregowanej,
- publiczny charakter systemu,
- zapewnienie równego dostępu do danych wszystkim odbiorcom,
- krajowy system powinien być dostosowany do rozwiązań obowiązujących w krajach Unii Europejskiej.

Gospodarka rolna w Polsce, w coraz większym stopniu poddana działaniu systemu rynkowego wykazuje wzrost zapotrzebowania na informację.

(6) A.P.Wiatrak: Informacja, jej rodzaje i przydatność dla potrzeb gospodarki żywnościowej. Materiały szkoleniowe dla sprawozdawców rynkowych. Warszawa 1997.

(7) A.P.Wiatrak, op. cit..

W krótszej perspektywie czasu, informacje rynkowe pozwalają producentom i innym uczestnikom rynku na identyfikację nisz rynkowych, koordynację dostaw, wybór miejsca i czasu sprzedaży, a poprzez to na bardziej równomierne rozłożenie podaży w całym kraju i wyrównywanie różnic cenowych, co ogranicza ryzyko, sprzyja uzyskiwaniu korzystniejszych cen i wyższej efektywności gospodarowania. Pośrednim efektem jest także eliminacja z rynku zbędnych pośredników, przechwytyjących zyski. W dłuższej perspektywie, informacje rynkowe pozwalają na podejmowanie trafnych decyzji w zakresie alokacji zasobów, rozwoju produkcji i infrastruktury technicznej. Ułatwiają decydowanie o strukturze zasiewów, intensywności produkcji, kierunkach produkcji. Obiektywna informacja rynkowa staje się coraz bardziej poszukiwanym i docenianym towarem, pozwalającym na dokonywanie właściwych wyborów i podejmowanie decyzji pozwalających na optymalną adaptację do zmieniającej się sytuacji na rynku. W coraz większym stopniu jest także uświadamiany i brany pod uwagę koszt uzyskania informacji oraz świadomość, że za wartościowe informacje warto zapłacić. Wskutek tego koszt uzyskania informacji wprowadzany jest do struktury kosztów działalności gospodarczej.

W odniesieniu do giełd towarowych, rynków hurtowych oraz innych podobnych struktur, dostęp do bieżącej informacji rynkowej pozwala na właściwe zarządzanie rynkiem, określenie miejsca danego rynku na handlowej mapie kraju, a przede wszystkim na szybką identyfikację tendencji rozwojowych i istniejących zagrożeń. W skali państwa i resortu gospodarki żywnościowej monitorowanie rynku jest ważnym źródłem informacji niezbędnych do planowania i prowadzenia właściwej polityki rolnej na poziomie regionów i kraju, umożliwia właściwe reagowanie na zmiany, pozwala skutecznie wykorzystywać różne metody interwencjonizmu w rolnictwie. Daje to możliwość odpowiedniego kształtowania instrumentów reagowania, takich jak cła, opłaty wyrównawcze, podatki itp. Umożliwia programowanie działań Agencji Rynku Rolnego oraz zwiększa trafność jej bieżących posunięć. Monitorowanie i analizy rynku umożliwiają właściwe planowanie stanu rezerw państwowych oraz zarządzanie nimi. Pozwala również na bieżące, elastyczne reagowanie na zmieniającą się sytuację na rynku oraz ochronę krajowego rynku przed nieuczciwą konkurencją zewnętrzną.

Jednym z ważnych celów informacji rynkowej jest wyrównanie szans wszystkich uczestników rynku. System informacji powinien charakteryzować się dużą niezależnością od uczestników rynku ze względu na istniejące sprzeczności interesów. Jest to szczególnie ważne w warunkach rozdrobnionego rynku, gdy szybko zmieniają się struktury rynkowe i wśród podmiotów rynku istnieją podejrzenia, że ktoś na tym korzysta. Warunkiem skuteczności systemu informacji rynkowej jest to, aby informacje były wiarygodne i aby docierały szybko tam gdzie podejmowane są decyzje. Otwartość systemu oraz powszechna dostępność do danych są kolejnymi istotnymi warunkami skuteczności.

B.Klepacki i A.P.Wiatrak⁽⁸⁾ wyróżniają *źródła wewnętrzne i zewnętrzne* w stosunku do gospodarstwa, rolnictwa lub agrobiznesu (zależnie od tego, czego dotyczy analiza). Źródłami zewnętrznymi są głównie:

- statystyka państwowa,
- statystyka rynkowa,
- ewidencja i sprawozdawczość resortowa,
- placówki naukowo-badawcze,
- służby informacyjne,
- inne źródła - bezpośrednie obserwacje, kontakty osobiste, wizyty itp.

Doświadczenia autorów oraz opinie wielu autorytetów wskazują, że obecnie dla większości rolników i innych podmiotów funkcjonujących w sektorze rolnym ważnym źródłem informacji są Ośrodki Doradztwa Rolniczego. Od Ośrodków Doradztwa Rolniczego oczekuje się, że będą dostarczać rolnictwu nie tylko fachowej wiedzy technologicznej czy ekonomicznej, ale także ułatwią dostęp do informacji. W ODR powinny być dostępne informacje z poziomu lokalnego (wojewódzkiego), regionalnego oraz ogólnokrajowego.

Zdaniem M.Trzęsowskiego pracownika Wielkopolskiej Giełdy Rolno-Ogrodniczej S.A. w Poznaniu, głównymi odbiorcami informacji rynkowej w sektorze ogrodniczo-sadowniczym powinni być⁽⁹⁾:

- stali uczestnicy rynku: producenci i handlowcy,
- gospodarstwa rolne w regionie działania Giełdy Rolno-Ogrodniczej ,
- biura maklerskie, biura przyjmowania zleceń, stacje pakerskie i kompletacji dostaw oraz zespoły marketingowe,
- Ośrodki Doradztwa Rolniczego,
- urzędy administracji państwowej.

Zapotrzebowanie na informacje w doradztwie wynika głównie z⁽¹⁰⁾:

- potrzeb doradczych rolników,
- potrzeb doradczych przedsiębiorców,
- wprowadzania innowacji do gospodarstwa,
- podejmowania decyzji inwestycyjnych,
- podejmowania decyzji o kierunkach sprzedaży
- podejmowania decyzji o sposobach zaopatrzenia w środki produkcji

(8) B.Klepacki, A.P.Wiatrak: Informacja i jej znaczenie dla przedsiębiorstw rolniczych [w:] Analizy ekonomiczno-marketingowe i wykorzystanie informacji rynkowych w zarządzaniu. Materiały dydaktyczno-szkoleniowe. Warszawa 1996.

(9) M. Trzęsowski: Potrzeby w zakresie informacji rynkowej - system informacji rynkowej na przykładzie Wielkopolskiej Giełdy Rolno-Ogrodniczej S.A. w Poznaniu. [w:] Materiały szkoleniowe dla sprawozdawców rynkowych. Warszawa 1997.

(10) B.Klepacki, A.P.Wiatrak: Informacja i jej znaczenie dla przedsiębiorstw rolniczych. [w:] „Analizy ekonomiczno-marketingowe i wykorzystanie informacji rynkowych w zarządzaniu”. Materiały dydaktyczno-szkoleniowe. Warszawa 1996.

Ośrodki Doradztwa Rolniczego powinny w możliwie największym stopniu wypełniać to zapotrzebowanie.

3. Zapotrzebowanie na informację w sektorze rolnym

Badania ankietowe przeprowadzone w grudniu 1997 r. wśród uczestników szkolenia sprawozdawców rynkowych przyniosły 42 odpowiedzi. Większość uczestników (60%) stanowili pracownicy ODR, z giełd oraz rynków hurtowych wywodziło się po 14%, zaś pozostali pracowali w innych instytucjach i firmach. Wszyscy ankietowani pracownicy ODR potwierdzili, że są zaangażowani w działanie systemu rolniczej informacji rynkowej oraz, że ich macierzysta instytucja uczestniczy w tym systemie. Również 100% ankietowanych pracowników ODR wyraziło opinię, że powinno tak pozostać w przyszłości.

Potwierdza to obecną wysoką rangę Ośrodków Doradztwa Rolniczego w dziedzinie zdobywania i upowszechniania informacji rolniczej. Z badań wynika, że osobami najczęściej poszukującymi informacji są producenci rolni. Na tę grupę odbiorców wskazało 86% ankietowanych. Na przedsiębiorców ze sfery przetwórstwa rolno-spożywczego i pośredników handlowych wskazało odpowiednio 48% i 45%. Hurtowników wymieniło jedynie 19%, zaś detalistów tylko 10% ankietowanych. Interesująco wygląda zapotrzebowanie na informację w poszczególnych instytucjach.

W ODR najczęściej poszukują informacji producenci rolni (88% odpowiedzi), pośrednicy handlowi i przedsiębiorcy z przetwórstwa - 44% i 40%, zaś pozostali sporadycznie zwracają się do ODR. Dobra dostępność do placówek ODR zarówno w siedzibach wojewódzkich, jak i w rejonach sprzyja nawiązywaniu takich kontaktów. Analogiczna sytuacja ma miejsce na rynkach hurtowych, gdzie poszukują informacji przede wszystkim producenci (83% odpowiedzi) oraz hurtownicy (67% odpowiedzi). Przedsiębiorcy z sektora przetwórstwa, pośrednicy handlowi i detaliści także często zwracają się do rynków hurtowych - odpowiednio 50%, i po 33%. Odmienne sytuacja występuje na giełdach towarowych, gdzie poszukują informacji przede wszystkim przedsiębiorcy z sektora przetwórstwa oraz pośrednicy handlowi, na których wskazało 83% ankietowanych, rzadziej niż w innych przypadkach występują producenci rolni 67% i hurtownicy 50%. Detaliści rzadko (jedynie 17% wskazań) poszukują informacji na giełdach. Wszyscy uczestnicy zatrudnieni w innych instytucjach wskazali na rolników jako poszukujących informacji, w znacznie mniejszym stopniu przedsiębiorców (40%) oraz handlowców.

Dokładniejszej analizie poddano zawarte w ankiecie odpowiedzi na pytanie o informacje, których klienci najczęściej poszukują w ODR. Wśród poszukiwanych przez odbiorców informacji najczęściej wymieniano aktualne ceny podstawowych produktów rolnych na różnych rynkach. 87,5% zainteresowanych osób

pytało o ceny produktów rolnych. Najczęściej pytano o ceny na targowiskach (20,8%) oraz giełdach i rynkach hurtowych (odpowiednio po 8,3%). Bardzo wiele pytań dotyczy miejsc, gdzie rolnicy mogliby sprzedać swoje produkty. O adresy instytucji prowadzących skup pytało 45,8% osób. Spore było zainteresowanie adresami firm handlowych, o które pytało 16,7% indagujących. Świadczyć to może o występujących wśród producentów problemach ze zbytem płodów rolnych. Pośrednio tłumaczyć można to także tym, że znane mieszkańcom lokalne instytucje prowadzące dawniej skup (GS, magazyny, młyny itp.) upadły lub zaprzestały działalności. Nowe zaś firmy i jednostki nie są rolnikom dobrze znane.

Wiele osób było zainteresowanych trendami, prognozami i analizami dotyczącymi cen i ilości produktów na rynku. 20,5% pracowników ODR wskazało na zapotrzebowanie odbiorców na prognozy, a 12,5% na analizy. W jednej czwartej przypadków zapytywano o informacje dotyczące podaży i popytu. Mniejsze zainteresowanie budziły problemy zaopatrzenia w środki produkcji. O ceny artykułów do produkcji rolnej pytało 20,8% osób, zaś o adresy rynków zaopatrzenia tylko 8%. Sporadycznie pojawiały się pytania o adresy producentów pasz w regionie, czy adresy producentów rolnych. Czasami (8%) rolnicy zwracali się do ODR z propozycją pomocy w sprzedaży swoich produktów lub zgłaszając ofertę kupna szukali pomocy w zakupie. Na tej podstawie można wnioskować, że klienci Ośrodków Doradztwa Rolniczego nie mają większych problemów ze znalezieniem dostawców artykułów niezbędnych do produkcji rolnej. Wynik ten jest zresztą zgodny z powszechnymi opiniami w tej dziedzinie.

Obecny ogólnopolski system informacji rolniczej⁽¹¹⁾ zawiera informacje o produktach rolnych, nie odnosi się zupełnie do sfery zaopatrzenia rolnictwa. Zaprezentowane powyżej wyniki świadczą, iż jest spore zapotrzebowanie na dane o środkach do produkcji - o zaopatrzeniu, które dla rolników są równie ważne jak ceny skupu na produkowane artykuły. W wielu ODR działające struktury informacyjne zawierają informacje o miejscach zaopatrzenia oraz o cenach poszczególnych wyrobów. Szczególnie dotyczy to maszyn rolniczych, nawozów i środków ochrony roślin, pasz oraz nasion. Dzięki temu rolnicy mogą uzyskać potrzebne informacje.

Wnioskiem jaki można wysnuć z powyższych rozważań, jest odmienna zawartość danych lokalnych i centralnego systemu informacji rolniczej. Systemy informacji dostępne w ODR powinny zawierać możliwie wszystkie dane niezbędne i poszukiwane na poziomie lokalnym. Ważne jest aby zawierały także informacje o zaopatrzeniu rolnictwa. Wyniki ankiety świadczą, że najczęściej

(11) Por. K.Korpysz, T.Marx, H.Roszkowski: *Przegląd stanu informacji rynkowej w Polsce*. [w:] „Analizy ekonomiczno-marketingowe i wykorzystanie informacji rynkowych w zarządzaniu”. Materiały dydaktyczno-szkoleniowe. Warszawa 1996 oraz G.Przybysz - Biuro Informacji i Analiz MRiGŻ: *System Krajowej Rolniczej Informacji Rynkowej*. [w:] „Zintegrowany System Rolniczej Informacji Rynkowej”. Materiały szkoleniowe. Warszawa 1997.

poszukiwane są dane dotyczące własnego regionu. Należy przy tej okazji wspomnieć o bardzo ważnej roli czynnika ludzkiego. Pracownicy ODR odpowiedzialni za lokalne systemy informacji poza wysokimi kwalifikacjami merytorycznymi i kompetencją muszą odznaczać się nieposzlakowaną opinią i bezstronnością w swoim działaniu. Dopuszczenie np. do dowolności w wyborze firm zaopatrzeniowych i handlowych z regionu i preferowanie jednych kosztem zaniechania innych może prowadzić do powstania zafałszowań i do rozpowszechnienia nierzetelnych informacji. Etyka sprawozdawcy jest zagadnieniem bardzo ważnym a nie w pełni docenianym.

4. Podsumowanie

Przedstawione wyniki badań stanowią przyczynek do analizowania zapotrzebowania na informacje i możliwości ich zaspokojenia. Ankietowanie przeprowadzono na niezbyt dużej populacji osób reprezentujących połowę wszystkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Analiza uzyskanych danych utwierdza w przekonaniu, że ODR są dla producentów rolnych podstawowym źródłem potrzebnych w praktyce zawodowej informacji.

Potwierdza to prawidłowość i słuszność założeń dotychczasowego i modernizowanego obecnie Systemu Krajowej Rolniczej Informacji Rynkowej. Pozwala to także pozytywnie ocenić działanie ODR w kierunku tworzenia własnych systemów informacji rynkowej o lokalnym zasięgu. Systemy takie, zawierające więcej informacji niż system ogólnopolski oraz dysponujący większą ilością danych lokalnych stanowią dziś i w przyszłości główne miejsce zdobywania interesujących informacji. Placówki ODR znajdują się we wszystkich powiatach, dzięki czemu dostęp do nich jest łatwy dla wszystkich osób potrzebujących tego rodzaju pomocy.

Trudno oczekiwać aby w najbliższym czasie rolnicy w Polsce uzyskali powszechną możliwość korzystania z telefonu, faksu, czy komputera. Należy raczej przyjąć, że jeszcze przez kilka lat najczęstszym sposobem pozyskiwania informacji będzie bezpośredni kontakt z doradcą ODR. Konieczne jest zatem wdrażanie działań sprzyjających sprostaniu zapotrzebowaniu na informacje. Nieodzowne jest zapewnienie systematycznego dostarczania danych do ODR. Powinno odbywać się to dwutorowo. Z jednej strony centralny System Krajowej Rolniczej Informacji Rynkowej dostarczać powinien dane do ODR. Z drugiej zaś strony Ośrodki Doradztwa Rolniczego powinny utrzymywać własne, lokalne systemy. Oczywiście systemy te powinny być kompatybilne w sensie procedur, standardów pozyskiwania informacji, oprogramowania. Konieczna jest bowiem łatwa wymiana danych pomiędzy tymi systemami. Należy mieć nadzieję, że trwający proces modernizowania Systemu Krajowej Rolniczej Informacji Rynkowej podjęty przez Departament Informacji MRiGŻ przyczyni się także do usprawnienia lokalnych systemów w poszczególnych Ośrodkach Doradztwa Rolniczego.

INFORMACJE

EDWARD GACEK

*Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych
w Słupi Wielkiej*

PROBLEMY DOSTOSOWANIA POLSKIEGO DOŚWIADCZALNICTWA ROLNICZEGO I WDRAŻANIA POSTĘPU ODMIANOWEGO DO GOSPODARKI RYNKOWEJ I STANDARDÓW UE

Wprowadzanie mechanizmów rynkowych w rolnictwie, w tym zwłaszcza przemiany organizacyjno-własnościowe w sektorze hodowli roślin i nasiennictwa oraz perspektywa bliskiej integracji z krajami Unii Europejskiej (UE), wymagają potrzebę dokonania przekształceń merytoryczno-strukturalnych w polskim doświadczalnictwie rolniczym, w tym zwłaszcza w odmianowym.

Odmiana jest jednym z głównych czynników plonotwórczych w rolnictwie. Pełniejsza informacja o wartości gospodarczej odmiany pozwala uzyskać w tych samych warunkach znacznie lepsze efekty gospodarowania.

W Polsce, w przeciwieństwie do krajów UE, badania wartości gospodarczej odmian po ich rejestracji, nadal prowadzone są przez Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych (COBORU), w ramach działalności statutowej. Jednak ze względu na ustawiczne ograniczenia środków budżetowych, dostosowanie działalności do gospodarki rynkowej i standardów krajów UE, Centralny Ośrodek z konieczności ogranicza drastycznie zakres badań wartości gospodarczej odmian po ich rejestracji. W najważniejszych gospodarczo grupach roślin, redukcje liczby doświadczeń nad wartością gospodarczą odmian w sieci doświadczalnej COBORU wynoszą od 75 do 85%, zależnie od gatunku rośliny uprawnej. Wywołuje to już dziś coraz bardziej odczuwalną i niebezpieczną dla polskiego rolnictwa lukę informacyjną w zakresie postępu odmianowego.

Wobec tego stoimy przez bardzo pilną potrzebą utworzenia ogólnokrajowej sieci porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego (PDO), jeszcze przed wejściem Polski do struktur UE. Poprzez porejestrowe doświadczalnictwo odmianowe należy rozumieć system doświadczeń odmianowych mających na celu poszerzenie informacji o wartości gospodarczej odmian i tworzenie na tej podstawie tzw. list odmian rekomendowanych. Listy te będą głównym źródłem informacji o przydatności gospodarczej odmian i regulatorem ich dopływu do rolnictwa. Przewiduje się tworzenie list odmian rekomendowanych dla ważnych gospodarczo gatunków roślin uprawnych, zalecanych do uprawy w całym kraju, bądź w określonym jego regionie.

Utworzenie zrębów systemu porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego (PDO) powierzono COBORU, we współpracy z samorządami i organami administracji rządowej szczebla wojewódzkiego, przy współudziale innych jednostek i organizacji zainteresowanych tworzeniem, wdrażaniem i użytkowaniem postępu odmianowego w rolnictwie.

Program tworzenia porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego (PDO), został zaakceptowany przez resort rolnictwa i włączony do Średniookresowej Strategii Rozwoju Rolnictwa w lipcu 1998 roku. Ważnym elementem tworzenia ogólnopolskiej sieci PDO jest realizowany już program pilotażowy PDO. Program pilotażowy jest modelem dla docelowego ogólnopolskiego systemu PDO i jest realizowany na bazie Stacji Doświadczalnych Oceny Odmian (SDOO) oraz placówek hodowlanych znajdujących się w województwach: gdańskim, opolskim, poznańskim i wrocławskim. W programie tym współpracują ze sobą: wytypowane SDOO, terenowa administracja rządowa i samorządowa, samorządy rolnicze, służby doradcze, przedstawiciele sektora nasiennego oraz inne jednostki i organizacje zainteresowane badaniem, wdrażaniem i użytkowaniem postępu odmianowego.

Wzorem krajów UE, w porejestrowym doświadczalnictwie odmianowym (PDO), powinny współpracować ze sobą: terytorialna administracja rządowa i samorządowa, samorządy rolnicze, służby doradcze, firmy hodowlano-nasienne, jednostki naukowo-badawcze, związki plantatorów, przemysł przetwórczy oraz inne instytucje i organizacje.

W Polsce porejestrowe doświadczalnictwo odmianowe prowadzone będzie przez stacje porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego (PDO). Stacje PDO utworzone zostaną na bazie części obecnie istniejących w strukturze COBORU Stacji Doświadczalnych Oceny Odmian (SDOO).

Statutowym zadaniem stacji PDO będzie organizacja i merytoryczny nadzór nad poprawną realizacją różnych typów doświadczeń odmianowych na obszarze województwa, a w szczególności:

- przygotowanie planu doświadczeń porejestrowych na szczeblu województwa, części merytorycznej i finansowej,

- staranie się o pozyskanie środków finansowych na działalność doświadczalną,
- przygotowanie zleceń na wykonanie doświadczeń przez zleceniobiorców,
- organizacja i nadzór nad poprawnym prowadzeniem doświadczeń,
- przyjęcie wyników doświadczeń oraz rozliczenia finansowego,
- opracowywanie i publikacja wyników,
- przygotowanie wojewódzkiej listy odmian rekomendowanych, we współpracy z COBORU,
- wdrażanie i upowszechnianie wyników doświadczeń.

Badania odmianowe realizowane w strukturze PDO będą ukierunkowane bezpośrednio na potrzeby praktyki rolniczej, z docelowym tworzeniem list odmian rekomendowanych, zawierających pełne charakterystyki wartości gospodarczej odmian, z uwzględnieniem ich reakcji na warunki siedliskowe i elementy agrotechniki.

Stacja PDO, we współpracy z wojewódzkim zespołem opiniodawczo-doradczym PDO, będzie odpowiedzialna za realizację programu doświadczalnictwa odmianowego w części merytorycznej i finansowej. W skład wojewódzkiego zespołu opiniodawczo-doradczego PDO powinni wchodzić przedstawiciele:

- samorządu wojewódzkiego i rolniczego,
- administracji rządowej,
- COBORU,
- rolniczych służb doradczych,
- nauki rolniczej (uczelnie, jednostki badawczo-rozwojowe),
- jednostek hodowlanych i nasiennych,
- organizacji i związków działających na rzecz rolnictwa,
- producentów rolnych i przetwórstwa.

Do zadań wojewódzkich zespołów PDO, będzie należeć między innymi:

- ustalanie potrzeb doświadczalnictwa odmianowego w województwie,
- opracowanie zasad współpracy między stacją wiodącą PDO, a pozostałymi jednostkami doświadczalnymi w województwie,
- ustalanie typu, zakresu, metodyki i lokalizacji doświadczeń stosownie do potrzeb województwa,
- ustalanie zasad opracowania wyników,
- tworzenie wojewódzkich list odmian rekomendowanych.

Doświadczenia polowe w ramach systemu PDO, prowadzone będą jako: ściśle doświadczenia odmianowo-czynnikowe, wdrożeniowe i upowszechnieniowe.

COBORU, we współpracy z centralnym zespołem koordynacyjnym PDO, będzie sprawować nadzór merytoryczny nad ogólnokrajowym systemem poreje-

strowego doświadczalnictwa odmianowego. Do zadań centralnego zespołu PDO będzie należeć m.in.:

- ustalanie zasad współpracy w zakresie PDO pomiędzy jednostkami zainteresowanymi two-rzeniem, testowaniem, wdrażaniem i użytkowaniem postępu odmianowego,
- opracowywanie ogólnych wytycznych do zakresu badań i metodyk doświadczalnictwa porejestrowego,
- opracowywanie ogólnych metod i kryteriów opracowania wyników badań oraz zasad tworzenia list odmian rekomendowanych.

Docelowo porejestrowe doświadczalnictwo odmianowe powinno być finansowane ze środków: użytkowników odmian, związków producentów, samorządów i organizacji rolniczych i innych podmiotów zainteresowanych wdrażaniem postępu odmianowego.

Korzyści przewidziane z realizacji PDO:

- bardziej efektywne wykorzystanie postępu biologicznego w rolnictwie,
- ustawiczne zapewnianie dla rolnictwa informacji o wartości gospodarczej odmian, w tym również ich reakcji na różne czynniki agrotechniczne,
- ułatwienie rolnikom i użytkownikom odmian trafnego wyboru odmian dzięki tworzeniu list odmian rekomendowanych,
- kontrola nadmiernego dopływu do rolnictwa odmian mniej wartościowych, zarówno krajowych, jak i zagranicznych,
- system PDO będzie w przyszłości jedynym, opartym na merytorycznych postulatach mechanizmem regulacji i cenzorem dopływu odmian na rynek polski (co będzie szczególnie istotne po wejściu Polski do UE).

W dalszej perspektywie, porejestrowe doświadczalnictwo odmianowe, powinno przekształcić się w sieć terenowego doświadczalnictwa rolniczego, obejmującego swym zakresem wszelkie typy doświadczeń polowych niezbędnych dla potrzeb praktyki rolniczej.

MARIA JASTRZĘBSKA
Uniwersytet Gdański

ZADANIA JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO I ORGANÓW ADMINISTRACJI ZESPOŁONEJ W ZAKRESIE ROLNICTWA

Głównym celem drugiego etapu reformy samorządowej jest dalsza, w stosunku do pierwszego etapu reformy samorządowej zapoczątkowanego na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, decentralizacja władzy, jak również finansów publicznych. Wprowadzenie dwóch kolejnych szczebli samorządu terytorialnego i przekazanie im odpowiednich do zakresu zadań - kompetencji oraz zasobów: prawnych, finansowych, kadrowych i organizacyjnych, służy właśnie temu nadrzędnemu celowi. Z dniem 1 stycznia 1999 roku zmiana modelu samorządu terytorialnego i podziału terytorialnego kraju stała się faktem. W ten też sposób, w zgodzie ze standardami Unii Europejskiej, a w szczególności z tzw. zasadą subsydiarności, władza znalazła się bliżej obywateli.

Zgodnie z uregulowaniami ustawy z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu trójstopniowego podziału terytorialnego państwa⁽¹⁾ zasadniczymi jednostkami tego podziału stały się, z dniem 1 stycznia 1999 r., gminy (2489 gmin), powiaty (308 powiatów ziemskich, 65 miast na prawach powiatu - powiaty grodzkie) i województwa (16 województw - regionów).

Podział taki został dokonany z uwagi na zakres zadań, jaki mają do wykonania wymienione jednostki samorządu terytorialnego, nie zaś ze względu na zakres podległości⁽²⁾. Rozgraniczenie zadań gminy, powiatu i województwa sprawia, że wspólnoty te działają niezależnie od siebie, co nie oznacza, że nie mogą ze sobą współpracować, tworząc różnego rodzaju porozumienia o wzajemnym

(1) Dz. U. Nr 96, poz. 603.

(2) Jednostki samorządu terytorialnego realizują zadania publiczne o znaczeniu lokalnym i regionalnym, czyli zaspokajają zbiorowe potrzeby społeczności gminy, powiatu, województwa. W ten też sposób zadania państwa zostają realizowane w sposób zdecentralizowany, gdyż społeczności lokalne i regionalne „biorą swoje sprawy w swoje ręce”. Por.: „Ustrój samorządu terytorialnego i administracji rządowej po reformie”. Zbiór aktów prawnych z wprowadzeniem i objaśnieniami prof. Z. Niewiadomskiego. Warszawa 1998, s. 36.

powierzaniu sobie określonych zadań publicznych, czy też związki o charakterze międzygminnym (związki komunalne), międzypowiatowym (związki powiatów) dla wspólnego wykonywania zadań.

Zgodnie z uregulowaniami ustawy z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie niektórych ustaw określających kompetencje organów administracji publicznej - w związku z reformą ustrojową państwa⁽³⁾, zwanej dalej ustawą kompetencyjną (w skrócie u. k.), wprowadzono zmiany w zakresie zadań i kompetencji gmin, powiatów i województw samorządowych również w zakresie rolnictwa. Akty prawne związane z działalnością rolniczą, do których ustawa kompetencyjna wprowadziła zmiany, można podzielić na pięć grup⁽⁴⁾.

Do pierwszej grupy zaliczyć można akty prawne związane z reformą rolą oraz osadnictwem na terenie ziem odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska:

1. Dekret z dnia 8 sierpnia 1946 r. o wpisywaniu w księgach hipotecznych (gruntowych) prawa własności nieruchomości przejętych na cele reformy rolnej (art. 5 u. k.);
2. Dekret z dnia 6 września 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziem Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska (art. 6 u. k.);
3. Dekret z dnia 6 września 1951 r. o ochronie i uregulowaniu własności osadniczych gospodarstw chłopskich na obszarze Ziem Odzyskanych (art. 9 u. k.);
4. Dekret z dnia 18 kwietnia 1955 r. o uwłaszczeniu i uregulowaniu innych spraw związanych z reformą i osadnictwem (art. 11 u. k.).

W wymienionych dekreтах zadania i kompetencje związane z wykonywaniem ich postanowień przekazano starostom (zadania powiatu z zakresu administracji rządowej), a są to następujące zadania:

ad.1

- stwierdzanie, czy nieruchomość podlega pod działanie dekretu o reformie rolnej,
- składanie wniosku o wpis do księgi wieczystej wraz z niezbędną dokumentacją,
- poświadczenie opisu granic działki na podstawie dokumentacji geodezyjnej;

ad. 2

- orzekanie w trybie dekretu,
- wykonywanie wszelkich czynności z zakresu dekretu,

(3) Dz. U. Nr 106, poz. 668.

(4) Przygotowano na podstawie cyklu publikacji pt.: „Co w gminie, co w powiecie, co w województwie. Tabela kompetencyjna”. „Rzeczpospolita” z dnia 15 i 16 10. 1998.

- wydawanie decyzji o ustaleniu ceny i określeniu granic nabytego gospodarstwa oraz o przeniesieniu prawa własności nadanego gospodarstwa na nabywcę;

ad. 3

- poświadczenie nabycia własności gospodarstwa rolnego w formie aktu nadania,
- ustalenie granic gospodarstw rolnych i ich szacunek (orzeczenie o wykonaniu aktu nadania),
- zmiana obszaru nadanego gospodarstwa rolnego;

ad. 4

- orzekanie o nadaniu własności nieruchomości dzierżawcom i o ustaleniu ceny nabycia nieruchomości (także z innych tytułów niż dzierżawa),
- orzekanie o zwolnieniu repatriantów od obowiązku uiszczenia ceny nabycia nadanych im nieruchomości państwowych,
- zezwolenie na uznanie większego obszaru gospodarstwa za własność posiadacza.

Do drugiej grupy aktów prawnych można zaliczyć ustawy związane z gospodarowaniem nieruchomościami rolnymi:

1. Ustawa z dnia 29 czerwca 1963 r. o zagospodarowaniu wspólnot gruntowych (art. 22 u. k.);
2. Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o scalaniu i wymianie gruntów (art. 40 u. k.);
3. Ustawa z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa (art. 81 u. k.).

W wymienionych aktach prawnych zmiany polegają na przekazaniu zadań i kompetencji starostom i organom gmin w następującym zakresie:

ad. 1

do kompetencji starostów należą:

- ustalanie, które nieruchomości stanowią wspólnotę gruntową lub mienie gromadzkie,
- ustalanie w decyzji wykazu uprawnionych do udziału we wspólnocie gruntowej oraz wykazu obszarów gospodarstw przez nich posiadanych i wielkości przysługujących im udziałów we wspólnocie⁽⁵⁾,
- zatwierdzanie i wprowadzanie zmian w planach zagospodarowania gruntów spółki zarządzającej wspólnotą;

(5) Projekty wykazów ustalanych przez starostę sporządzają dla obszarów gmin wójtowie (burmistrzowie, prezydenci miast). Jeśli wspólnota położona jest na obszarze dwóch lub więcej powiatów, wojewoda określa który ze starostów jest właściwy.

do kompetencji zarządu gminy należy:

- zatwierdzanie statutu spółki zarządzającej wspólnotą,
- zatwierdzanie wykazu zaległości będącego podstawą wystawienia przez spółkę tytułów wykonawczych,
- sprawowanie nadzoru nad działalnością spółki,
- powoływanie spółki przymusowej, nadawanie jej statutu oraz wyznaczanie organów tej spółki i wynagrodzenia osób wyznaczonych do organów spółki spoza członków spółki,
- wydawanie zgody na zbycie, zamianę, przeznaczenie na cele publiczne lub społeczne wspólnot lub ich części oraz zaciąganie pożyczek przez spółkę,
- zatwierdzanie aktu zbycia spółki⁽⁶⁾,
- zatwierdzanie planu zagospodarowania i wprowadzanie w nim zmian;

ad. 2

- przeprowadzanie scalania i wymiany gruntów na koszt Skarbu Państwa należy *do zarządu gminy* (zadania zlecone gminie przez administrację rządową na mocy ustaw),
- grunty wydzielone z gruntów uczestników scalenia na cele miejscowej użyteczności publicznej oraz pod ulice i drogi przechodzą na własność gminy, a nie jak dotąd na własność państwa;

ad. 3

- zadania i kompetencje rejonowego organu rządowej administracji ogólnej zostały przekazane *starostom* (zadania powiatu z zakresu administracji rządowej); starosta wydaje decyzje stwierdzającą wygaśnięcie dotychczasowych decyzji i przekazania mienia do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, ponadto starosta może nieodpłatnie przekazać Lasom Państwowym grunty wchodzące w skład wymienionego Zasobu.

Do trzeciej grupy aktów prawnych można zaliczyć ustawy związane z hodowlą zwierząt:

1. Ustawa z dnia 13 lipca 1939 r. o nadzorze nad niektórymi środkami żywienia zwierząt (art. 4 u. k.);
2. Ustawa z dnia 1 lipca 1949 r. o zakładach leczniczych dla zwierząt (art. 8 u. k.);
3. Ustawa z dnia 24 kwietnia 1997 r. o zwalczaniu chorób zakaźnych u zwierząt, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Państwowej Inspekcji Weterynaryjnej (art. 126 u. k.);

(6) Gminom przyznano prawo pierwokupu w razie sprzedaży nieruchomości, stanowiącej wspólnotę gruntową; dotychczas prawo to przysługiwało państwu. Por. A.Liszewska: Rolnictwo, czyli od osadnictwa do restrukturyzacji. „Rzeczpospolita” z dnia 15. 10. 1998 r.

4. Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (art. 135 u. k.).

W wymienionych ustawach wprowadzono następujące zmiany:

ad. 1

- nadzór nad jakością środków żywienia zwierząt przejęli od rejonowych lekarzy weterynarii, powiatowi lekarze weterynarii;

ad. 2

- kompetencje wojewody dotyczące zarządzenia zamknięcia społecznej lub prywatnej lecznicy dla zwierząt przejmują powiatowy lekarz weterynarii, natomiast nadzór nad wykonywaniem ustawy w stosunku do lecznic sprawuje starosta za pośrednictwem powiatowego lekarza weterynarii;

ad. 3

- Państwową Inspekcję Weterynaryjną zastąpiono Inspekcją Weterynaryjną, którą kieruje, z pomocą Głównego Inspektoratu Weterynarii, Główny Lekarz Weterynarii będący centralnym organem administracji rządowej (powoływany i odwoływany jest przez premiera);
- organami Inspekcji Weterynaryjnej są: Główny Lekarz Weterynarii, wojewoda przy pomocy wojewódzkiego lekarza weterynarii, powiatowy lekarz weterynarii oraz graniczny lekarz weterynarii⁽⁷⁾ (wojewódzkiego i granicznego lekarza weterynarii powołuje i odwołuje wojewoda, a powiatowego lekarza weterynarii - starosta); wojewódzki, powiatowy i graniczny lekarz weterynarii kieruje odpowiednio wojewódzkim, powiatowym i granicznym inspektoratem weterynarii; w postępowaniu administracyjnym organem pierwszego stopnia, jest powiatowy lub graniczny lekarz weterynarii, organami drugiego stopnia w stosunku do wymienionych - jest wojewódzki lekarz weterynarii, a w stosunku do niego Główny Lekarz Weterynarii;
- rada powiatu i sejmik województwa rozpatrują informacje właściwego lekarza weterynarii o stanie bezpieczeństwa sanitarno-weterynaryjnego na obszarze powiatu lub województwa;
- rada powiatu może określić w uchwale kierunki działania właściwego lekarza weterynarii, w celu zapewnienia na danym obszarze należytego stanu bezpieczeństwa sanitarno-weterynaryjnego; w razie bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa sanitarno-weterynaryjnego starosta, wójt (burmistrz, prezydent miasta) może wydać właściwemu powiatowemu

(7) Wojewódzki lekarz weterynarii jest kierownikiem wojewódzkiej inspekcji weterynaryjnej wchodzącej w skład wojewódzkiej zespolonej administracji rządowej. Natomiast powiatowy lekarz weterynarii kieruje powiatową inspekcją weterynaryjną wchodzącą w skład zespolonej administracji powiatowej. Siedziby oraz terytorialny zakres działania granicznych lekarzy weterynarii określa w rozporządzeniu minister właściwy do spraw rolnictwa w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw administracji publicznej. Por. A.Liszewska, op. cit.

lekarzowi weterynarii pisemne polecenie podjęcia działań zmierzających do usunięcia tego zagrożenia;

ad. 4

- decyzję o dopuszczeniu reproduktora do rozrodu naturalnego wydaje starosta (poprzednio związek hodowców) po zasięgnięciu opinii izby rolniczej, a odwołanie przysługuje do wojewody (poprzednio do ministra rolnictwa i gospodarki żywnościowej),
- zezwolenie na prowadzenie działalności w zakresie pozyskania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia wydaje wojewoda (poprzednio minister rolnictwa i gospodarki żywnościowej),
- właściwy do spraw rolnictwa minister wydaje opinię na temat programu oceny i selekcji reproduktorów, opracowanego odrębnie dla każdego gatunku i ras zwierząt.

Do czwartej grupy aktów prawnych można zaliczyć ustawy związane z uprawą roślin:

1. Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o ochronie roślin uprawnych (art. 107 u. k.);
2. Ustawa z dnia 24 listopada 1995 r. o nasiennictwie (art. 109 u. k.).

W wymienionych ustawach wprowadzono następujące zmiany:

ad. 1

- zastąpienie Państwowej Inspekcji Ochrony Roślin Inspekcją Ochrony Roślin, której organami są Główny Inspektor Ochrony Roślin i wojewoda wykonujący swoje zadania przy pomocy wojewódzkiego inspektora ochrony roślin,
- Główny Inspektor Ochrony Roślin jest centralnym organem administracji rządowej - powoływany i odwoływany jest przez premiera, natomiast wojewódzkiego inspektora ochrony roślin powołuje i odwołuje wojewoda,
- wojewoda może tworzyć zamiejscowe delegatury wojewódzkiego inspektoratu ochrony roślin oraz może powierzyć prowadzenie spraw z zakresu jego właściwości organom powiatów położonych na terenie województwa (w porozumieniu z wojewódzkim inspektorem),
- rada powiatu i sejmik województwa mogą określać w uchwałach kierunki działania właściwych organów inspekcji w celu zapewnienia należytej ochrony roślin, a starosta, wójt (burmistrz, prezydent miasta) może wydawać wiążące polecenia przy bezpośrednich zagrożeniach fitosanitarnych;

ad. 2

- Inspekcję Nasienną tworzą Główny Inspektor Inspekcji Nasiennej (dawniej Dyrektor Centralnego Inspektoratu Inspekcji Nasiennej), który jest centralnym organem administracji rządowej (w postępowaniu administracyj-

nym organ wyższego rzędu) powoływany i odwoływany przez premiera, oraz wojewódzki inspektor inspekcji nasiennej powoływany i odwoływany przez wojewodę (dawniej dyrektor okręgowego inspektoratu),

- organami Inspekcji są Główny Inspektor Inspekcji Nasiennej i wojewoda, który wykonuje swoje zadania przy pomocy wojewódzkiego inspektora inspekcji nasiennej, jako kierownika wojewódzkiej inspekcji nasiennej, wchodzącej w skład zespolonej administracji wojewódzkiej; organem pierwszego stopnia w postępowaniu administracyjnym jest wojewódzki inspektor inspekcji nasiennej, a organem wyższego rzędu Główny Inspektor Inspekcji Nasiennej,
- wojewoda może powierzyć zadania, z zakresu właściwości wojewódzkiego inspektora inspekcji nasiennej, powiatom w porozumieniu z wojewódzkim inspektorem.

Do piątej grupy pozostałych aktów prawnych można zaliczyć następujące ustawy:

1. Ustawa z dnia 30 czerwca 1970 r. o Państwowej Inspekcji Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych (art. 27 u. k.);
2. Ustawa z dnia 25 listopada 1970 r. o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia (art. 28 u. k.);
3. Ustawa z dnia 29 grudnia 1993 r. o utworzeniu Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (art. 85 u. k.);
4. Ustawa z dnia 14 grudnia 1995 r. o izbach rolniczych (art. 110 u. k.).

ad. 1

- Państwowa Inspekcja Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych została zastąpiona Inspekcją Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych (nadzór nad jej działalnością sprawuje minister właściwy do spraw rolnictwa),
- Zadania Inspekcji Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych wykonują Główny Inspektor Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych, wojewoda przy pomocy wojewódzkiego inspektora skupu i przetwórstwa artykułów rolnych (jest on kierownikiem wojewódzkiej inspekcji skupu i przetwórstwa artykułów rolnych wchodzącej w skład wojewódzkiej zespolonej administracji rządowej),
- Główny Inspektor Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych jest centralnym organem administracji rządowej (powoływany i odwoływany jest przez premiera) i wykonuje on swoje zadania przy pomocy Głównego Inspektoratu Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych,
- wojewódzki inspektor skupu i przetwórstwa artykułów rolnych wykonuje w imieniu wojewody zadania i kompetencje Inspekcji Skupu i Przetwór-

stwa Artykułów Rolnych przy pomocy wojewódzkiego inspektoratu skupu i przetwórstwa artykułów rolnych,

- w postępowaniu administracyjnym organem pierwszej instancji jest wojewódzki inspektor skupu i przetwórstwa artykułów rolnych, a organem wyższego stopnia jest Główny Inspektor Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych,
- wojewoda w porozumieniu z wojewódzkim inspektorem skupu i przetwórstwa artykułów rolnych może powierzyć powiatom, w drodze porozumienia, prowadzenie spraw z zakresu właściwości wojewódzkiego inspektora skupu i przetwórstwa artykułów rolnych,
- Główny Inspektor Skupu i Przetwórstwa Artykułów Rolnych może ustalić ogólne kierunki działania organów Inspekcji lub w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa obrotu gospodarczego w zakresie należącym do właściwości Inspekcji może ustalić szczegółowe zasady postępowania, a także zasady współdziałania z innymi organami administracji publicznej i kontroli.

ad. 2

- Państwowa Inspekcja Sanitarna została zastąpiona Inspekcją Sanitarną,
- do wydawania rozporządzeń dotyczących ogólnych zasad wewnętrznej kontroli jakości zdrowotnej środków spożywczych i używek w zakładach produkcyjnych lub wprowadzających do obrotu takie artykuły oraz ogólnych zasad wewnętrznej kontroli przestrzegania higieny w tych zakładach ma uprawnienia minister właściwy do spraw zdrowia, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw rolnictwa (poprzednio zasady te określała w drodze rozporządzenia Rada Ministrów).

ad. 3

- w wyniku zmian Agencja uzyskała prawo do gospodarowania funduszami Unii Europejskiej i innymi pochodzącymi z pomocy zagranicznej, przekazywanymi na podstawie umów rządowi RP na realizację zadań, do których Agencja została powołana.

ad. 4

- wraz ze zmianą podziału terytorialnego państwa zmienił się obszar działania izb rolniczych; w związku z tym, zgodnie z uregulowaniami ustawy kompetencyjnej Rada Ministrów, po zasięgnięciu opinii Krajowej Rady Izb Rolniczych, określili teren działania izb; ponadto izby rolnicze mogą realizować zadania własne wszystkich jednostek samorządu terytorialnego (gmin, powiatów, województw) po przekazaniu im tych zadań w drodze porozumienia przez organa odpowiednich jednostek samorządu terytorialnego; natomiast sprawy indywidualne, wynikające z zakresu zadań własnych wszystkich jednostek samorządu terytorialnego, załatwiane są przez izby w trybie postępowania administracyjnego⁽⁸⁾.

(8) B.Jaworska - Dębska: Samorząd rolniczy. „Rzeczpospolita” z dnia 15.10.1998.

Za wcześnie jeszcze jest na jakiekolwiek oceny, dotyczące efektywności funkcjonowania poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego. Można jednak przypuszczać, że tak jak działalność gmin w latach 1990-1998 przyniosła oczekiwane rezultaty, tj. zwiększenia efektywności działania w porównaniu z okresem, gdy zadania powierzone gminom wykonywane były przez władze centralne, tak również podobnie pozytywne efekty funkcjonowania powiatów i województw samorządowych, a także wojewódzkiej zespolonej administracji rządowej i powiatowej administracji zespolonej będzie można zaobserwować już w najbliższym czasie.

IWONA ŚWIECHOWSKA

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu*

WYNIKI VIII EDYCJI KONKURSU „NAJLEPSZE CZASOPISMO ROLNICZE ODR W 1998 ROKU”

Organizacja ósmej edycji konkursu „Najlepsze czasopismo rolnicze ODR” przypadła w udziale Krajowemu Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich oddział w Poznaniu. VIII edycja zostanie w historii konkursu zapisana jako ostatnia skierowana do tak liczego grona uczestników, tj. do byłych 49 Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Obecnie powstało 16 województw i tyle też redakcji docelowo ma wydawać prasę.

Jak ocenili to przedstawiciele komisji konkursowej dobrze byłoby gdyby właśnie jakość prasy przeświadczyła o konieczności wydawania jej, a nie siedzioba Ośrodka wiodącego w nowym województwie. Jeżeli tak się nie stanie to stracimy bezpowrotnie wiele cennych redakcji i autorów.

Komisja konkursowa, która zebrała się w myśl zasad regulaminu dwukrotnie, ustaliła tematykę wiodącą i konkurencje w trzech kategoriach:

I Najlepsze czasopismo periodyczne

II Najlepsze wydawnictwo tematyczne (wcześniej „Hit wydawniczy”)

III Indywidualne nagrody autorskie

Tematyką wiodącą w ocenie prasy za rok 1998 była działalność edukacyjna i informacyjna w dostosowywaniu rolnictwa polskiego do warunków integracji z Unią Europejską, a w szczególności:

- Standardy jakościowe dotyczące produktów rolniczych w krajach Unii Europejskiej, propagowanie sposobów produkcji i technologii pozwalających osiągać podobną jakość i wielkość produkcji.
- Organizacja, zadania i funkcjonowanie organizacji rolników w krajach Unii Europejskiej oraz propagowanie działań wspierających tworzenie organizacji producenckich przez rolników w kraju.

Nowy regulamin konkursu na 1999 rok nieznacznie odbiega od wcześniejszego, a wzbogacony pozostał o dalsze treści tematyki unijnej, tj. rolę i udział rolników w tworzeniu rynku rolnego.

Do konkursu w VIII edycji zgłosiło swój udział 40 Redakcji z Ośrodków Doradztwa Rolniczego. W kategorii czasopism udział wzięło 39 Ośrodków, które nadesłały ustalone przez Komisję Konkursową dwa egzemplarze, z miesiącem maj i październik oraz egzemplarz dowolnie wybrany przez Wydawcę, wydane w roku 1998. Do konkursu zgłoszono prasę z następujących ODR: Barzkowice, Bielice, Bielsko-Biała, Boguchwała, Bratoszewice, Gdańsk, Iwonicz, Kalsk, Końskowola, Korytniki, Koszalin, Kościelec, Kościerzyn, Leszno, Lubniewice, Łosiów, Mikołów, Minikowo, Modliszewice, Nawojowa, Olecko, Olsztyn, Piotrków Trybunalski, Piotrowice, Płock, Poświętne z/s w Płońsku, Przysiek, Radom, Rejowiec, Siedlce, Sielinko, Stara Łubianka, Stare Pole, Strzelino, Szepietowo, Tarnów z/s w Zgłobicach, Warszawa, Wrocław i Zarzeczewo.

W kategorii wydawnictw tematycznych zgłosiły się 33 Ośrodki, które nadesłały po jednym wydawnictwie tematycznym, zgodnie z wymaganym regulaminem. W przypadku zgłoszenia większej ilości wydawnictw Komisja zastrzegła ocenę tylko jednego wydawnictwa - pierwszego na Karcie Zgłoszeniowej. W tej kategorii udział wzięły następujące ODR: Barzkowice, Bielice, Bielsko-Biała, Białystok, Bratoszewice, Gdańsk, Iwonicz, Końskowola, Korytniki, Kościerzyn, Koszalin, Lubniewice, Łosiów, Mikołów, Minikowo, Modliszewice, Nawojowa, Olecko, Olsztyn, Piotrków Trybunalski, Piotrowice, Płock, Poświętne z/s w Płońsku, Przysiek, Rejowiec, Siedlce, Stara Łubianka, Stare Pole, Strzelino, Szepietowo, Warszawa, Wrocław i Zarzeczewo.

Tematyka nadesłanych do tegorocznego konkursu wydawnictw tematycznych była bardzo różnorodna od technologii poprzez hodowlę, analizy i przykłady przedsiębiorczości, grupy producenckie, agrobiznes do katalogów agroturystycznych i jubileuszowych oraz lecznictwa i przepisów kulinarnych. Niektóre z tych propozycji uznano za mniej przydatne dla głównego odbiorcy-rolnika, a wysoce doceniono te, które mogą kreować oczekiwane postawy. W ocenie autorskiej premiowani byli autorzy wywodzący się z pracowników Ośrodków, propagujący cenne informacje z praktyki doradczej.

Komisja konkursowa w składzie:

przewodniczący:

Jan Załubski - pracownik naukowy
UAM - Instytut Nauk Politycznych

członkowie:

Marzenna Stasińska - podreferendarz w MRiGŻ, .

Edward Matuszak - p.o. dyrektora Krajowego
Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa
i Obszarów Wiejskich,

Edward Lewandowski - red. naczelny FARMERA,

Jan Socha - red. naczelny NOWOCZESNE ROLNICTWO,

*Andrzej Kasperowicz - red. Naczelny AGRO-SERWIS,
Bolesław Pilarek - red naczelny ROLNICZE ABC
Grzegorz Klimek - dziennikarz
Alojzy Wacławek - przedstawiciel Krajowej
Rady Doradztwa Rolniczego,
Bolesław Zybała - reprezentant Krajowej Rady
Izb Rolniczych,*

dokonała następującej oceny:

w kategorii „Najlepsze czasopismo periodyczne”

Dwa I miejsca

*„Aktualności Rolnicze-Rynek” - miesięcznik WODR Końskowola
„Wiadomości Rolnicze” - miesięcznik ODR Szepietowo*

Dwa II miejsca

*„Informator ODR w Boninie” - miesięcznik zgłoszony przez ODR Koszalin
„Agromagazyn” - miesięcznik ODR Minikowo*

Trzy III miejsca

*„Elbląski Poradnik Rolniczy WIO” - miesięcznik zgłoszony przez
RCDRRiOW Stare Pole
„Siedlecki Informator Rolniczy” - miesięcznik WODR Siedlce
„Aktualności Rolnicze” - miesięcznik zgłoszony przez
RCDRRiOW Barzkowice*

w kategorii „Najlepsze wydawnictwo tematyczne”

I miejsce

ODR Korytniki - „Wielofunkcyjny Rozwój Wsi - 163 przykłady przedsiębiorczości z terenu województwa przemyskiego” publikacja dofinansowana ze środków Funduszu Współpracy Programu Agro Linia 2000

Dwa II miejsca

RCDRRiOW Stare Pole - „Panorama województwa pomorskiego i warmińsko-mazurskiego”

ODR Gdańsk - „Kuchnia Pomorska”

Dwa III miejsca

ODR Białystok - „Rolnictwo polskie w procesach dostosowawczych do Unii Europejskiej”

ODR Bielice - seria Wiejskie Ogrody: „Trawniki, Drzewa i Krzewy, Stawy Ogrodowe”

w kategorii „Indywidualnych nagród autorskich”

wyróżniono następujące osoby:

1. **Anna Kowalewska** za publicystykę – prezentację osób i regionu w miesięczniku „Aktualności Rolnicze” wydawanym przez WODR Modliszewice
2. **Teresa Zaworska** za systematyczne upowszechnianie racjonalnego żywienia rodziny wiejskiej w „Bieżących Informacjach” wydawanych przez WODR w Olsztynie
3. **Arkadiusz Semczyszak z RCDRRiOW w Barzkowicach** za odwagę głoszenia własnych (czasem kontrowersyjnych poglądów) i ich uzasadnienie na łamach „Aktualności Rolniczych”
4. **Elżbieta Różańska z ODR Leszno** za ekonomiczne analizy produkcji rolniczej z komentarzem ułatwiającym rolnikom zrozumienie tych analiz w „Biuletynie Informacyjnym”
5. **Małgorzata Wojciechowska z ODR Minikowo** za cykl dotyczący technologii produkcji roślinnej w „Agromagazynie”
6. **Jan Brożek z WODR Stara Lubianka** za publikacje z zakresu ekonomiki rolnictwa w „Informatorze Pileckim”

W imieniu organizatorów gratulujemy wszystkim laureatom i zapraszamy do udziału w konkursie na „Najlepsze czasopismo rolnicze ODR” w 1999 r.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

INFORMATOR O WYNIKACH BADAŃ NAUKOWYCH PRZEZNACZONYCH DO UPOWSZECHNIANIA' 99:

- produkcja roślinna, ss. 118
- produkcja zwierzęca, ss. 88
- ogrodnictwo, ss. 136
- przetwórstwo, ochrona środowiska, rozwój terenów wiejskich, ss. 70.

Anna Pabich: Wydawca KCDRRiOW, Poznań 1999.

Opracowanie zawiera informacje o wynikach badań zakończonych w 1998 roku w jednostkach badawczo-rozwojowych resortu rolnictwa, uczelniach rolniczych i innych związanych z rolnictwem lub gospodarką żywnościową. Ogółem zamieszczono 257 krótkich opisów o zakończonych tematach z 23 jednostek badawczych. Mogą one znaleźć zastosowanie w praktyce rolniczej.

Informacje o tematach przedstawiono wg schematu zawierającego między innymi: efekty biologiczne, a szczególnie ekonomiczne, organizacyjne i inne możliwe do uzyskania w wyniku zastosowania innowacji w praktyce, wnioski dla praktyki rolniczej, miejsce wdrożenia i adresy jednostek badawczo-rozwojowych dla pozyskania szerszej informacji. Uzupełnieniem każdej części tematycznej Informatora jest instytucjonalny wykaz wszystkich tytułów prac badawczych, zamieszczony na końcu każdego egzemplarza.

PROJEKTOWANIE ROZWOJU GOSPODARSTW ROLNICZYCH WEDŁUG STANDARDÓW UNII EUROPEJSKIEJ.

B. Leśniak: Wydawca KCDRRiOW, Poznań 1999, ss. 89.

Publikacja, efekt czteroletniej współpracy polsko - niemieckiej z udziałem ekspertów niemieckich, m. in. M.Ehlersa, G.Becka i H.Biermanna, została sfinansowana z pomocą środków Unii Europejskiej PHARE SIERRA- APPLE.

W opracowaniu zaprezentowano metodę doradczą, która jest poszukiwaniem optymalnej organizacji gospodarstwa rolnego. Metoda projektowania daje rolnikowi możliwość wyboru spośród wielu różnych projektów rozwoju gospodarstwa rozwiązań najlepszych, poprzez porównywanie efektów określonych założeń reorganizacyjnych i inwestycyjnych, najczęściej związanych z zapożyczeniem na kredyt bankowy. Metoda ta jest szczególnie przydatna w okresie przemian strukturalnych w rolnictwie i konieczności podejmowania decyzji o przyszłym kształcie gospodarstw rolniczych.

Publikacja składa się z części teoretycznej, w której zaprezentowano metodę i z praktycznej - prezentacji konkretnego przykładu. W aneksie załączono zestaw materiałów do przeprowadzania analiz i do sporządzania planów rozwojowych gospodarstw rolnych. Metodę przedstawiono w artykule pt.: „Projektowanie rozwoju gospodarstw rolniczych, jako metoda doradztwa rolniczego”, w bieżącym numerze Zagadnień Doradztwa Rolniczego.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego zamieszczają artykuły z zakresu metodyki doradztwa, organizacji doradztwa, wspomagania doradztwa poprzez naukę, doskonalenia kadr doradczych, oświaty rolniczej oraz polityki agrarnej.
2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
 - informacje o pracy doradczej i życiu ODR,
 - informacje o sympozjach, seminariach i szkoleniach z zakresu doradztwa i dla doradców,
 - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i rolnictwem,
 - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach,
 - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (18 wierszy maszynopisu),
 - inne informacje w wymienionych wyżej dziedzinach.
3. Poszczególne artykuły nie powinny przekraczać - łącznie z tabelami i wykresami - 15 stron maszynopisu.
Redakcja zastrzega sobie prawo skrótów tekstu, ograniczenia tabel, wykresów i rycin w ramach opracowania redakcyjnego.
4. Maszynopisy, pisane jednostronnie według obowiązujących zasad w instytucjach wydawniczych (30 wierszy a 60 znaków na stronie, z marginesem 4 cm z lewej strony), powinny być dostarczane w dwóch egzemplarzach. W miarę możliwości prosimy o dołączenie dyskietki z tekstem artykułu lub informacji.
5. Przypisy i tabele zamieszcza się w tekście, rysunki prosimy dołączyć oddzielnie, a na marginesie tekstu zaznaczyć ołówkiem, gdzie mają być zamieszczone.
6. Przypisy bibliograficzne powinny zawierać nazwiska autora (autorów) i pierwsze litery imion oraz dokładny tytuł pracy (w języku oryginału), a ponadto przy wydawnictwach zwartych (książkach): wydawcę oraz miejsce, rok wydania i stronę cytatu, przy artykułach z czasopism: nazwę czasopisma, rok wydania, numer tomu, numer bieżący i stronę cytatu. Przypisy do tabel zaznacza się małymi literami alfabetu i zamieszcza pod tabelą.
7. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
8. Do nadsyłanych prac prosimy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, miejsce pracy i adres prywatny (ewentualnie również numer telefonu).
9. Redakcja zastrzega sobie prawo nieprzyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem redakcji. Prac nie zamówionych redakcja nie zwraca, jak również prac zakwalifikowanych do druku.
10. Wszystkie przyjęte prace są honorowane według obowiązujących stawek wydawniczych w KCDRRiOW na podstawie umowy wydawniczej, a autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egzemplarz autorski.
11. Prace prosimy nadsyłać na następujący adres

Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu, 61-659 Poznań,
ul. Winogrody 63, Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”

